

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AZERBAYCAN VE GÜRCİSTAN’DA YAŞANAN
DEMOKRATİKLEŞMENİN YAPISAL
SORUNLARI**

MEHMET ARAS DOĞAN

04716010

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇAĞLA

**İSTANBUL
2008**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AZERBAYCAN VE GÜRCİSTAN'DA YAŞANAN
DEMOKRATİKLEŞMENİN YAPISAL
SORUNLARI**

MEHMET ARAS DOĞAN

04716010

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih.....

Tezin Savunulduğu Tarih.....

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur

Unvan Ad Soyadı

İmza

Tez danışmanı:

Jüri üyeleri:

**İSTANBUL
ŞUBAT 2008**

ÖZ

AZERBAYCAN VE GÜRCİSTAN’DA YAŞANAN DEMOKRATİKLEŞMENİN YAPISAL SORUNLARI

MEHMET ARAS DOĞAN

ŞUBAT 2008

Bu çalışmanın amacı son dönemde eski Sovyet coğrafyasında yaşanan sivil devrimlerin, kökenini araştırıp, yaşanan bu olayların da aslında bir çeşit demokratikleşme dalgası olduğunun gösterilmesidir. Bilindiği üzere 2000’li yılların başında Gürcistan ve hemen arkasından Ukrayna’da yaşanan devrimler ile alışılmışın dışında kan dökülmeden iktidarlar değişmiştir. Ancak değişen iktidarlar hep Batı yanlıları olmuştur. Öncelikle halkın sokağa inmesi ve ardından seçimlere itirazıyla başlayan bu hareketler, seçimlerin Batı yanlılarınca kazanılmasıyla son bulmaktadır. Yalnız unutulmaması gereken başka bir örnek de Azerbaycan’dır. Azerbaycan’da da komşusu Gürcistan’ın yaşadığı tarzda bir devrim öngörülmekteydi. Fakat beklentiler boşa çıkmıştır. Beklenen devrim olmamıştır. Buradan anlaşılan şudur ki; artık Batılı güçler kendi saflarına çekmek istedikleri ülkeleri sivil devrimler ile saflarına almaktadır. Azerbaycan gibi iktidarın Batı ile sorun yaşamayan ülkeler de ise bu tarz çalışmalara gerek kalmamaktadır. Başka bir deyişle önceden Sovyet sisteminde “Planlı Ekonomi” yaşayan bu ülkeler artık başta ABD, George Soros ve çeşitli Sivil Toplum Kuruluşları (STK) önderliğindeki Batılı güçlerce “Planlı Demokrasi”yi yaşamaya mecbur bırakılmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler : Sivil Devrimler, Demokratikleşme Dalgaları, İthal Devrim, Avrasya Jeopolitiği, Azerbaycan, Gürcistan

ABSTRACT

STRUCTURAL PROBLEMS OF DEMOCRATIZATION IN AZERBAIJAN AND GEORGIA

MEHMET ARAS DOĞAN

FEBRUARY 2008

The main aim of this paper, to focus the roots of civil revolutions in former Soviet countries and try to show them as a new kind of democracy wave. As everybody know, civil revolution has happened in Georgia and Ukraine in the beginning of 2000's. Pro western opposition came to power in those countries without any violent or splash blood. But it should be noted that allways pro-western sides come to the power. First of all, people came down to the streets and begun to the demonstrations, than they rejected the result of the elections, so elections renewed and pro-western parties came to the power. There is a one unique case that is Azerbaijan. She never lived this kind of revolution. There was a great expectation but nothing happened. Western powers, started to use civil revolutions to take countries to their sides. But, for some countries like Azerbaijan, there is no need to civil revolution, because she was ruled by pro western power. In the other word, those countries were living under fear of "Command Economy" bow they are living under fear of "Command Democracy".

Key words: Civil Revolutions, Democratization Waves, Import Revolutions, Eurasian Geopolitics, Azerbaijan, Georgia.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
1.GİRİŞ	1
2.DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI.....	6
2.1. Demokrasinin Anlamı.....	6
2.2. Demokratikleşme Dalgaları	6
2.2.1. Birinci Demokratikleşme Dalgası.....	7
2.2.2. Birinci Ters Demokratikleşme Dalgası.....	8
2.2.3. İkinci Demokratikleşme Dalgası.....	9
2.2.4. İkinci Ters Demokratikleşme Dalgası.....	10
2.2.5. Üçüncü Demokratikleşme Dalgası	11
2.3. Üçüncü Ters Dalga mı Yoksa Dördüncü Dalga mı?	13
3.AVRASYA’NIN ÖNEMİ ve BÖLGEDEKİ GÜÇ UNSURLARI.....	17
3.1. Orta Asya Ve Kafkasya’nın Stratejik Önemi.....	17
3.1.1. Büyük Oyun: Eskisi ve Yenisi	17
3.2. Bölgenin Yer Altı Kaynakları: Petrol Ve Doğal Gaz	21
3.2.1. Petrol ve Doğal Gazın Önemi	21
3.2.2. Hazar’ın Petrol ve Doğal Gaz Potansiyeli	23
3.3. Orta Asya ve Kafkasya’da Enerji Güvenliği Sorunu.....	25

3.3.1. Enerji Güvenliği Nedir?	25
3.3.2. Enerji Güvenliğini Sağlamak İçin Kurulan Uluslararası Kurumlar ...	27
3.3.3. Etnik Sorunlar.....	30
3.4. Demokratik Barış Teorisi	36
3.4.1 Clinton Hükümetinin Demokratikleştirme Politikası.....	40
3.4.2. Bush Hükümetinin Demokratikleştirme Politikası.....	43
3.5. Demokrasinin Dördüncü Dalgasının Yeni Aracı: Sivil Devrimler	47
3.5.1. Washington'un Dış Politika Aracı Olarak Sivil Devrimler	53
3.6. Derrimlerin Ortak Noktaları	56
3.6.1. Seçimler.....	60
3.6.2. Kadrolar.....	61
3.6.3. Güvenlik Güçlerinin Tutumu	62
3.6.4. Kadın Politikacı Faktörü	63
3.6.5. Etnik ve Dini Ayrılıklar, Savaşlar.....	63
3.6.6. Yolsuzlukla Mücadele Sloganı.....	63
3.6.7. Jeopolitik Tercihler ve Dış Faktörlerin Tetikleyici Rolü.....	64
3.6.8. Medya	67
3.6.9. Ortak İmgeler ve Gençlik Örgütleri.....	68
4.GÜRCİSTAN VE AZERBAYCAN ÜZERİNDEN SİVİL-RENKLİ DEVRİM ANALİZİ.....	71
4.1. Devrimin Araçsal Analizi.....	71
4.2. Azerbaycan	75
4.2.1. Bağımsızlık Sonrası Siyasal Mücadele	75
4.2.2. Azerbaycan Siyasal Yaşamında Önemli Bir Süreç 2003 Başkanlık Seçimi	79

4.3. Gürcistan.....	83
4.3.1. Şevardnadze'nin Dönüşü ve Gürcistan Yurttaşlar Birliği	83
4.3.2. Veliahtlık veya 2005 Uğruna Parti İçi Mücadele ve Ayrılmalar	85
4.4. Gürcistan'da Açan “Güller” Azerbaycan'da Kar Altındaki “Kardelenler”	89
4.4.1. Gürcistan'ın Gülü.....	89
4.4.2. Azerbaycan'da Kar Altında Kalan Kardelenler	93
5.SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA	106
ÖZGEÇMİŞ.....	113

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADP	: Avrasya'nın Dönüşümü Projesi
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	:Azerbaycan Halk Cephesi
AKPM	:Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
AMİP	:Azerbaycan Milli İstiklal Partisi
ASDP	:Azerbaycan Sosyal Demokrat Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
CFR	: Council of Foreign Relations [Dış İlişkiler Konseyi]
GYB	:Gürcistan Yurtseverler Birliği
IEA	: International Energy Agency [Uluslararası Enerji Ajansı]
IRI	:International Republican Institute
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NDI	:National Democratic Institute
NED	:National Endowment for Democracy
NED	: National Endowment for Democracy
NPR	:Nuclear Posture Review
ODIHR	: Office for Democratic Institutions and Human Rights [Demokratik Kurumlar ve İnsanhakları Ofisi]
OECD	:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OSI	: Open Society Institute [Açık Toplum Enstitüsü]
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
USIAD	: U.S. Agency for International Development
YAP	:Yeni Azerbaycan Partisi
YeS	: Yeni Seçim Bloğu

1.GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana yaşadığı temel sorunsallardan birisi de iktidar olgusudur. İktidarda olmak, iktidar olmak ve nüfuzu altındaki kitleyi yönetmek ve bunların nasıl olacağı ya da nasıl olması insanoğlunun üzerinde çok düşündüğü konulardan birisi olmuştur insanoğlu tiranlıkla, teokrasi ile ve demokrasi ile olmak üzere iktidarı üç şekilde elde tutmayı denemiştir.

Demokrasi kavramının kökleri antik çağlara kadar uzanmaktadır. Basitçe tarif etmek gerekirse tüm üye veya vatandaşların organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. Yunanca demos (halk, ahali) ve kratia (iktidar) sözcüğünden türemiştir.¹ Demokrasinin ana yurdu olan Antik Yunan filozofları Aristo ve Platon demokrasiyi eleştirmiş, o zamanlarda halk içinde "ayak takımının yönetimi" gibi aşağılayıcı kavramlar kullanılmıştır.

Demokrasi ilk olarak, antik Yunan şehir-devletlerinde uygulanmıştır. Doğrudan demokrasiye çok yakın olan bu sistem Atina demokrasisi olarak da anılır. Teoride bütün yurttaşlar mecliste oy verme ve fikrini söyleme hakkına sahiptir fakat o günün koşullarına göre kadınlar, köleler ve o şehir-devletinde doğmamış olanlar bu haklardan mahrum bırakılmıştır. Orta çağda demokrasinin gelişme süreci içindeki en büyük olay İngiltere’de kralın yetkilerini, din adamları ve halk adına sınırlayan Magna Carta’nın (Büyük sözleşme) ilan edilmesi olmuştur.

18. ve 19. yüzyıllarda demokrasi, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile hızlıca yükselen bir değer haline gelmiştir. Bu yüzyıllardan önce demokrasi, büyük devletlere değil, sadece küçük topluluklara uyan bir hükümet şekli olarak anılıyor ve esas itibariyle doğrudan demokrasi olarak tanımlanıyordu. 1788 yılında kabul edilen Amerikan anayasası hükümetlerin seçimlerle kurulmasını ve insan hak ve özgürlüklerin korunmasını

¹Andrew Heywood, **Political Theory**, (London, McMillan Press 1999), 221.

sağlamıştır. 1789 Fransız Devrimi'nde ise bir anayasa hazırlanarak iktidar halkın seçeceği bir parlamento ile kral arasında paylaştırılmıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde demokrasi kavramı hızlı bir değişme ve gelişme göstermiştir. Yüzyılın başlarında patlak veren I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı ve Avusturya – Macaristan İmparatorlukları dağılmış ve eski imparatorluk coğrafyalarında birçok yeni devlet ortaya çıkmıştır. Yeni ülkelerin devlet yönetimi genellikle, o döneme göre, demokratik sayılabilecek yöntemlere sahipti. Ancak 1929 yılında önce Amerika'da başlayan ve kısa sürede Avrupa'yı etkisi altına alan Büyük Buhran demokrasiye büyük ölçüde darbe vurmuştur. Avrupa, Latin Amerika ve Asya'da birçok ülkede anti-demokratik yönetimler ortaya çıkmıştır. Almanya, İspanya, İtalya ve Portekiz'de faşist diktatörlükler ortaya çıkmışken, özellikle Sovyetler Birliği'nde demokratik olmayan yönetimler iktidara gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden şekillenen dünya düzeninde sömürgecilik anlayışı yavaş yavaş son bulmuş ve tekrar birçok bağımsız ülke ortaya çıkmıştır. Demokratikleşme hareketleri özellikle Batı Avrupa'da yoğunlaşmış, Almanya, İtalya ve Japonya faşist diktatörlük rejiminden kurtulmuştur. Artık genel söylem silahlanma politikaları yerine II. Dünya Savaşı ve sonrasında imzalanan anlaşmaların da etkisiyle, refah devleti olma amacına dönüşmüştür.

20. yüzyıldaki en büyük çekişmelerden biri de, demokratik olmayan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ülkeleriyle Batı demokrasileri arasında gerçekleşen ve Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadar, yaklaşık 45 yıl sürmüş olan Soğuk Savaş'tır. Batı demokrasisi kendisine taban tabana zıt gördüğü Komünizmi yaymaya çalışan Sovyet Rusya'ya uygulamaya çalıştığı karşı çevreleme (containment) politikası ile SSCB'yi kontrol altına alma çabasına girmiştir. Bu dönem boyunca Batı, SSCB'yi ötekileştirme çabasına girmiş, SSCB de buna karşılık olarak dünya coğrafyasında yeni mevziler kazanma arayışına girişmiştir. İki kutbun içine girdiği siyasal, askeri ve iktisadi mücadele, SSCB'nin dağılmasıyla son bulmuştur.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılması, dünyada güç dengeleri bakımından bir süreliğine bir belirsizlik yaratmıştır. Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu* adlı makalesi, Soğuk Savaşın bitmesiyle artık liberal demokrasinin tüm dünyada nihai zaferini ilan etmiş ve tüm dünyaya yayılmasıyla artık tarihin sonunun

geldiğini haberini vermiştir. Fukuyama özetle tezinde şu görüşleri savunmuştur; *“Batı’nın ya da Batı düşüncesinin zaferi, her şeyden önce batı liberalizmine alternatif olduğu varsayılan sistemlerin büsbütün tükenmesi olayında kendisini göstermektedir... Belki de sadece soğuk savaş’ın ya da savaş sonrası dünya tarihinin sona ermesine değil, fakat insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık etmekteyiz... Liberalizmin zaferinin, uzun vadede maddi dünyayı yönetecek olan idea olduğuna inanmak için, oldukça güçlü nedenler bulunmaktadır.”*²

SSCB sonrası ortaya çıkan yeni bağımsız devletler uluslararası sisteme eklenme çabaları içine girmiştir. Doğu Avrupa’daki Sovyet ülkeleri için bu süreç kısa yaşanmıştır. Fakat Orta Asya ve de Kafkaslar’daki siyasi karışıklıklar ve savaşlar bu süreci zorlaştırmıştır. Ayrıca Hazar bölgesinin zengin enerji kaynaklarına sahip olması ve bölgedeki etkin güç olan Rusya Federasyonu’nun (RF) kendi içindeki sorunlarla mücadele etmesi, öte yandan Çin Halk Cumhuriyeti’nin askeri varlığının yanına her yıl artarak gelişen ekonomik gücün eklenmesi, bölgesel ve küresel aktörlerin dikkatini Avrasya’ya çekmiştir. Batılı güçler, özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), bölgeye önemli ölçüde mali ve lojistik yardım yapmaya başlamışlardır. Yaşadığı buhrandan kurtulan Rusya Federasyonu ise yayınladığı doktrinlerle adeta bölgenin sorumluluğunun kendisinde olduğunu göstermeye çalışmıştır. 1993 yılında yayınladığı “Yakın Çevre” doktrini ile Rusya Federasyonu, eski SSCB topraklarındaki tek söz sahibinin kendisinin olduğunu göstermiş ve ABD’nin tek kutuplu bir dünyanın lideri olması konusundaki rahatsızlığını dile getirmiştir.³ RF kendi varlığını reddeden ülkelere çeşitli araçlarla baskılar kurmaya çalışmıştır. Bulundurduğu askeri üsler, elinde tuttuğu enerji tekeli ve muhalif güçlere karşı alenen destek vermesi, direniş içindeki ülkelerin istikrarını baltalamıştır. RF’nin stratejik konumu, sahip olduğu enerji kaynakları ve koridorları ile dünyanın en önemli “yeni” coğrafi bölgelerinden birisi olan Güney Kafkasya üzerinde yoğunlaşması, Moskova ile Washington arasındaki rekabetin bu bölgedeki yeni

² Fukuyama Francis, **The End of History and The Last Man** (New York Avon Books 1992)22-23.

³İdil Tuncer, “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, **Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde 90’lı Yıllar; En Uzun On Yıl**, ed, Şule Kut, Gencer Özcan (İstanbul: Boyut Yayınları, 1998).

dalgasını başlatmış ve unutulmuş soğuk savaş rüzgarlarını yeniden estirmeye başlatmıştır.⁴

Öte yandan Soğuk Savaş sonrası önemini jeopolitik önemini kaybeden, devlet sisteminin tamamen veya kısmen çökmüş olduğu, yönetimin anti demokratik unsurlarla sağlandığı, ekonomik gelirini illegal yollardan (silah, insan uyuşturucu kaçakçılığı) sağlayan, Batı demokrasisini kendisine hedef almış başarısız devletler (failed states), demokrasinin en büyük düşmanı haline gelmiştir. Özellikle 11 Eylül'de New York'ta ve sonrasında Madrid ve Londra'da meydana gelen terörist saldırılar, ideolojilerin yerini artık din unsurunun aldığı ve Fukuyama'nın belirttiği gibi tarihin sonunun gelmediği görülmüştür.

Bu sebeple Amerika'nın öncülüğünü yaptığı Batı demokrasisi dünya coğrafyasının sorunlu bölgelerine yönelik Demokratik barış teorisini geliştirmişlerdir. İsrailli Bakan Natan Sharansky, ABD Başkanı George Bush'un da dikkatle okuduğu ve yakınlarına tavsiye ettiği "The Case for Democracy: The Power of Freedom to Overcome Tyranny and Terror" isimli kitabında zorbalık ve terörü yenmenin en önemli gücünün demokrasi olduğunu ileri sürmektedir. Bu kitapta Sharansky, özgür dünyanın güvenliğini sağlayabilmesi için her türlü metotla demokrasiye destek verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Orta Doğu ve İslâm dünyasında terörizm toprağını kurutmak ve dünya güvenliğini sağlamak için o bölgelere demokrasiyi ihraç etmek gerekmektedir.⁵ Buradan hareketle Amerika, demokrasi ihracı hareketine başlamıştır. Bu hareket gerek Irak ve Afganistan'da olduğu gibi güç kullanılarak, gerekse de Gürcistan ve Ukrayna'da başlayan ve eski Sovyetler Birliği coğrafyasında gerçekleşmesi için adeta papatya falları açılıp, ve her birine o ülkeye özgü isimler verilen (Gül, kadife, turuncu, sedir vs) sivil devrimler ile yapılmaya başlanmıştır.

Sonuçta, SSCB sonrası Azerbaycan ve Gürcistan'ın yaşadığı demokratikleşme sorunlarının incelendiği bu çalışmayı gerçekleştirmedeki amacım, yaşanan süreci, küresel güç Amerika'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki çıkarları

⁴ Sinan Oğan, Kamil Ağacan, "Güney Kafkasya'da Yeniden Başlayan veya Bitmeyen Soğuk Savaş", **Stratejik Analiz**, c.26, s.13,(2001).

⁵Erkin Ekrem, "ABD'nin Demokrasi İhracı çabaları ve Demokratik Barış Teorisi", **Turuncu Devrimler**, ed. Sinan Oğan (İstanbul: Birharf Yayıncılık,2006): 109.

(enerji kaynaklarının çıkarılması ve uluslararası pazarlara aktarılması konusunda yaşanan küresel ve bölgesel rekabeti), bu doğrultuda bu bölgedeki etkisini, Samuel Huntington'a göre demokratikleşme dalgaları inceleyip, sivil devrimlerin demokratikleşmenin dördüncü dalgası olduğunu Azerbaycan ve Gürcistan'ın özelinde analiz etmektedir.

Bu noktada, Azerbaycan ve Gürcistan'ın gerçek anlamda bir demokrasiyi yaşadıklarını düşünmüyorum. Bu iki ülke zaten SSCB dönemi boyunca demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından diğer SSCB ülkeleri gibi yoksun bırakılmıştır. Buradan hareketle, geçmişte bir demokrasi tecrübesi yaşamayan bu ülkelerin, bağımsızlık sonrası dönemlerinin de ilk yılları askeri darbeler ve iç savaşlar yaşanmıştır. İki ülkenin stratejik konumları, mevcut enerji kaynakları ve geçiş yolları olması sebebiyle, Batı'nın koruması altına girmiştir. Bu sebeple bu ülke yöneticilerinin Batı çizgisinde olmaları, hem kendi iktidarlara için hem de ülkenin demokrasisi için bir garantidir. Gürcistan'da bu çizgide yaşanan sapmalar neticesinde sivil devrim yaşanmış, ama öte yandan Azerbaycan konumunda sabit kaldığından, muhalefet tarafından çok da umulduğu halde sivil devrim yaşanmamıştır. Bir başka deyişle SSCB döneminde "Planlı Ekonomi" altında yaşayan bu iki ülke, Sovyetler Birliği sonrasında adeta "Planlı Demokrasi" kavramı altında yaşamaya başlamışlardır.

Bu görüşten hareketle, çalışmanın birinci bölümünde, Samuel Huntington'un ifade ettiği 3 temel demokratikleşme dalgaları konusu ele alınacaktır. İkinci bölümde, yaşanan yeni demokratikleşme dalgasının öncüsü Amerika'nın bölgedeki enerji varlığı ve bunun güvenliği unsuruna karşı refleksi, Rusya Federasyonu'nun buna tepkisi ve sivil devrimlerin ortak özellikleri konularına değinilecektir. Üçüncü bölümde ise, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Sovyet sonrası dönemdeki tecrübeleri, devrimin araçsal analizi yapılacaktır. Buradan hareketle Gürcistan'da yaşanan Gül devriminin ve Azerbaycan'da gerçekleşmeyen sivil devrimin sebepleri ortaya konacaktır.

2.DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI

2.1. Demokrasinin Anlamı

Bir yönetim şekli olarak demokrasi kavramı, Yunan filozoflarına kadar geri gider. Onun modern kullanımı ise, Batı toplumunda on sekizinci yüzyıl sonlarındaki devrimci değişimlerden kaynaklanır. Yirminci Yüzyıl ortalarında, demokrasinin anlamı üzerindeki tartışmalarda üç genel yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bir yönetim şekli olarak demokrasi, yönetimin otoritesinin kaynaklarına, yönetimin hizmet ettiği araçlara ve yönetimin kuruluşundaki usullere göre tanımlanmıştır.

Diğer yönetim sistemlerinde insanlar, doğuş, kura, servet, şiddet, bilgi, atama, ya da sınav sonucu lider olurlar, Demokraside temel yöntem liderlerin, yönetecekleri halk tarafından yarışmacı seçimler yoluyla seçilmeleridir. Bu demokrasi anlayışının en önemli modern formülleştirilmesi, 1942’de Joseph Schumpeter tarafından yapılmıştır. Schumpeter. “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi” adlı çığır açıcı eserinde, ‘klasik demokrasi teorisi’ olarak adlandırdığı ve demokrasiyi “halkın iradesi” (kaynak) ve “ortak iyilik” (amaç) anlamında tanımlayan görüşün sakatlıklarını ortaya koymuştur. Konunun bu yaklaşımlarını kesinlikle yıkan Schumpeter, başka bir demokrasi teorisi olarak adlandırdığı bir görüşü ileri sürmüştür. Onun dediğine göre demokratik yöntem, siyasal kararlara varılması için öyle bir kurumsal düzenlemedir ki, burada bireyler karar verme iktidarını, halkın oyları için yarışmacı bir mücadele yoluyla elde ederler.

2.2. Demokratikleşme Dalgaları

Demokratik niteliklere sahip siyasal sistemler, modern çağlarla sınırlı değildir. Dünyanın birçok bölgelerinde kabile şefleri yüzyıllar boyunca seçilmişlerdir, bazı yerlerde de demokratik siyasal kurumlar köy düzeyinde uzun süredir mevcut olmuştur. Ayrıca demokrasi kavramı, elbette eski dünyada bilinen bir

kavramdı, Ne var ki, Yunanlılarla Romalıların demokrasisi, kadınları, esirleri ve çoğu zaman orada oturan yabancılar gibi diğer, halk kategorilerini siyasal hayata katılmanın dışında bırakmıştı. Bu yönetici kurulların, bu sınırlı kamuya karşı sorumluluk derecesi de, pratikte çoğu zaman amirliydi.

Bir demokratikleşme dalgası, belli bir zaman dönemi içinde demokratik olmayan rejimlerden demokratik rejimlere doğru gerçekleşen ve aynı zaman dönemi içinde aksi yöndeki geçişlerden çok daha fazla sayıda olan bir grup geçiştir. Bir dalgada genellikle, tam demokratikleşmeyen siyasal sistemlerde liberalleşme veya kısmi demokratikleşmeler de söz konusu olur. Modern dünyada üç demokratikleşme dalgası gerçekleşmiştir. Bu dalgaların ardından bir de ters dalgalanmalar olmuştur. Birinci demokratikleşme dalgası 1828-1926 yılları arasında birinci dalga, 1922-1942 yılları arasında birinci ters dalga yaşanmıştır. İkinci dalga 1943-1962 yılları arasında görülmüştür, ikinci ters dalga ise 1958-1975 yılları arasında yaşanmıştır. Üçüncü demokratikleşme dalgası ise 1974 yılında başlamıştır.

2.2.1. Birinci Demokratikleşme Dalgası

Birinci dalganın kökleri Amerikan ve Fransız devrimlerindedir. Bununla birlikte, ulusal demokratik kurumların fiilen ortaya çıkması, bir on dokuzuncu yüzyıl olgusudur. Bu yüzyıl içinde birçok ülkede demokratik kurumlar tedricen gelişmiştir; dolayısıyla bir siyasal sistemin hangi belli tarihten sonra demokratik sayılabileceğini belirlemek keyfi olduğu kadar zordur. Asgari demokratik niteliklere ulaşmış oldukları konusunda akla yatkın iki belli başlı kıstas ileri sürülmüştür, yetişkin erkeklerin yüzde 50'sinin oy hakkına sahip olması ve ya seçilmiş bir parlamentoda çoğunluğun desteğini sürdürmek zorunda olan veya halk tarafından dönemsel seçimlerle seçilen sorumlu bir yürütme organı.⁶ Bu kriterleri kabul eder ve oldukça gevşek şekilde uygularsak, ABD'nin birinci demokratikleşme dalgasına yaklaşık 1828'de başladığı tahmin edilebilir. Eski eyaletlerde servet şartlarının kalkması ve erkeklere genel oy hakkı tanıyan yeni eyaletlerin kabulü, 1828 başkanlık seçimlerinde fiilen oy kullanan beyaz erkeklerin oranlarının yüzde 50'nin hayli üzerine çıkarmıştır. Bunu izleyen onyıllarda diğer ülkeler de, oy hakkını tedricen genişletmişlerdir. Açık oyu azaltılıp, gizli oyu getirmişlerdir. Başbakanlarla

⁶Samuel P. Huntington, **Üçüncü Dalga**, (Ankara, Kıta Yayınları, 2007), 3-5.

kabinelerin parlamentolara karşı sorumluluğunu kabul ettiler. İsviçre, denizaşırı İngiliz dominyonları, Fransa, Büyük Britanya ve bazı küçük Avrupa ülkeleri, yüzyılın sonundan önce demokrasiye geçmiştir. Birinci Dünya Savaşından az önce İtalya ve Arjantin, az çok demokratik rejimler kurdular. Bu savaşın ertesinde, yeni bağımsızlaşmış İrlanda ve İzlanda demokratik oldukları gibi, Romanov, Habsburg İmparatorluklarına varis olan devletlerde de demokrasi yönünde kütle halinde bir hareket oldu. 1930ların hemen başlarında, birinci dalga'nın fiilen sona erişinden sonra, İspanya ve Şili demokrasiler safına geçtiler. Tüm olarak, bir yüzyıl boyunca otuzdan fazla ülke, hiç değilse asgari düzeyde ulusal demokratik kurumları kurdu.

2.2.2. Birinci Ters Demokratikleşme Dalgası

1920'lerin ve 1930'ların hâkim siyasal gelişimi, demokrasiden uzaklaşarak, ya geleneksel otoriter yönetim biçimlerine dönme, ya da yeni, kütle tabanına dayanan, daha sert totalitarizm biçimlerinin oluşması yönünde olmuştur. Geri dönüşler, daha çok, demokratik biçimleri Birinci Dünya Savaşından hemen önce veya hemen sonra kabul etmiş ve sadece demokrasinin değil, çoğu durumda milletin de yeni olduğu ülkelerde gerçekleşmiştir. Demokratik kurumları 1910'dan önce kurmuş olan bir düzine ülkeden yalnızca biri, Yunanistan, 1920'den sonra bir geri dönüş geçirdi, Demokratik kurumları 1910 ile 1931 arasında kabul etmiş olan 17 ülkeden ise sadece dördü, bu kurumları 1920'ler ve 1930'lar boyunca sürdürdüler.

Birinci ters dalga Roma Yürüyüşü ve Mussolini'nin zayıf ve hayli yozlaşmış İtalyan demokrasisini kolayca yıkmasıyla 1922'de başlamıştır. On yıldan biraz uzun bir süre içinde, Litvanya, Polonya, Letonya ve Estonya'daki yeni kurulmuş demokratik kurumlar, askeri darbelerle devrilmiş, Yugoslavya ve Bulgaristan gibi gerçek demokrasiyi hiç tanımamış Ülkeler, yeni daha katı diktatörlük biçimlerine boyun eğmiştir. 1933 yılında Hitler'in iktidarı ele geçirmesi, Alman demokrasisini sona erdirmiş Hitlerin güç kazanması ve Avrupa'da ilerlemeye başlamasıyla Avusturya ve Çekoslovak demokrasisinin 1938'deki sonuna neden olmuştur. 1918'deki Ulusal Bölünme ile istikrarı bozulmuş olan Yunan demokrasisi de, 1936'da nihayet toprağa verilmiştir. Portekiz 1926'da, uzun süreli Salazar diktatörlüğüne yol açan bir askeri darbeyle, İspanya ise 1936'daki bir askeri darbe ardından iç savaşla 1939 yılında demokrasiye veda etmiştir. Avrupa dışında ise 1930'da Brezilya ve Arjantin'de askeri yönetim, Uruguay'da ise 1933'te otoriter

yönetime geri dönmüştür. Asya’da ise 1920’lerde kurulmuş olan yeni ve sınırlı Japon demokrasinin yerini, 1930’ların başlarında askeri yönetim almıştır.⁷

Bu rejim değişiklikleri, komünist, faşist ve militarist ideolojilerin yükselişinin sonuçlarıdır. Demokratik kurumların varlıklarını koruduğu Fransa, Britanya ve diğer ülkelerde antidemokratik hareketler, 1920’lerdeki yabancılaşma ve 1930’lardaki depresyon nedeniyle güç kazanmıştır.

2.2.3. İkinci Demokratikleşme Dalgası

İkinci Dünya Savaşından başlayarak, ikinci, kısa bir demokratikleşme dalgası gerçekleşmiştir. Müttefiklerin işgali, Batı Almanya, İtalya, Avusturya, Japonya ve Kore’de demokratik kurumların kurulmasını teşvik ederken, Sovyet baskısı, Çekoslovakya ve Macaristan’da oluşum halindeki demokrasiyi söndürmüştür. 1940’ların sonlarıyla 1950’lerin başlarında Türkiye ve Yunanistan demokrasiye yönelmiştir. Türkiye’de çok partili seçimlerin yapılması demokrasi adına büyük bir kazanım olmuştur. Latin Amerika’da Uruguay savaş sırasında demokrasiye dönmüş, Brezilya ve Kosta Rika da, 1940’ların sonlarında demokrasiye geçmiştir. Arjantin, Kolombiya, Peru ve Venezüella 1945 ve 1946’daki seçimler, halkça seçilmiş yönetimleri iş başına getirmiştir. Ancak bu dört ülkenin hiçbirinde demokratik uygulamalar devam etmemiş ve 1950’lerin başlarında yerlerini diktatörlükler almıştır.⁸ 1950’lerin sonlarında Arjantin ve Peru sınırlı demokrasiye yeniden döndülerse de, bunlar, orduyla halkçı Aprista ve Peronista hareketleri arasındaki çatışma nedeniyle çok istikrarsızdır.⁹ Buna karşılık, gene 1950lerin sonlarında Kolombiya ve Venezüella’daki elitler, bu ülkelerdeki askeri diktatörlüklere son vermek ve dayanıklı demokratik kurumlar kurmak üzere, pazarlıklar yoluyla uzlaşmalara varmışlardır.

Bu sıralarda, Batı sömürge yönetiminin sonunun başlangıcı, ortaya birçok yeni devlet çıkartmıştır. Bunların çoğunda demokratik kurumlar kurmaya yönelik hiçbir gerçek çaba gösterilmemiştir. Bazılarında demokrasi istikrarsızdı: Mesela Pakistan’da demokratik kurumlar hiçbir zaman gerçek anlamda yerleşmemiş, 1958’de de resmen ortadan kaldırılmıştır. Malezya 1957’de bağımsız olmuş ve

⁷ Samuel P. Huntington, **Üçüncü**, 10.

⁸ Samuel P. Huntington, **Üçüncü**, 15.

⁹ Samuel P. Huntington, **Üçüncü**, 19.

demokrasiye benzer rejimini, 1969-71'deki kısa olağanüstü hal dönemi hariç, devam ettirmiştir. Endonezya'da 1950'den 1957'ye kadar karmaşık bir parlamenter demokrasi şekli vardı. Hindistan, Sri Lanka, Filipinler ve İsrail gibi yeni kurulmuş devletlerde demokratik kurumlar on yıl veya daha fazla devam ettirildi; 1960 yılında Afrika'nın en büyük devleti Nijerya, bir demokrasi olarak hayata başlamıştır.

2.2.4. İkinci Ters Demokratikleşme Dalgası

1960'ların başlarına gelindiğinde, ikinci demokratikleşme dalgası kendisini tüketmiştir. 1950'lerin sonlarından itibaren siyasal gelişme ve rejim değişimleri açıkça otoriter bir görünüm almıştır. Değişimin en belirgin şekilde Latin Amerika'da gerçekleşmiştir. 1962'de Peru'da başlayan müdahaleler 1968 yılında ordunun yönetime el koymasıyla bitmiştir. 1964'te askeri darbeler Brezilya ve Bolivya'da sivil yönetimleri devirmiş, Arjantin 1966'da, Ekvator 1972'te yaşadığı darbelerle bunları takip etmiştir.

Asya'da ordu, 1958'de Pakistan'da bir sıkıyönetim rejimi kurdu. Kore'de demokratik rejim, 1961 'de bir askeri darbeye devrildi. 1957'te Endonezya'da Sukarno, parlamenter demokrasinin yerine güdümlü demokrasiyi geçirdi ve 1965 yılında Endonezya ordusu güdümlü demokrasiye son vererek ülkenin yönetimini ele aldı. 1972'de Filipinler'de bir sıkıyönetim rejimi kuruldu. 1975'te İndira Gandhi, Hindistan'da demokratik uygulamaları askıya alarak olağanüstü hal rejimi ilan etti.

Akdeniz bölgesinde Yunan demokrasisi, 1965'te bir kral darbesi, 1967'de de bir askeri darbe ile çöktü. Türk ordusu 1960'ta bu ülkenin sivil hükümetini devirdi, 1961 yılında iktidarı seçilmiş bir yönetime geri verdi, 1971 'de bir yarım darbe biçiminde yeniden müdahale etti, 1973 yılında seçilmiş yönetime dönüşe izin verdi, daha sonra 1980'de bir askeri el koymayı gerçekleştirdi.

1960'larda ve 1970'lerde demokrasiden küresel düzeydeki uzaklaşma, çarpıcı nitelikte olmuştur. Bir hesaba göre 1962'de dünyada 13 yönetim hükümet darbeleri ürünüydü; 1975'te bunların sayısı 38'e çıkmıştır. Başka bir hesaba göre, 1958'de dünyadaki 32 işler demokrasiden üçle biri, 1970lerin ortalarında otoriterleşmiştir.¹⁰ 1960'ta İberya mirasını taşıyan on Güney Amerika ülkesinden dokuzunda, demokratik şekilde seçilmiş yönetimler bulunmuştur. 1973'te bunlar sadece iki tanedir, Venezüella ve Kolombiya. Demokrasiden ayrılma yönündeki bu

¹⁰ Samuel P. Huntington, **Üçüncü**, 22.

geçişler dalgası, Şili, Uruguay, Güney Amerika'nın İsviçre'si, Hindistan ve Filipinler gibi, demokratik rejimleri çeyrek yüzyıl veya daha fazla sürdürmüş olan bazı ülkeleri kapsamı açısından, daha da çarpıcı olmuştur. Bu rejim değişimleri, Latin Amerika'daki değişimleri açıklayabilmek için sadece bürokratik otoritarizm teorisine vücut vermekle kalmamıştır. Aynı zamanda, demokrasinin gelişme halindeki ülkelerde uygulanabilirliği konusunda çok daha geniş bir kötümserlik yaratmış: demokrasinin, yıllardır yürürlükte olduğu gelişmiş ülkelerdeki yaşayabilirliği ve işleyebilirliği hakkındaki kaygıya da katkıda bulunmuştur.¹¹

2.2.5. Üçüncü Demokratikleşme Dalgası

Bu demokrasi dalgası, kendisini ilkin Güney Avrupa'da göstermiştir. Portekiz darbesinden üç ay sonra, Yunanistan'ı 1967'den beri yönetmiş olan askeri rejim çökmüş ve Constantine Karamanlis'in başkanlığında bir sivil yönetim iş başına gelmiştir. 1974 yılında Yunan halkı demokrasiye olan bağlılığını, monarşiyi geri getirmeme yönünde oy kullanarak göstermiştir. 20 Kasım 1975'te, Eanes'in Portekiz'de Marksist-Leninistleri yenilgiye uğratmasından ancak beş gün sonra, General Fransisco Franco'nun ölümü, onun İspanya'daki 36 yıllık yönetimini sona erdirmiştir. Bunu izleyen 18 ay içinde yeni bir kral Juan Carlos, başbakanı Adolfo Suarez'in yardımıyla, yeni bir meclisin seçimine yol açan bir siyasal reform kanununun parlamento ve halk tarafından onaylatılmasını sağlamıştır. Meclis, yeni bir anayasa hazırladı, bu anayasa 1978 Aralığında bir halk oylamasıyla onaylandı, ona göre de 1979 Mart ayında parlamento seçimleri yapılmıştır.

1970'lerin sonlarında, demokrasi dalgası, Latin Amerika'ya sıçramıştır. 1970'den 1985 yılına kadar bölgedeki birçok ülkede demokratikleşme hareketleri görülmüştür. Ekvator, Bolivya, Arjantin, Brezilya ve Uruguay'da hüküm süren askeri yönetimler yerlerini sivil yönetimlere bırakmışlardır. Aynı gelişmeler Orta Amerika'da da yaşanmıştır. Honduras, Salvador ve Guatemala da bu süreç içinde askeri yönetimlerden sivil yönetimlere geçiş yaşamıştır.

Demokrasi akımı, Asya'da belirtilerini gösterdi. 1977 başlarında, bir buçuk yıldan beri olağanüstü hal rejiminde bulunan Üçüncü Dünyanın birinci demokrasisi

¹¹ Bruce Parrot, "Perspectives on Postcommunist Democratization", **Conflict Cleavage and Change in Central Asia and Caucasus**, ed.Karen Dawish, Bruce Parrot, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999): 18.

Hindistan, demokrasi yoluna yeniden dönmüştür. 1980’de Türk ordusu, şiddet ve terörizme karşı tepki olarak, bu ülkenin yönetimini üçüncü defa ele almış fakat mevcut kargaşa ortamının dağılması ve akabinde 1983’te yapılan seçimlerle iktidardan çekilmiş ve yapılan seçimler sivil bir hükümeti ortaya çıkartmıştır.

Afrika ve Orta Doğu ‘da demokrasiye yöneliş sınırlı olmuştur. Nijerya 1979’da askeri yönetimden demokratik biçimde seçilmiş bir yönetime dönmüş ama bu da 1984 başında bir askeri darbeye devrilmiştir. 1990’a gelindiğinde, Senegal, Tunus, Cezayir, Mısır ve Ürdün’de bir ölçüde liberalleşme gerçekleşmiştir. 1978’de Güney Afrika yönetimi, ırk ayrımını yavaş yavaş azaltma ve siyasal katılmayı, bu ülkedeki ezici siyah çoğunluğa değilse de beyaz olmayan azınlıklara yayma sürecini başlatmıştır.

Genelde, demokrasi yönündeki hareket, küresel nitelikliydi. On beş yıl içinde demokrasi dalgası güney Avrupa’dan başlamış, Latin Amerika’yı kaplamış, Asya’ya geçmiş ve Sovyet bloğundaki diktatörlükleri yıkmıştır. 1974’te on Güney Amerika Ülkesinin sekisinde demokratik olmayan yönetimler mevcuttur. 1990’da bunların dokuzunda demokratik şekilde seçilmiş yönetimler yer almıştır. 1973te Freedom House’nin tahminlerine göre dünya nüfusunun yüzde 32’si, 1976’da da Hindistan’daki olağanüstü hal rejiminin sonucu olarak yüzde 40’den azı, hür ülkelerde yaşıyordu. 1990’da ise insanlığın yüzde 39a yakını, hür toplumlarda yaşamaktaydı.¹²

Demokratikleşme dalgalarıyla ters dalgalar, bir anlamda, İki adım ileri, bir adım geri örüntüsünü çağrıştırır. Şimdiye kadar ters dalgaların her biri, daha önceki demokratikleşme dalgasındaki demokrasiye geçişlerin bir kısmını: ortadan kaldırmış, ama hepsini kaldırmamıştır. Devletler, şekil ve büyüklükçe çeşitlidir; İkinci Dünya Savaşı ertesini onyıllarda da bağımsız devletlerin sayısı iki katına çıkmıştır. Buna karşılık dünyadaki demokratik devletlerin oranı, kayda değer bir düzenlilik göstermektedir. İki ters dalganın çukurunda, dünyadaki ülkelerin yüzde 19,7 ve 24,6’sı demokratiktir. İki demokratikleşme dalgasının doruğunda ise, dünyadaki Ülkelerin yüzde 45,3’ü ve 32,4’ü demokratikti. 1990’da dünyanın bağımsız ülkelerinden yaklaşık yüzde 45,0’ı, yani 1922 tarihindekiyle aynı oranda ülke, demokratik sistemlere sahipti. Elbette Grenada’nın demokratik olup olmamasının,

¹² age, 25.

Çin'in demokratik olup olmamasından çok daha az etkisi vardır, demokratik devletlerin toplam devletlere oranı da o kadar önemli değildir. Üstelik 1973 ile 1990 arasında otoriter devletlerin mutlak sayısı, ilk defa olarak düşmüştür; gene de 1990'da, üçüncü demokratikleşme dalgası, dünyadaki demokratik devletlerin oranını, 68 yıl önceki doruğunun üzerine henüz çıkarabilmiş değildi.

1980lerin ortalarına gelindiğinde demokrasiye geçişler, demokrasinin geleceği hakkında yeni bir iyimserlik dalgası da yaratmıştı. Komünizm, Zbigniew Brzezinski'nin çok doğru deyişiyle “büyük iflas” olarak görülüyordu.¹³ Diğerleri daha ileri giderek ileri sürüyorlardı ki, Fukuyamaya göre “*yaşayabilir sistematik alternatiflerin tükenmesi, ekonomik ve siyasal liberalizmin tereddütsüz zaferi*” anlamına gelmekteydi.¹⁴ Bir diğeri, Charles Krauthammer “demokrasi kazandı” iddiasında bulunuyordu.¹⁵ Marc Platner göre demokrasi hakkındaki iyimserlik, “*1975 yılında hüküm süren kötümserlikten daha sağlam temellere dayanıyordu*”.¹⁶ Kuşkusuzla, 1970'lerin ortalarıyla 1980'lerin sonlarında demokrasinin geleceğine ilişkin görüşler arasındaki karşıtlık, bundan daha çarpıcı olamazdı.

2.3. Üçüncü Ters Dalga mı Yoksa Dördüncü Dalga mı?

Huntington üçüncü demokratikleşme dalgasından sonra oluşabilecek üçüncü ters dalganın muhtemel sebepleri üzerinde durmuştur. Verdiği sebeplere bakacak olursak, öncelikle 1920'lerin sonunda meydana gelen Büyük Buhran benzeri bir küresel ekonomik krizin etkisinden bahsetmiştir. Bunu ötesinde yeni demokratikleşme çabaları içine giren özellikle eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerde otoritarizm yönüne kayması, otoriter milliyetçilik fikrinin üçüncü dünya ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkelerinde yer bulma tehlikesi ve kökten dinci hareketler olmuştur.

Buradan hareketle, 1990 sonrasında üçüncü ters dalgaya örnek teşkil edecek olaylara bakabiliriz. Sovyetler Birliği, dağıldıktan sonra Doğu Avrupa ve Baltık devletleri Birliğin diğer üyelerine nazaran daha şanslıydılar ve Avrupa Birliği bünyesine girme yönünde çalışmalara başlamışlardır ve bu süreç onların

¹³ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, (Ankara Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1990), 38.

¹⁴ Fukuyama Francis, **The End of History and The Last Man**, (New York Avon Books 1992), 28.

¹⁵ Charles Krauthammer, “Democracy Has Won”, **Washington Post National Weekly Edition**, Nisan 3-9, (1999), 24.

¹⁶ Samuel P. Huntington, **Üçüncü**, 25.

demokratikleşmesinde önemli rol oynamıştır. Fakat birliğin Orta Asya ve Kafkaslarda kalan kısımları demokratikleşme yönünden bu devletler kadar şanslı olamamışlardır. Kafkaslarda bağımsızlık sonrası Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'da, bağımsızlığın ilk yılları siyasi ve ekonomik sıkıntılar ile geçmiştir. Gürcistan, Güney Osetya ve Abhazya ile yaşadığı iç savaş, aynı şekilde Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu ve bu sorunların ülke içindeki yansımaları demokrasiyi duraklatma noktasına götüren ayaklanmalar, askeri ve bölgesel-yerel güçlerin genel yönetime yönelik hareketlerine sebep olmuştur. Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetlerde ise "tek adam" yönetimleri başa gelmişlerdir.

Huntington'a göre, Otoriter milliyetçilik, Üçüncü Dünya ülkelerinde ve Doğu Avrupa'da alışılmış bir olgu haline gelebilir ve otoriter milliyetçi rejimler, bazı Doğu Avrupa ülkelerine geri dönebileceğini belirtmiştir.¹⁷ Bunun örneğine Balkanlarda rastlamak mümkündür. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde, Miloseviç'in otoriter yönetimi balkanları kana bulamış, Boşnaklara karşı soykırımda bulunmuştur.

Ekonomik kriz ve kökten dincilik tehdidinde de değinilecek olursak şu örnekler ile karşılaşmaktayız. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında, stratejik önemi yok olan ülkelerde mevcut yardımların kesintiye uğraması ve bu ülkelerin gelirlerinin sadece bu ranta dayalı olması sebebiyle ülkedeki ekonomi ile birlikte siyasette çökmüştür. Terminolojide başarısız devletler (Failed States) olarak da adlandırılan bu devletlerde, Ruanda ve Somali'de yaşanan etnik çatışmalar yaşanmıştır. Öte yandan buradaki iktidar boşlukları Afganistan'da olduğu gibi kökten dinci unsur olan El-Kaide tarafından doldurularak, demokratik dünyaya İslam adına savaş açmıştır ve terörist eylemlerde bulunmuştur.

Huntington, üçüncü dalga sonrasına ya da diğer bir ifadeyle Soğuk Savaş sonrası dönem için bazı tahminlerde bulunmuştur. Huntington, 1970'ler ve 1980'ler boyunca ABD, demokratikleşmenin başlıca teşvikçilerinden biri olduğunu ve ABD'nin bu rolü oynamaya devam edip etmeyeceği, onun iradesine, yeteneğine ve etkisine bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte 1970'lerin ortalarından önce demokrasinin teşviki, her zaman Amerikan dış politikasının birinci derecede öncelikli bir hedefi olmadığını, Soğuk Savaşın ve Sovyetler Birliğiyle ideolojik

¹⁷ Samuel P. Huntington, **Üçüncü**, 311.

rekabetin sona ermesi, anti-komünist diktatörleri desteklemenin bir gerekçesini ortadan kaldıracabileceğini ama Amerika'nın Üçüncü Dünya ile büyük ölçüde ilgilenmesindeki özendiricileri de azaltabileceğini savunmuştur.¹⁸ Böylelikle Amerikan siyaset yapımcıları, komünizme karşı demokrasilerin, dar tabanlı otoriter rejimlerden daha iyi bir set oluşturdukları dersini iyice kavramışlardır. Eğer komünizm tehdidi azalmışsa, ona karşı en güçlü alternatif olarak demokrasiyi teşvik etme ihtiyacı da azalmıştır.

Huntington'a göre, Amerika'nın demokrasiyi teşvik etme iradesi devam edebileceği gibi, etmeyebilir de. Amerika'nın bunu gerçekleştirme yeteneği ise, muhtemelen daha sınırlı olacak gibi görünmektedir. Amerika'nın 1980'lerin sonlarındaki gerileyişine ilişkin söylentiler, çoğu zaman abartmalıdır. Bununla birlikte, ticaret ve bütçe açıkları, gerçekte, ABD'nin yabancı ülkeleri etkilemekte kullanabileceği kaynaklara yeni sınırlar getirmiştir. ABD'nin demokrasiyi özendirme yeteneği, kolayca kullanılabileceği yerlerde zaten kullanılmış olması nedeniyle, bir ölçüde sonuna gelmiş olduğunu savunmuştur.

Son tahlilde Soğuk Savaş sonrasına baktığımızda, iki kutuplu dünyanın Amerika önderliğindeki liberal ekonominin zaferiyle bitmesi, Sovyetler Birliği'nin varlığını devam ettirememesi dünya genelinde bir belirsizlik yaratmıştır. Avrasya bölgesinde Sovyet hâkimiyetinin sona ermesi, buradaki coğrafyada yeni devletlerin ortaya çıkması, bu devletlerin kendilerini dünya sistemine ekleme çabaları ve bölgenin potansiyel yer altı kaynakları (petrol ve doğalgaz) bölgeyi Amerika açısından hayatı yaşam alanı ve uluslararası barış için önemli kılmıştır.¹⁹ Amerika bu dönemde, uluslararası güç dağılımında potansiyel olarak önemli bir kaymaya neden olabilecek güce sahip, jeostratejik olarak dinamik Avrasya devletlerini tespit etmek ve bunların siyasal seçkinlerinin merkezi dış amaçlarıyla, bunlar ulaşma arayışlarının olası sonuçlarını deşifre etmek; konumları veya varlıkları, daha aktif jeostratejik oyunculara ya da bölgesel koşullar üzerinde hızlandırıcı etkilere sahip olan, jeopolitik olarak önemli Avrasya devletlerini saptamak istemiştir. Ayrıca, yaşamsal Amerikan çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere, bu devletleri devre dışı bırakmak, birlikte karar vermek veya kontrol etmek amacıyla belirli politikaları

¹⁸ Samuel P. Huntington, *Üçüncü*, 301.

¹⁹ Zbigniew Brzezinski, *The grand chessboard : American primacy and its geostrategic imperatives*, (New York, NY Basic Books, 1997), 156.

geliştirmek, daha zel Amerikan politikaları arasında küresel ölçekte bağlantı kuracak daha kapsamlı bir jeostratejiyi kavramsallaştırma çabasına girmiştir.

Öte yandan Soğuk savaş sonrası köktendinci akımların varlığını hissedilir derece arttırması ve 11 Eylül 2001 tarihinde Amerikan sınırları dâhilinde terörist saldırılara maruz kalması ve Dünya Ticaret rgt binası (ikiz kuleler), Pentagon (ABD Genel Kurmay Başkanlığı) gibi Amerika'nın liderliğini yaptığı değerlerin sembol kurumlarına yönelik saldırılar, Huntington'un Soğuk Savaş sonrasına dair olan tezlerini de çürütmüştür. Amerikan Hükümeti demokrasiyi yayma çabalarına hız vermiştir. Gerek askeri yöntemlerle gerekse de siyasi metotlar uygulanarak demokrasi yayılmasına önem vermiştir.

3.AVRASYA’NIN ÖNEMİ ve BÖLGEDEKİ GÜÇ UNSURLARI

3.1. Orta Asya Ve Kafkasya’nın Stratejik Önemi

Avrasya Kıtası, dünya tarihinin her safhasında, daima büyük güçlerin mücadele alanı olagelmıştır. 19. yüzyılda, özellikle Britanya ve Rusya İmparatorlukları’nın Orta Asya’daki mücadelesi, siyasi yazına “Büyük Oyun” olarak geçmiş ve her iki devletin anlaşarak aralarında bir sınır çizmeleri ile son bulmuştur. Bu gelişmenin hemen sonrasında yaşanan iki dünya savaşı, Orta Asya ve Kafkasya’yı Sovyetler Birliği’nin egemenliğine sunmuş ve böylelikle birçok etnik topluluğu ve zengin enerji kaynaklarını barındıran bu toprakların kapıları dünyaya kapanmıştır.

Gerek askeri, gerekse ticari açıdan, her zaman stratejik öneme sahip bu bölgeler, Sovyetler Birliği’nin Aralık 1991’de dağılıp, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve tek kutuplu bir dünya düzenine geçilmesiyle, zengin enerji kaynakları ile birçok küresel ve bölgesel aktörün dikkatini çekmiştir. Bu durum, nihayetinde yeni bir güç mücadelesinin kapısı aralamıştır. İşte bu yeni güç mücadelesine de “Yeni Büyük Oyun” (Büyük Oyunun İkinci Perdesi) adı layık görülmüştür. Takip eden satırlarda eskisiyle yenisiyle bu mücadelenin ana hatları ele alınacaktır.

3.1.1. Büyük Oyun: Eskisi ve Yenisi

“Büyük Oyun”, Rudyard Kipling’in *Kim* adlı romanında ifade ettiği biçimde, 19. yüzyılın son çeyreğinde Britanya İmparatorluğu ile Rusya İmparatorluğu’nun Orta Asya’daki üstünlük mücadelesini tanımlamak için kullanılmaktadır. İki imparatorluk, Hindistan ve Orta Asya egemenliği için giriştikleri mücadelede, stratejik açıdan en önemli yer olarak gördükleri Afganistan’ı elde edebilmek için büyük bir savaşım vermişlerdir. Bu mücadele, sadece daha çok

para, toprak ve zenginlik için verilmemiş; farklı inançlar, nüfuz, ekonomik, siyasi, ideolojik ve dinsel nedenler rekabete yön vermiştir.²⁰

Yaklaşık yüz yıl sonra, günümüzde, büyük güçler, SSCB'nin dağılmasının ardından bölgede doğan güç boşluğunu doldurmak ve Avrasya coğrafyasının kalbini kontrolleri altına almak için büyük "idealler ve hedefler" içeren yeni bir mücadeleye girişmişlerdir. "Yeni Büyük Oyun"²¹ ifadesi de, bu mücadeleyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Lutz Kleveman'a göre, bu yeni sömürgeci oyunun kuralları, yüz yıl öncesine oranla daha karmaşık ve her biri kendi öncelikleriyle ön plana çıkan aktörleri de selefinkinden farklıdır: ABD, Britanya'nın öncü rolünü ondan devralmış ve Rusya'nın haricinde Çin, Türkiye ve İran gibi bölgesel güçler de mücadeleye dâhil olmuştur.²² Ekonomik ve siyasi unsurları ağır basan bu mücadelede, büyük petrol şirketleri başta olmak üzere birçok ulusal ve uluslararası şirket de bölgede kendi stratejilerini izlemektedir.²³

Kleveman'a göre, Yeni Büyük Oyun'un selefinden en büyük farkı ganimetler konusundadır. Britanya ve Rusya İmparatorlukları Hindistan için mücadeleye girişirken, günümüzün aktörleri, Orta Asya ve Kafkasya'nın Hazar enerji havzasında toplanan petrol ve doğal gaz zenginlikleri için savaşım vermektedir. Esas itibarıyla, sıkça başvurulanan ABD Enerji Bakanlığı istatistiklerine²⁴ göre, Hazar'ın 17 – 50 milyar varillik²⁵ petrol ve 232 trilyon kübik fit²⁶lik ispatlanmış/üretilebilir doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında, bu veriler doğrultusunda Hazar'ın ispatlanmış/üretilebilir petrol

²⁰Lutz Kleveman, **Yeni Büyük Oyun, Orta Asya'da Kan ve Petrol**, Hür Güldü (Çev.), (İstanbul: Everest Yayınları, 2004), 2 – 3.

²¹"Yeni Büyük Oyun" tanımlaması ilk defa Pakistanlı gazeteci Ahmed Rashid tarafından "Taliban" adlı eserinde kullanılmıştır. Bkz. Ahmed Raşid, **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**, Osman Akinhay (Çev.), (İstanbul: Everest Yayınları, 2001), XIV.

²²Kleveman'ın bu sınıflandırmasına, kanımca Avrupa Birliği (AB), Pakistan, Hindistan, İsrail ve Japonya'da eklenebilir. Mustafa Aydın'a göre, ikinci büyük oyunda Türkiye, İran ve Rusya Federasyonu temel oyuncular olarak ortaya çıkarken, ABD, Pakistan, Hindistan, Çin, Japonya, İsrail ve Suudi Arabistan potansiyel oyuncular olarak belirmiştir. Fakat 1995'ten itibaren Rusya Federasyonu ve ABD'nin esas oyuncular, Türkiye, Çin ve AB'nin de yardımcı oyuncular olarak rolleri kesinleşmiştir. İran'ı yardımcı oyuncuları listesine dâhil etmeyen Aydın, Türkiye, İran, Çin ve Güney Kore'yi "model" ülke konumuyla ön plana çıkartmaktadır. Bkz. Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, II. Cilt, ed. Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 366 – 439.

²³Kleveman, **Yeni Büyük Oyun**, 3.

²⁴Bu konuda ABD Enerji Bakanlığı'nın (Energy Information Administration – EIA) istatistiklerinin haricinde birçok kaynaktan, Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency – IEA), United States Geological Survey (USGS), Cambridge Energy Research Associates (CERA), British Petroleum (BP) ve Oil and Gas Journal'ın istatistiklerine de rastlanmaktadır.

²⁵1 varil = 159 litre.

²⁶35,51 kübik fit (cf) = 1 m³.

rezervlerinin, dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin % 1,4'ü ile % 3 gibi küçük bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Neticede, Hazar enerji havzası petrol rezervleri, miktar ve maliyet açısından ele alındığında, bugün için küresel anlamda yaşamsal bir öneme sahip değildir.

Fakat bölgede değerlendirmeye açık yeni keşfedilen (Kazakistan'daki Kaşagan sahası gibi) ve ileride keşfedilmesi olası rezervler göz önüne alındığında, bölgenin potansiyel değeri artmaktadır. Böylece ispatlanmış ve olası rezervlerin toplamı, mevcut dünya rezervleri içerisinde % 17 ile % 21'lik bir paya sahip olabilecektir. Aynı şekilde doğal gaz rezervleri açısından Hazar enerji havzası, dünya ispatlanmış rezervlerinin % 4,3'üne sahiptir. Bölgenin ispatlanmış ve olası gaz rezervleri dikkate alındığında, bu oran dünya doğal gaz rezervlerinin % 8,8'ine karşılık gelecektir. Kısacası, bu bilgiler ışığında, Hazar'ın petrol ve doğal gaz rezervlerinin olası rezervler göz önüne alındığı takdirde, dünya rezervleri içerisindeki payının arttığı ve yaşamsal öneminin belirginleştiği söylenebilir. Ayrıca, bölge rezervlerinin asıl önemini enerji politikalarının vazgeçilmez bir unsuru olan “kaynak çeşitliliği” açısından değerlendirmemiz gereklidir. Bölgenin ispatlanmış ve olası petrol ve gaz rezervleri, özellikle kaynak çeşitliliği yaratacağı göz önüne alındığında, küresel anlamda enerji güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır.²⁷

İçinde bulunduğumuz dönemde, dünyanın hızla artan nüfusu ve buna bağlı olarak artan enerji gereksiniminin karşılanması için alternatif hidrokarbon yataklarının aranması ve bulunan rezervlerin ivedilikle uluslararası pazarlara sunulması gerekmektedir. Dolayısıyla, Hazar enerji havzası ülkeleri, mevcut enerji potansiyelleriyle, Batılı ülkelerin, bölgesel güçlerin ve büyük enerji şirketlerinin dikkatlerini yönelttikleri ülkeler olmuşlardır.

Günümüzde, mevcut enerji nakil hatları Hazar'ın enerji kaynaklarını Kafkasya üzerinden Batı'ya taşımaktadır. Bu bağlamda, bölge, enerji potansiyeliyle ekonomik, siyasi ve stratejik açıdan ne kadar önemliyse, Kafkasya coğrafyası da bu potansiyelin uluslararası pazarlara ulaştırılmasında siyasi ve stratejik açıdan o kadar önemlidir. Bununla beraber Kafkasya, Rusya Federasyonu'nun Akdeniz'e ve Basra

²⁷A. Necdet Pamir, “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, **Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri Sempozyumu**, Harp Akademileri, İstanbul, 10 Mart 2006, <http://www.asam.org.tr/temp/temp15.pdf> , [15 Ekim 2006].

Körfezi'ne açılımını sağlayan bir geçit görevini üstlenmektedir. Orta Asya açısından konuyu ele alacak olursak, zengin enerji kaynaklarının bölgeye kazandırdığı siyasi ve stratejik önemin haricinde, bölgenin Asya ulaşım ve iletişim ağlarının ortasında bulunması da bahsedilen önemini arttırmaktadır.²⁸Bugün gelinen noktada, Hazar enerji havzası kaynakları üzerindeki tartışmalar, bölgedeki petrol ve doğal gaz yataklarının paylaşımından çok, bu kaynakların dünya pazarlarına hangi güzergâhlardan aktarılacağı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bölgenin açık denizlere kıyısının bulunmaması²⁹, boru hatlarının hangi ülkelerin topraklarından geçeceği sorusunu gündeme getirmekte ve konuyu hukuki, siyasi, ekonomik ve stratejik bir boyuta taşımaktadır. Elbette ki seçilecek güzergâh, kaynak sahibi, transit ülke veya ülkelere, uluslararası şirketlere ticari bir kazanç sağlayacağı gibi, onlara bölgede siyasi anlamda söz sahibi olma imkânı da tanıyacaktır. Bu bağlamda, kaynak sahibi ülkeler, bölgesel ve küresel güçler ve uluslararası şirketler kendi projelerini hayata geçirebilmek için çetin bir mücadele vermektedir. Kısaca, 20. yüzyılın son on yılına damgasını vuran bu mücadelede, bölge kaynaklarının gelişiminin sağlanması, yeni yüzyılda Orta Doğu kaynaklarına olan bağımlılığın azaltılması, bölgenin sahip olduğu enerji potansiyelinin kullanımında ve uluslararası pazarlara ulaştırılmasında diğer aktörler tarafından Rusya Federasyonu'nun nüfuzunun kırılması ve bu ülkenin

²⁸Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları Üzerinde Mücadele**, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006), 41, 48.

²⁹Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin X. Kısmı, "Sahili Bulunmayan Devletlerin Denize ve Denizden İtibaren Ulaşma Hakları ve Transit Serbestisi"ni düzenleyen çeşitli hükümlere yer vermektedir. Örneğin, bu konuda, Sözleşme'nin 124. Maddesinin ilk fıkrası, denize kıyısı bulunmayan bir devleti "sahili bulunmayan devlet" ve denize sahili bulunsun veya bulunmasın, sahili bulunmayan bir devlet ile deniz arasında yer alan ve ülkesi üzerinden transit geçiş trafiğinin yapıldığı bir devleti ise "transit geçiş devleti" olarak tanımlamaktadır. Bu maddenin ikinci fıkrası, transit geçiş trafiği kapsamına eğer sahili bulunmayan devletler ve transit geçiş devletleri aralarında anlaşılırsa, petrol boru hatlarını ve gaz nakil hatlarını dâhil edebileceklerini belirtmektedir. Ayrıca 125. Madde, "*Sahili bulunmayan devletler, açık denizlerin serbestliğine ve insanlığın ortak mirasına ilişkin alanlar da dâhil olma üzere, işbu Sözleşme ile öngörülen haklarını kullanmak için, denize ulaşma hakkına sahip olacaklardır. Bu amaçla, transit geçiş devletinin ülkesinden her türlü ulaştırma araçlarıyla (petrol boru hatları ve gaz boru hatları da buna dâhil edilebilir)transit geçiş serbestisinden yararlanacaklardır. Transit geçiş serbestisinin şartları ve usulleri, sahili bulunmayan devletler ile ilgili transit geçiş devleti arasında iki taraflı, alt-bölgesel veya bölgesel anlaşmalar yoluyla belirlenecektir*" hükmüne yer vermektedir. Görüldüğü gibi, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi kapsamında, kıta içine tıklıp kalmış Orta Asya devletleri ve Azerbaycan'ın doğal zenginliklerini anlaşmalar yoluyla, hiçbir üçüncü devletin engellemelerine maruz kalmadan açık denizlere ulaştırabilmelerini kolaylaştıran uluslararası hukuk düzenlemeleri bulunmaktadır. Bkz. "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi", <http://www.denizcilik.gov.tr/mevzuat/dosyam/denizhukuku.pdf> ; [18 Mart 2007].

tekel oluşturmasının engellenmesi amaçlanmaktadır.³⁰Bu noktada, bölgenin petrol ve doğal gaz potansiyeline ana hatlarıyla değinmek yararlı olacaktır.

3.2. Bölgenin Yer Altı Kaynakları: Petrol Ve Doğal Gaz

3.2.1. Petrol ve Doğal Gazın Önemi

1973'te dünya ilk büyük enerji krizini yaşadığında, fosil yakıtların (petrol, doğal gaz ve kömür) toplam enerji tüketimindeki payı % 95'ten ve elektrik üretimindeki payları ise % 70'ten fazlaydı. Yaklaşık otuz yıl sonra, günümüzde, fosil yakıtların rolünün toplamda % 9 ve elektrik sektöründe de % 7 oranında azaldığı saptanmıştır. Değişimin aynı oranda devam edeceği varsayılarak yapılan kaba tahminler, 21. yüzyılın sonunda fosil yakıtların payının % 50'den fazla olacağını öngörmektedir.³¹

Öte yandan 1970'lerden bu yana fosil yakıtların yerini alan nükleer ve hidrolik enerji kaynaklarının da geleceğine ilişkin şüpheler bulunmaktadır. Nükleer santraller güvenlik ve çevre sorunları yüzünden özellikle gelişmiş dünyada uzun zamandır popülerliklerini yitirmiş durumdadır.³² Ayrıca, hem nükleer hem de hidrolik santrallerin maliyetlerinin yüksek oluşu, onların devlet desteğı olmadan gerçekleştirilebilmesi olasılığını azaltmaktadır. Son tahlilde, Gürcan S. Gülen'in de belirttiğı gibi, kapital maliyeti yüksek alternatif kaynakların, devlet desteğı olmadan rekabete açık bir ortamda fosil yakıtların yerini alması yavaş yavaş gerçekleşecektir.³³

Uzun yıllar, petrol kuyularının yeniden basınçlandırılmasında kullanılan ya da istenmeyen madde olarak petrol kuyularında yakılan doğal gaz ise, petrole göre görece daha temiz bir yakıt olduğu ve kaynakların önemli bir bölümü sadece Orta Doğu'da odaklanmadığı için, enerji güvenliğini artırmanın yöntemlerinden birisi olarak 1970'lerdeki petrol krizinden bu yana bir "geçiş yakıtı" işlevi görmektedir. Ayrıca, doğal gazın hızlı bir şekilde satılıp tüketilmesi, doğrudan kullanılabilmesi ve ısıtma amacıyla kullanımının kolay ve hızlı olması da önemini arttırmaktadır. Fakat

³⁰ Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları**, 312 – 313.

³¹ Gürcan S. Gülen, "Fosil Yakıtlarla Yaşamaya Devam", **Dünya Enerji**, Yıl:3, Sayı:27, Ocak (2003): 48.

³² Çernobil sonrası özellikle Doğu Avrupa'daki nükleer santrallerin durumu, bazı ülkelerde çevreci bilincin nükleer enerji karşısında yer alarak doğal gazı desteklemesiyle sonuçlanmıştır.

³³ Gülen, **Fosil Yakıtlarla Yaşamaya**, 48 – 49.

bu noktada, doğal gaz sektörünün petrol sektöründen önemli bir farkının bulunduğu altını çizmek gerekir. Üretimine başlanmadan önce, doğal gazın tüketici pazarının oluşmuş ve pazara gidecek ulaştırma araçlarının da sağlanmış olması gerekir. Doğal gazın tüketiciye kadar ulaştırılmasını sağlayan altyapının gereksinim duyduğu yatırımların maliyeti oldukça büyüktür. Taşıma ve dağıtım maliyetlerinin yüksek oluşu, doğal gazın uluslararası ticaretinin petrole nazaran daha kısıtlı gerçekleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, doğal gaz fiyatları petrol fiyatlarıyla kıyaslandığında, doğal gazın dünya enerji pazarını doğrudan yönlendirdiğini söylemek güçtür. Bu durum, uluslararası doğal gaz pazarının dar ve parçalı olması sonucunu doğurmaktadır. Bunun yanı sıra, doğal gaz fiyatları %80 oranında petrol fiyatlarına bağımlı durumdadır. Petrol fiyatlarındaki artış, sonuç olarak doğal gaz fiyatlarına da yansımaktadır.³⁴

Taşıma ve dağıtımındaki teknik ve ekonomik engellere rağmen, yukarıda değinilen bütün olumlu özelliklerin bir sonucu olarak doğal gaz, özellikle son yıllarda, sanayileşmiş ülkelerin tercih ettiği enerji kaynağı haline gelmiştir. Bu bağlamda, doğal gazın uzun erimde kullanılmaya devam edeceği öngörülebilir. Çevre kirliliği açısından en zararlı yakıt olarak nitelendirilen kömürün, gelecekte gelişmiş dünyada tamamen ortadan kalksa bile, gelişmekte olan dünyada önemini uzun bir süre daha koruyacağı savlanabilir. Petrolün dünya ekonomilerinin işleyişinde oynadığı bütünleştirici rol ve kalkınan ülkelerin hızla artan taşıt talebi göz önüne alındığında, alternatif yakıtlara geçişin yavaş gerçekleşeceği öngörülmektedir. 1970’lerde petrol fiyatlarının aniden dört katına yükselmesi ve yükselişlerin son otuz yılda sürmesi, alternatif arayışlarını hızlandırmıştır. Ancak, ulaşım sektörü için önemi tartışılmaz olan petrolün ve elektrik üretimi için kullanımı kaçınılmaz olan doğal gaz ve kömürün geleceği hakkında öngörülerin iyimser olduğu görülmektedir.³⁵

Doğal gazın elektrik üretimi için en ideal yakıt olarak kabul edildiği günümüzde, Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) olanaklarının da gelişmesiyle, kaynakların, dünyanın dört bir tarafından gelen talepleri daha kolay karşılaması

³⁴Bircan Dokuzlar, **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz (Orta Asya’dan Avrupa’ya)**, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006), 21-36.

³⁵Gülen, **Fosil Yakıtlarla Yaşamaya**, 48 – 49.

sağlanmıştır.³⁶ Ne var ki, doğal gaz kaynaklarının Rusya ve Orta Doğu'da yoğunlaşmış olması, OPEC benzeri bir doğal gaz ihracatçıları örgütünün oluşma şansını doğurmaktadır. Bu olasılığın gerçekleşmesi durumunda, gaz fiyatlarının yükselişe geçerek elektrik piyasalarını olumsuz etkilemesi ve tüketici ülkeleri zor durumda bırakması söz konusudur. Bu noktada, işletme maliyetleri göz önüne alındığında kömür, çevre kirliliği açısından en zararlı fosil yakıt olmasına rağmen, özelde çevreciler genelde toplum tarafından nükleer ve hidroelektrik santrallerden daha az zararlı olarak kabul görecektir.³⁷

3.2.2. Hazar'ın Petrol ve Doğal Gaz Potansiyeli

Hazar enerji havzası kaynaklarının, hem bölge ülkeleri, hem de diğer ülkeler ve uluslararası şirketler nezdinde ne kadar önemli olduğu daha önce vurgulanmıştı. Fakat bölgenin petrol ve doğal gaz rezervlerine ait kesin veriler günümüzde henüz saptanabilmiş değildir. Çünkü 1991 yılı öncesine kadar, Hazar'ın Sovyet hâkimiyetinde kalan bölümlerinde birçok bölge ve deniz yatağı araştırılmamış veya sermaye azlığı ve teknolojik yetersizlikler yüzünden araştırılamamıştır.³⁸ Bu nedenle, bu güne kadar yapılan çalışmalar sonucunda kanıtlanan rezervler haricinde, tahminsel verilere dayanan "olası rezervlerin" varlığı da göz önüne alınmaktadır. Konu bu açıdan ele alındığında, Orta Doğu'dan sonra yaklaşık 200 milyar varillik petrol rezerviyle (kanıtlanmış ve olası) dünyada ikinci sırada yer alan Hazar'ın, yine yaklaşık 560 trilyon kübik fit'lik (kanıtlanmış ve olası) doğal gaz potansiyeliyle de dikkatleri çektiği görülmektedir. Kazakistan, sahip olduğu önemli petrol rezervleriyle³⁹ ilgiyi üzerine toplarken, Türkmenistan da doğal gaz rezervleriyle⁴⁰ dünya sıralamasında kendine önemli bir yer edinmiştir.

³⁶ Esas itibarıyla doğal gazın büyük miktarlarda depolanma sorunu vardır. Bunun için boru hatlarıyla tüketim yerlerine bağlanması gerekmektedir. Boru hatlarının bulunmadığı yerlerde doğal gaz sıvılaştırılarak (LNG) soğutmalı tankerler aracılığıyla taşınmaktadır. Doğal gazın sıvılaştırmasının nedeni, gaz fazından sıvı hale geçerken hacminin yaklaşık 600 kat küçülmesidir. Bu işlem sonucunda daha büyük miktarlarda taşınması ve depolanması mümkün olmuştur. Ancak bu sıvılaştırma işlemi doğal gazın maliyetini arttırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dokuzlar, **Dünya Güç Dengesinde**, 22 – 23.

³⁷ Gülen, **Fosil Yakıtlarla Yaşamaya**, 49.

³⁸ Nuray Ömür Ardıcı, Sertuğ Başaran ve Meryem Kadiri, "Ekonomi", **Orta Doğu, Orta Asya ve Keşişen Yollar**, Gamze Güngörmüş Kona (Der.), (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004): 196 – 197.

³⁹ Dünyada 17. sırada.

⁴⁰ Dünyada 14. sırada.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Hazar enerji havzasının hemen hemen bütün petrol ve doğal gaz potansiyeline sahip olan Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın⁴¹ yeterli kapitale sahip olmamaları, rezervlerin çıkarılması için dış sermaye ve teknoloji gereksinimi gündeme getirmiştir. Cambridge Energy Research Associates'in (CERA) Başkanı Daniel Yergin'e göre, bölge petrolünün çıkarılması için on yılda 50 milyar ABD doları yatırım yapılması gerekmektedir. Öte yandan bu gereksinim, kaynakların sahiplerine kazandırdığı stratejik önemi belli bir oranda azaltmaktadır. Çünkü enerji kaynaklarını bir an önce değerlendirmek isteyen bu ülkelerin tümünün açık denizlere doğrudan bağlantısının olmaması, yani enerji kaynaklarının dışsatımını başka ülkeler üzerinden sağlamak zorunda oluşları, onları güç durumda bırakmaktadır.⁴² Ayrıca, bölgeden uluslararası pazarlara kaynak aktarımını sağlayan ihraç yollarının SSCB döneminde Rusya toprakları üzerinden geçecek şekilde inşa edilmiş olması, petrol ve doğal gazın büyük bölümünün Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan elde edilirken, petrol işleme tesislerinin Beyaz Rusya, Ukrayna ve Azerbaycan'da yoğunlaşması ve yeraltı doğal gaz depolama tesislerinin yine Ukrayna'da konuşlandırılmış olması, siyasi bağımsızlıklarını ilan eden bölge ülkelerinin ekonomik bağımsızlıklarını elde etme savaşımalarında önlerine birer engel olarak çıkmaktadır.⁴³

Bundan başka, Hazar'ın hukuki statüsünün hala belirlenememiş oluşu, alternatif nakil hattı güzergâhlarının sayısını azaltmaktadır. Olası enerji ihraç hatlarının geçiş güzergâhlarında meydana gelen etnik çatışmalar ve istikrarsızlıklar da, bölgeye milyonlarca dolar yatırım yapmayı planlayan uluslararası şirketleri endişelendirmektedir. Bu bağlamda, Rusya Federasyonu toprakları üzerinden geçmekte olan enerji ihraç hatlarına alternatifler yaratılamamakta ve bölge devletlerinin Rusya'ya olan ekonomik bağımlılıkları ortadan kaldırılamamaktadır.

Yeni binyıla girerken Hazar enerji havzasının, petrol üretiminin % 45'ini ve doğal gaz üretiminin yalnızca % 9'unu dışsatım için ayırdığı saptanmıştır. Ekonomik kalkınmalarını enerji dışsatımına endeksleyen bölge ülkelerinin yukarıda değinilen sorunları çözmeden, sırasıyla % 60 ve % 40'lık 2010 yılı dışsatım öngörülerini

⁴¹ Bu dört ülke, Hazar'ın hidrokarbon rezervlerinin tamamına yakınına sahip olduklarından dolayı "Hazar Dörtlüsü" olarak anılmaktadır. Rusya ve İran'ın, bugüne kadar bölgede önem arz edecek kanıtlanmış petrol veya doğal gaz rezervi saptanmamıştır. Öte yandan, bölgedeki diğer ülkeler, yani Tacikistan, Kırgızistan, Ermenistan ve Gürcistan hidrokarbon rezervleri açısından oldukça fakir durumdadır.

⁴² Ardıcı, Başaran ve Kadiri, "Ekonomi", 198; Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları**, 152.

⁴³ Dokuzlar, **Dünya Güç Dengesinde**, 85; Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları**, 149.

gerçekleştirmeleri olası gözükmemektedir. Bölge petrolünün üretim maliyetinin yüksek oluşu, ilaveten iklimsel-coğrafi koşulların yarattığı olumsuzluklar, Hazar'ı Orta Doğu, Kuzey Denizi ve Meksika Körfezi'ne göre dezavantajlı bir konuma sürüklemektedir. Son tahlilde, Hazar'ın hidrokarbon rezervlerinin arama, geliştirme, üretim ve dışsıtım maliyetleri karşılandıktan sonra, kaynak sahibi ülkenin, kaynağı işleten şirketin ve transit ülke veya ülkelerin gelir elde edebilmesi için, dünyada petrol ve doğal gaz fiyatlarının yükseklerde seyrediyor olması gerekmektedir.⁴⁴

Son tahlilde, Orta Asya ve Kafkasya'nın günümüzde artık petrol ve doğal gaz ile anılır olduğunu görölmektedir. Bölgenin petrol ve doğal gaz potansiyeline değindikten sonra, bu potansiyelin verimli bir şekilde değerlendirilmesini engelleyebilecek sorunların da üzerinde durmak gerekir. Bu noktada, "enerji güvenliği" unsuru irdelenmelidir.

3.3. Orta Asya Ve Kafkasya'da Enerji Güvenliği Sorunu

3.3.1. Enerji Güvenliği Nedir?

Günlük yaşantımızın vazgeçilmez öğelerinden biri olan enerji kaynakları, sanayi ve enerji üretimi açısından yaşamsal öneme sahiptir. Dolayısıyla ülkelerin yönetimlerini üstlenenler, vatandaşlarının ve ülke ekonomisinin gereksinim duyduğu enerjiyi; kesintisiz, güvenilir, zamanında, yeterli miktarda, temiz ve ucuz yollardan sağlamak zorundadır. Ayrıca en uygun maliyet ve arz güvenliği açısından, bu kaynakların çeşitlendirilmesi de zorunludur.⁴⁵ Kısaca, enerji güvenliği için, arz kaynakları çeşitlendirilmiş, güvenilir, temiz, yeterli miktarda enerjinin uygun fiyatlarda temin edilmesidir, denilebilir.

Savaşlar, çatışmalar, doğal afetler vs. sonucunda dünya enerji kaynaklarının arzında yaşanabilecek herhangi bir büyük kesinti, bağımlılık seviyesine bakmaksızın, ülkelerin ekonomilerini ve ekonomiye bağıli siyasi hedeflerini kuşkusuz olumsuz

⁴⁴ Ortadoğu petrollerinin üretim maliyetleri 2 – 5 ABD doları arasında değişirken; Kuzey Denizi için bu rakam 10 ABD dolarıdır. Bu değer, Kazakistan petroleri için 7 ABD doları iken, Azerbaycan'da (kara rezervleri için) 17 – 20 ABD dolarına yükselmektedir. Bkz. Faruk Arslan, **Hazar'ın Kurtlar Vadisi: Petrol İmparatorluğundaki Güç Savaşları**, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2005, s. 94; Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları...**, ss. 158 – 159. Ayrıca son birkaç yıl içerisinde ham petrolün varil fiyatının dramatik bir şekilde artarak 60 ABD dolarının üzerine çıkmasıyla ve fiyatların da gelecekte bu seviyenin kolay kolay altına inmeyeceği öngörülerine dayanarak, Hazar petrolünün işletiminin kârlı hale geldiğini söylenebilir.

⁴⁵ A. Necdet Pamir, "Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler", **Stratejik Analiz**, Aralık (2005): 68.

etkileyecektir. Bu yüzden, enerjinin, kullanılacağı ekonominin gereksinimlerini karşılayacak kadar, kesintisiz yani güvenli ve yeterli oranda temin edilmesi gerekir. Enerji güvenliği de ancak, küresel enerji kaynaklarının miktarı ve türleri çoğaltıldığı, enerji tüketiminde verimlilik arttığı, enerji pazarı şeffaflığının genişletildiği ve pazar etkili bir şekilde yönetildiği zaman başarıyla sağlanmış olur.⁴⁶

Enerji güvenliği konusu, ilk olarak, bir kaynağın bulunmasıyla birlikte gündeme gelir. Bu kaynağın ne kadar süre enerji sektörüne petrol ve doğal gaz sağlayabileceği sorunsalı enerji güvenliğinin ikinci önemli unsurunu oluşturmaktadır.⁴⁷ Üçüncü olarak, bu kaynakların mümkün olan en düşük maliyetlerle yeryüzüne çıkarılması ve en ucuz ve güvenli şekilde tüketiciye ulaştırılması gerekmektedir. Bu çerçevede, gelişmiş ülkelerde, klasik enerji kaynakları ve geri kalmış teknolojilerle doğal yaşama tamir edilemez zararlar vermeden, toplumun en temel gereksinimlerinden biri olan enerjiye erişimin en uygun koşullarda temini için “sürdürülebilir kalkınma” modelleri hayata geçirilmiştir. Yani, *yalnız enerji kaynağının temini ve enerji üretimini temel alan planlamaların yerine, enerji-ekonomi-ekoloji (3E) dengesini gözetken planlama anlayışı ile kaynak çeşitliliği ve jeopolitik gerçekleri göz önünde bulunduran enerji güvenliği modelleri kullanılır olmuştur.*⁴⁸

Enerji güvenliği kavramını pekiştiren unsurlardan biri de *planlamadır*. Planlama, gereksinim doğrultusunda kaynakların, üretimin ve tüketimin düzenlenmesi demektir. Yapılan çalışmalar sonrasında, tüketimin doğru bir şekilde tahmin edilmesi çok önemlidir.⁴⁹ Daha sonra bu tahminlerden yola çıkarak, üretimin hangi kaynaktan ne oranlarda kullanılarak yapılacağı, üretim altyapılarının sağlanması için ne kadar finansman gerekeceği ve eğer gereksinim duyulursa kaynakların nerelerden, hangi miktarda ithal edileceği ve hangi güzergâhlardan sorunsuz ve ekonomik bir şekilde yurda getirileceği hesaplanmalıdır.⁵⁰

⁴⁶ Dokuzlar, **Dünya Güç Dengesinde**, 32.

⁴⁷ Dokuzlar, **Dünya Güç Dengesinde**, 33.

⁴⁸ Pamir, **Enerji Politikaları ve**, 68.

⁴⁹ Enerji talep tahminlerinin sağlıklı bir şekilde yapılması, enerji politikaları açısından yaşamsal bir gereklilik olarak görülmelidir. Ekonomik büyüme, nüfus, enerji fiyatları, teknolojik gelişmeler, enerji politikaları ve enerji tasarrufuna yönelik tüketici davranışları enerji talep tahminlerinin dayandırılması gereken temel parametrelerin bazılarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pamir, **Enerji Politikaları ve**, 69.

⁵⁰ Bu öğeler planlamanın sadece birkaç boyutunu sunmaktadır. Esas itibariyle planlama çok daha karmaşık ve iç içe geçmiş birçok unsurdan ibarettir.

Bu konuyu biraz daha açacak olursak, öncelikle ülke enerji kaynaklarının potansiyeli belirlenmelidir. Sonra, söz konusu kaynakların nasıl geliştirileceği, yerli ve/veya yabancı özel sektörün hangi alanlarda ve ne oranda katkısına gereksinim duyulduğu, ithalatın gerekli olup olmadığı gibi konularda programlar yapılmalıdır. İthalatın kaçınılmaz olduğu durumlarda ise; kaynak çeşitliliği, enerji güvenliği siyasetinin en önemli unsurlarından biri olarak dikkate alınmalıdır.⁵¹ Ancak programlı bir planlama yapılmadığı takdirde, başarılı bir enerji siyasetinin (veya stratejisinin) de izlenmesi mümkün olmayacaktır. Bu noktadan hareketle, ülke kaynaklarının verimli bir şekilde işletimi sağlanamayacak, kaynakların etkinliklerini yitirmeleri veya israfı da söz konusu olabilecektir. İhracatın zorunlu olduğu durumlarda ise, kaynak çeşitlendirmesinin yapılmamış olması, kaynak sahibi bazı ülkelere aşırı bağımlılığa yol açabilecektir. İkincisi, bağımlı olunan ülkenin, kaynağı sağlayamaması durumunda, ülkede enerji darboğazının yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Bu da ekonomik aktivitelerin büyük bölümünün sekteye uğraması anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi, planlamanın doğru bir şekilde yapılmadığı durumlarda yaşanacak sorunlar bir kartopunun yokuş aşağı yuvarlanarak büyümesi şeklinde katlanarak artmaktadır. Kısacası, düzgün bir planlamanın yapılmamasının yaratacağı sorunları burada saymakla bitiremeyiz. Bu yüzden, son olarak, planlama doğru bir enerji siyasetinin (veya stratejisinin) temelidir, denilebilir.

Enerji güvenliği nedir sorusuna cevap verdikten ve konunun öğelerine ayrıntılı bir şekilde değindikten sonra, onu sağlamak için oluşturulan kurumlara da yer vermek gerekir.

3.3.2. Enerji Güvenliğini Sağlamak İçin Kurulan Uluslararası Kurumlar

Dünyada enerji güvenliğinin sağlanması için oluşturulmuş ve ön plana çıkmış olan iki önemli kurum bulunmaktadır. Bunlar Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ve Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'dır.

Belirli tarihsel olaylar sonucunda ortaya çıkan bu kurumlardan ilk olarak OPEC'i ele alacak olursak, onun özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu petroleri üzerinde oluşan hâkimiyet mücadelesinin bir sonucu olduğunu görürüz. Esas itibarıyla, bu bölgenin petrol zenginliği ikinci büyük savaşın

⁵¹ Pamir, **Enerji Politikaları** ve, 69.

sonrasında keşfedilmiş ve büyük çaplı üretimler de o dönemde gerçekleşmişti. Orta Doğu'nun petrol rezervleri üzerinde, o dönemde, Batılı büyük petrol şirketlerinin tam hâkimiyeti söz konusuydu. 1950'lere gelindiğinde kaynak sahibi ülkelerin, petrol gelirinin büyük bölümünü elde eden petrol şirketlerine karşı tepkilerinin artık önü kesilemiyordu. İhracatçı ülkeler, ekonomik kalkınma hamlelerini tam anlamıyla gerçekleştirebilmek için, bu gelirleri petrol şirketlerinden ve gelire vergi koyan tüketici ülkelere alıp, kendi hazinelerine aktarmak istiyorlardı.⁵² 1945 – 1959 yılları arasında kaynak sahibi ülkelerin bölge dışı müdahalelere karşı son derece güçsüz oluşları, onları bu emellerinden alıkoymaktaydı. Neticede ancak birlikte hareket ettikleri sürece amaçlarını elde etmeleri mümkündü.⁵³

Petrol, gün geçtikçe yükselen Arap milliyetçiliğinin odak noktası haline gelmişti. 1950'lerin başında görüşmelere başlayan Arap petrol uzmanları, artık İsrail'e karşı bir petrol bloğu oluşturma ve bunun bir kara liste veya benzeri yollarla uluslararası şirketlere uygulanması şeklindeki ekonomik önlemleri tartışmaya başlamışlardı. Bu görüşmeler ilk meyvesini 1953 yılında verdi. Sonuçta, petrol konusunda bilgi alışverişi yaparak, petrol politikaları üzerinde sürekli ve düzenli danışmalarda bulunmayı taahhüt ettikleri bir anlaşma imzalandı.⁵⁴

Daha sonra, 10 – 14 Eylül 1960'da Bağdat'ta bir araya gelen İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela hükümet temsilcileri, uluslararası petrol şirketlerinin ham petrol fiyatlarını düşürme kararına tepki gösterdiler ve bu konuda artık bir arada hareket edeceklerini ilan ettiler. Aynı konferansta, üye ülkelerin petrol politikalarını koordine etmek üzere bir petrol ihraç eden ülkeler örgütünün kurulacağı duyuruldu.⁵⁵ Daha sonraki yıllarda üye sayısı hızla artan OPEC bir petrol karteli durumuna geldi.⁵⁶ Ağırlığını Orta Doğu ülkelerinin oluşturduğu OPEC üyesi ülkeler, günümüzde, dünya ispatlanmış/üretilebilir petrol rezervlerinin % 70'ini

⁵² Bunun yolu da büyük oranda millileştirmeden geçiyordu.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel Yergin, **Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Kamuran Tuncay (Çev.) (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003), 454 – 490; Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları**, 66, 68 – 70.

⁵⁴ Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları**, 73 – 74.

⁵⁵ "The Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) Brief History", <http://www.opec.org/aboutus/history/history.htm> ; [9 Kasım 2006].

⁵⁶ Rusya Federasyonu ve Kazakistan'ın da son dönemde OPEC toplantılarına gözlemci statüsünde katılmaları dikkate değer bir ayrıntıdır.

kontrolleri altında bulundurmaktadır. Ayrıca, dünya toplam petrol üretiminin % 39'unu ve petrol dışsatımının % 60'ını yine OPEC karteli gerçekleştirmektedir.⁵⁷

OPEC üyesi ülkeler, 1960'larda da bu büyük gücü kullanarak, petrol piyasasını kendi hedefleri doğrultusunda her zaman yönlendirmiş olan uluslararası petrol şirketlerine karşı birleşerek, bu alandaki güç dengesini yeniden oluşturmayı amaçlamışlardı. Hâlihazırdaki pazar yapısını temelden değiştirme ya da petrol şirketlerinin pazardaki egemenliğine tamamen son verme gibi radikal yöntemlere başvurulmamıştı. Öncelikli hedef, üretici ülkeler açısından pazarın işleyişi içerisinde, kendi üretimleriyle ilgili kararlarda, petrol şirketlerinden daha fazla söz sahibi olabilmektir. Bu doğrultuda, petrol fiyatlarını gerektiğinde yükseltecek, özel ortaklıkları sayesinde daha büyük gelir payları elde edecek ve fiyatları dengelemek için üretimi ayarlama planları üzerinde çalışabilecek mekanizmaları kontrol etmek istiyorlardı.⁵⁸

1973 yılında Mısır ve Suriye'nin İsrail'e karşı başlattıkları askeri müdahale (Yom Kippur Savaşı) sonrasında 10 OPEC üyesi devletin temsilcileri, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilip, Filistinliler yasal haklarına kavuşana kadar petrol üretimini her ay belli oranlarda düşürme kararını almışlardı. Bu kararın ne kadar etkili olacağı daha sonra anlaşılmış, dünyada ilk önemli büyük petrol bunalımı yaşanmıştı. Bunalım sonrasında, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)⁵⁹ çerçevesinde, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) 1974 Ekim'inde Avusturya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Japonya, İspanya ve Norveç'in iştirakiyle kurulmuştu. Ajansın temel amacı ise, enerjinin verimli kullanımı, kaynakların çeşitlendirilmesi, serbest ticaretin sağlanması, acil durum tedbirlerinin alınması ve AR-GE çalışmalarının teşvik edilmesi yoluyla enerji alanında işbirliğinin, dayanışmanın ve planlamanın başarıyla yürütülmesi olarak saptanmıştı.⁶⁰

Bu noktada, enerji güvenliği nedir sorusuna cevap verdikten ve enerji güvenliğini sağlamak için kurulan kurumlardan bahsettikten sonra, şimdi Orta Asya ve Kafkasya'da enerji güvenliği sorunu doğuran etnik çatışmalara, Hazar'ın hukuki

⁵⁷ **International Energy Outlook 2006**, <http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/oil.pdf> ; [25 Ekim 2006].

⁵⁸ Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları**, 75 – 76.

⁵⁹ Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü de denmektedir.

⁶⁰ <http://www.enerji.gov.tr/petrolfiyatlari.htm> ; [9 Kasım 2006]; Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları...**, ss. 80 – 82; “International Energy Agency – An Overview”, <http://www.iea.org/Textbase/about/Overview.pdf> ; [9 Kasım 2006].

statüsü sorununa ve enerji ihraç yollarında Rusya Federasyonu'na olan bağımlılığın yarattığı olumsuzluklara değinebiliriz.

3.3.3. Etnik Sorunlar

Petrol ve doğal gaz sanayisi dünyada en fazla yatırımın yapıldığı sanayi kollarından birisidir. Her yıl milyarlarca dolar bu kaynakların yeryüzüne çıkarılması ve uluslararası pazarlara ulaştırılması için harcanmaktadır. Bu yüzden, enerji şirketleri, kaynak sahibi ve kaynakların uluslararası pazarlara ulaştırılmasında güzergâh üzerinde yer alan ülkelerde istikrarsızlıkların olmamasına dikkat ederler. Çünkü söz konusu şirketler, o bölgelere yaptıkları yatırımların karşılığını sonuna kadar almak istemektedirler. Ne var ki, zengin petrol ve doğal gaz yataklarıyla enerji şirketlerinin yoğun ilgisine maruz kalan Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri dünyanın en istikrarsız bölgeleri arasındadır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında yıllardır sürüp giden Karabağ sorunu, Gürcistan'ın Acaristan, Abhazya ve Güney Osetya ile yaşadığı sorunlar, Rusya Federasyonu'nun Çeçenistan sorunu, İran-Azerbaycan gerginliği vs. bölgenin çatışmaya açık potansiyelini ortaya koymaktadır.

Ancak Orta Asya, görüldüğü gibi Kafkasya'yı istikrarsız kılan etnik huzursuzluklardan genellikle uzak kalmıştır ama şimdi burası da, Tacikistan ve Afganistan'daki iç savaşın istikrarsızlık getiren etkileri ile karşı karşıyadır. Neticede bölgedeki bu değişikliklerin nedenlerini Soğuk Savaş'ın bitimiyle oluşan yeni tehdit algılamalarında aramak doğru olacaktır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, uluslararası ortamı istikrarsız kılan tehditlerin küresel bir boyut kazanmasıyla, daha önce belirgin ve tek boyutlu olan tehdit algılamaları artık çok yönlü ve çok boyutludur (etnik, siyasi, ekonomik).⁶¹

SSCB'nin dağılmasının ardından, Orta Asya ve Kafkasya'nın yeni bağımsız devletleri, gerçek anlamıyla tarihte ilk defa birer uluslararası aktör haline gelmiştir. Bu cumhuriyetler artık bir süper gücün güvenlik şemsiyesinin altından çıkmış ve yeni bir güvenlik alanı meydana getirmişlerdir. Bu ülkeler, artık bölgesel bir güvenlik sisteminin parçalarıdır ve temel amaçlarını birbirlerinden bağımsız bir şekilde sağlayamazlar. Ayrıca, Orta Asya cumhuriyetlerinin sahip oldukları tarihi,

⁶¹ Arda Aygül, Çağla Biçel, Banu Şennur Özdemir, "Güvenlik", **Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, ed. Gamze Güngörmüş Kona, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004), 81.

etnik ve kültürel bağlar, ortak ekonomik sorunlar, askeri ve güvenlik konularındaki kaygılar ve siyasi istikrarsızlıklar bu cumhuriyetlerin karşılıklı bağımlılıklarını pekiştirmekte ve onları her halükarda birlikte hareket etmek zorunda bırakmaktadır.⁶²

Öte yandan, Rusya, Türkiye, İran, ABD, Çin gibi bölgesel ve küresel güçlerin dolaylı ya da doğrudan bölgedeki etnik anlaşmazlıklarda taraf oldukları gözlenmektedir. Bu taraf tutmalar elbette ki, bölgedeki güç mücadelesinin ve kazanımları en üst düzeye çıkarma yarışının bir parçasıdır. Ancak bu girişimlerin bölge güvenliğini tehdit eder nitelikte olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Özetle, ister iç ister dış kaynaklı olsun, Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasının sahip olduğu etnik ve dilsel ayrılmışlık, bölge devletleri için her zaman bir iç çatışma potansiyelini barındırmaktadır. Dolayısıyla, bu devletlerin güvenlik algılamalarında etnik sorunlar birincil derecede öneme sahiptir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgede ilk etnik çatışma Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi yüzünden çıkmıştır. Bu çatışma sonucunda, günümüzde resmi olarak Azerbaycan topraklarının % 20'si halen Ermenistan işgali altında bulunmaktadır.⁶³

Burada, konumuz açısından vurgulanması gereken nokta, Azeri-Ermeni çatışmasının Kafkasya enerji güvenliğine yaptığı olumsuz etkidir. Türkiye'de kamuoyu, Karabağ sorununda, açık bir şekilde Azerbaycan'ın yanında yer almış, hükümet ise, müdahale etmek, tarafsız kalmak veya arabuluculuk yapmak arasında sıkışıp kalmıştır. Sonuçta Türkiye, Ermenistan ile yaşadığı tarihsel sorunlar yüzünden ve kamuoyunun baskılarıyla, 1991'den günümüze kadar Azerbaycan'a destek veren tek ülke olmuştur.⁶⁴ Ancak, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya petrolü ve doğal gazı için "enerji koridoru" olmak istediği düşünülürse, bu tutumu özellikle Azerbaycan kaynaklarının Türkiye'ye ulaştırılması konusunda ortaya atılan projelerde, yukarıdaki gerekçeler sonucunda, en kısa güzergâh olan Ermenistan güzergâhının gündemden düşmesine yol açmıştır. Bu noktada, Bakü-Ceyhan Ham

⁶² Arda Aygöl ve diğ., **Güvenlik**, 83.

⁶³ Tamara Dragadze, "Azerbaijan and the Azerbaijanis", **Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus**, ed. Svante E. Cornell, 8(London: Curzon, 2001): 283, 286.

⁶⁴ Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, II. Cilt, ed. Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 400 – 401.

Petrol Boru Hattı'nın Tiflis'ten geçmesi uygun bulunmuş, Gürcistan stratejik olarak önem kazanırken, güzergâh yaklaşık 300 km uzamıştır.⁶⁵

Ne var ki Gürcistan da, 1990'lı yıllarda Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynaklarının Batı pazarlarına taşınması için hiç de güvenli bir güzergâh değildi. Ülke, bağımsızlığını kazandıktan sonra, ilk on yıl içinde iç savaşlarla, siyasi anarşiyle ve ekonomik krizlerle uğraşmak zorunda kalmıştı. Aralık 1991'de devlet başkanı Zviad Gamsakurdia'nın şiddet kullanılarak devrilmesinden sonra, Mihail Gorbachev döneminde SSCB dışişleri bakanlığı görevini de üstlenen Eduard Şevardnadze'nin, Gürcistan'a dönerek Başkan seçilmesine kadar geçen süre zarfında ülke ağır bir bunalımın içine sürüklenmişti. Gürcistan'ın o bunalımlı günlerinde, Tiflis'in hemen kuzeyinde yer alan Abhazya ve Rusya yanlısı Güney Osetya eyaletleri pratikte Gürcistan'dan kopmuştu. Ayrıca, Türkiye-Gürcistan sınırındaki Acaristan bölgesi Başkanı Aslan Abaşidze de, merkezi otoritenin talimatlarına uzun süredir kulak asmamaktaydı.⁶⁶ Gürcistan Dışişleri Bakanlığı'nda üst düzey bir bürokrat olan Profesör Alexander Rondeli'ye göre, *“Moskova, sözde barış koruma gücü adı altında Gürcistan'a askerlerini geri gönderebilmek için iç savaşları kışkırtmakta ve körüklemektedir”* ve 1994'te Abhazya'da ateşkes sağlanması için Rusya Federasyonu, Gürcistan'ı Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nun oluşumuna katılmaya zorlamıştır. Bu sayede, Rusya askerleri yeniden Gürcistan topraklarına ayak basabilmiştir.⁶⁷ Bu noktada, Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'daki etnik azınlıklara destek vererek bu ülkeyi zayıflatmak kaydıyla, Azerbaycan ve Kazakistan petrolünün dış pazarlara açılması konusunda Gürcistan üzerinden geçmesi olası alternatif rotalara (Bakü-Supsa ve Bakü-Ceyhan) engel olmaya çalıştığı iddia edilmiştir. Rusya, bu çerçeveden bakınca, Karadeniz kıyısındaki Novorossisk limanını Hazar petrolünün dışsatımı için alternatifsiz hale getirmeye çalışmaktadır.⁶⁸ Öte yandan Türkiye ve Gürcistan, Hazar enerji havzası kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması konusunda işbirliği içerisinde.

⁶⁵ “Turkey's Interests and the US Perspective on Caspian Sea Oil and Gas Pipelines”, <http://www.wws.princeton.edu/wws401c/1998/sarah.html> ; [15 Ekim 2006].

⁶⁶ Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın bu bölgeden geçmesi planlanmıştır. Lutz Klevevan'a göre, *“birçok Gürcü'nün nazarında Abaşidze, Rusların Akdeniz petrol boru hattına erişim aracı olan Moskova kuklasından başka bir şey değildir”*. Bkz. Klevevan, **Yeni Büyük Oyun**, 41.

⁶⁷ Klevevan, **Yeni Büyük Oyun**, 35 – 36.

⁶⁸ Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları**, 286.

Azerbaycan erken üretim petrolünün⁶⁹ dışsatım güzergâhı konusunda Gürcistan lehine Bakü-Supsa hattına destek veren Türkiye'ye müteakabil, Gürcistan da ana ihraç boru hattı olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan'ı desteklemiştir.⁷⁰

Rusya'nın bölge devletlerini zayıflatmak ve onları nüfuzu için daha uysallaştırmak istediğini belirten Svante E. Cornell'e göre, bu siyaset Çeçenistan ayaklanması ile geri tepmiş bulunmaktadır. Cornell, Kafkasların güneyinde Rusya Federasyonu'nun gerçekleştirdiği girişimler ile Kuzey Kafkasya'daki Çeçenistan ayaklanması arasında bir bağ olduğunu iddia etmektedir.⁷¹ Bu bağın nasıl kurulduğu da ancak Çeçenistan sorununun geçmişi masaya yatırıldığı zaman ortaya çıkacaktır.

1991 yılının sonbaharında, Sovyetler Birliği son günlerini yaşarken, Cahar Dudayev isminde Çeçenistanlı bir Sovyet hava generali ülkesinin Birlik'ten bağımsızlığını ilan etmişti. Sovyet liderlerinin önünde ilgilenmeleri gereken daha karmaşık ve önemli sorunlar olduğundan, bu bağımsızlık ilanı ile pek de ilgilenen olmamıştı. Daha sonra elbette Moskova yönetimi yaptığı büyük yanlışın farkına vardı. Çünkü Çeçenistan'ın bağımsızlığına izin vermek demek; Çerkezistan, Kabardin-Balkarya, İnguşetya ve Dağıstan gibi Müslüman Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin Rusya Federasyonu'ndan ayrılımlarının da önünü açmak demektir. Bu gelişmenin üzerine, Kasım 1994'te Rusya Çeçenistan'a saldırdı. Kleveman'a göre, Rusya Federasyonu'nun bu saldırısı Çeçenistan'ın Büyük Oyun'daki yerini açıklar nitelikteydi: İşgalden birkaç hafta kadar önce, Azerbaycan ve uluslararası enerji şirketleri "Yüzyılın Petrol Anlaşması"nı⁷² imzalamıştı. Batıya doğru inşa

⁶⁹ Azerbaycan "Erken Üretim Petrolü", Hazar enerji havzasının Azerbaycan'a ait bölgesinde yer alan Azeri, Çıralı ve Güneşli petrol sahalarından, ana üretim öncesi çıkarılacak petrol anlamına gelmektedir. Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (Azerbaijan International Operating Company – AIOC), 9 Ekim 1995 tarihinde aldığı bir kararla, erken üretim petrolünün boğazlardaki tanker trafiğini artırması açısından büyük tehlike oluşturacak Rusya'nın Novorossisk ve Gürcistan'ın Supsa limanlarından dünya pazarlarına açılmasını benimsemiştir. Bkz. Lale Sarıbrahimoğlu, **Gizli Belgelerle Boru Hattı Bozgunu, Kurt Kapanında Kısır Siyaset**, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1997), 17.

⁷⁰ Aydın, **Kafkasya ve Orta Asya**, 421.

⁷¹ Svante E. Cornell, "Kafkasya ve Orta Asya'daki Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar", Yılmaz Tezkan (Çev.), http://www.kafkas.org.tr/perspektif/kafkaslar_ve_ortaasyada_ortakliklar_.htm ; [15 Ekim 2006].

⁷² Hazar'ın Azerbaycan'a ait Azeri, Çıralı ve Güneşli petrol sahalarının geliştirilmesi ve işletilmesine yönelik 10 Eylül 1994'te imzalanan anlaşma "Yüzyılın Petrol Anlaşması" olarak adlandırılmaktadır. 30 yıllık bir dönemi kapsayan bu anlaşma, Azerbaycan parlamentosu tarafından 16 Ekim 1994 tarihinde onaylanmış ve 12 Aralık 1994 yürürlüğe girmiştir. Anlaşmaya göre 3 petrol sahasından çıkarılacak petrol için yaklaşık 8 milyar ABD doları yatırım yapılması öngörülmüş, yıllık 35 milyon ton petrolün çıkarılması hedeflenmiştir. Ana yapımçı firma konumundaki Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (State Oil Company of Azerbaijan – SOCAR) 3 petrol sahasından

edilecek boru hatlarının herhangi bir şekilde “gerçekleştirilememesi” durumunda, Rusya’nın tam da istediği gerçekleşecek ve Azerbaycan petrolü pazarlara zaten mevcut olan boru hattından, yani Rusya’nın Karadeniz’deki Novorossisk limanından ulaştırılabilecekti. Bu boru hattının Çeçenistan’dan ve Kuzey Kafkasya’nın diğer bölgelerinden geçtiği göz önüne alınırsa, Rusya, hem Bakü’den gelen petrol için transit ücreti alacak, hem de mevcut tek dışsatım yolunun sahibi olduğu için Azerbaycan’a karşı bir koz elde etmiş olacaktı. Bu yüzden, Çeçenistan’ın yeniden kontrol altına alınması gerekiyordu. Stratejik öneminin yanı sıra, Çeçenistan’ın sahip olduğu önemli petrol rezervleri ve ham petrol işleme tesisleri bu küçük cumhuriyeti Rusya Federasyonu için vazgeçilmez kılıyordu. Başkent Grozni, Sibirya, Kazakistan ve Novorossisk’i birbirine bağlayan boru hatlarının birleştiği bir merkez durumundaydı.⁷³ Ne var ki, Rusya-Çeçenistan mücadelesi bölgedeki petrol altyapısına büyük zarar veriyordu. Novorossisk’e Azerbaycan petrolünü taşıyan boru hattı sık sık sabotajlarla zarar görüyor, hattaki ham petrol sürekli çalınıyordu. Novorossisk’te yüklemelerin aksaması üzerine dönemin başbakanı Vladimir Putin’in emriyle, Rusya Federasyonu devlet petrol taşıma şirketi Transneft’in başkanı Semyon Vainshtok, Çeçenistan’ı *by-pass* edecek 250 km’lik bir boru hattı üzerinde çalışmaya başladı. Neticede, Rusya’nın Hazar enerji stratejisinin başarısı bu *by-pass*’ın gerçekleştirilmesine bağlıydı. Büyük finansal sorunlarla karşılaşan proje, bütün aksaklıklara rağmen 2000 yılında tamamlandı ve Rusya bölgede enerji güvenliğini sağlamış oldu.⁷⁴

Sonuçta, Yeltsin’in Çeçenistan’a karşı 1994’te başlattığı savaş, esas itibariyle etkisini yitirmiş gibi gözükse de günümüzde de halen devam ediyor. Böylece Çeçenistan, yakın gelecekte de Avrasya enerji güvenliği için büyük bir sorun olmayı sürdürecektir gibi gözüküyor.

Bölgede bir diğer etnik gerginlik de İran ve Azerbaycan arasında yaşanmaktadır. İran, 1990’ların başında Ebülfez Elçibey’in Azerbaycan’ın başına geçmesiyle yükselen Azeri milliyetçiliğinin kendi ülkesindeki Azeri halkı ayaklandırmasından çekindiğinden, Karabağ çatışmasında Azerbaycan’a karşı

elde edilecek gelirin % 75’ine sahip olacak, kalan bölüm de AIOC içindeki hisselerine göre paylaştırılacaktır. Bkz. Sariibrahimoğlu, **Gizli Belgelerle Boru**, 137 – 139.

⁷³ Kleveman, **Yeni Büyük Oyun**, 59 – 61.

⁷⁴ “Russia Pushing Chechen Bypass for Baku-Novorossisk Line”, **Oil and Gas Journal**, Vol. 97, Issue. 46, 15 November 1999; <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspconf.html> ; [11 Kasım 2006].

Ermenistan'a desteklemiş ve bu durum, İran ve Azerbaycan arasındaki gerginliği tırmandırmıştır. Ayrıca, iki ülke arasındaki sorunlara Hazar'ın hukuki statüsünün belirsizliğinden kaynaklanan anlaşmazlığı da eklemek gerekir. 2001 yılı, gerginliğin en üst noktaya çıktığı dönem olmuştur. 17 Temmuz 2001'de İran İslam Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Hasan Ruhani'nin Bakü ziyaretini yarıda kesip ülkesine dönmesinin hemen ardından, 21 Temmuz'da, Tahran yönetimince Azerbaycan Hükümeti'ne Hazar'da "kime ait olduğu belirsiz" alanlarında petrol aranmaması gerektiği konusunda bir nota verilmiş, Alov/Elburz⁷⁵ yatağında kanunsuz yürütülen çalışmaların durdurulması istenmiştir. Ne var ki, Azerbaycan'ın bu isteği kabul etmesi mümkün gözüküyordu. İran bu defa 23 Temmuz'da Alov yatağında araştırmalar yapan Azerbaycan'a ait Jeofizik-3 ve Alif Hacıyev isimli petrol araştırma gemilerini savaş uçaklarıyla taciz etmiş, ayrıca bir savaş gemisi göndererek araştırma gemilerinin 5 mil kuzeye çekilmesini sağlamıştır. Elbette ki, Azerbaycan hükümeti İran'ın bu girişimi karşısında boş durmamış ve İran'ın Bakü büyükelçisine itirazlarını dile getiren cevabi notasını iletmiştir.⁷⁶

Gerginliğin en üst noktaya çıktığı o anda, İran Devrim Muhafızları eski komutanı Muhsin Rızai'nin, siyasi-hukuki arka planı olan bu sorunu bir egemenlik sorununa dönüştüren, *"...bizi Azerbaycan'ı geri almak zorunda bırakmasınlar... Azerbaycan'ın 180 yıl önce, Rusya tarafından işgal edilene kadar İran'ın eyaletlerinden biri olduğunu ve merkezi hükümetin korumaması yüzünden İran'dan ayrılmak zorunda kalmış olduğunu hatırlatırız..."* şeklindeki açıklaması, resmiyeti tartışmalı da olsa, Azerbaycan tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır.⁷⁷

İran, hem ülkesindeki Azeri azınlıktan kaygı duymakta, hem de Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi sürecinde etkin bir rol oynamak istemekteydi. Bunu sağlayabilmek için askeri üstünlüğünü kullanarak, Azerbaycan üzerinde baskı kurmaya yönelmiştir. Ayrıca İran, bölgede hızla artan Batı etkisinden son derece rahatsızdır. Bölgenin enerji kaynaklarının kendi ülkesi üzerinden dış pazarlara ihraç edilmesi konusunda son derece istekli olan İran'ın ABD'nin engellemelerine maruz kalması, Batılı şirketlere karşı olumsuz bir tutum takınmasına yol açmıştır. Bu çerçevede İran, askeri güç gösterileriyle Batılı şirketlerin gözünü korkutup, bölgeyi

⁷⁵ Bu yatağı Azerbaycan Alov, İran Elburz olarak adlandırmaktadır.

⁷⁶ Sinan Oğan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü".

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=32&yazi=153> ; [15 Ekim 2006].

⁷⁷ Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Kaynakları**, 295.

terk etmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Bu konuda Azerbaycan'a karşı yönlendirdiği askeri-siyasi baskılar Tahran'ın amacına kısmen ulaşmasını da sağlamıştır. Tartışmalı Alov yatağında araştırma yapan İngiliz BP şirketinden sonra Savalan yatağında çalışmalarını sürdüren Amerikan Exxon-Mobil şirketi de çalışmalarını durdurduğunu açıklamıştır. Aslında bu yataklar Astara (Azerbaycan-İran sınırı) ve Hasan Kuli (Türkmenistan-İran sınırı) arasındaki hattın (ki SSCB-İran sınırını da bu hat oluşturmaktaydı) yaklaşık 50–80 km kuzeyinde bulunmaktadır.⁷⁸

Görüldüğü gibi, Tahran'ın Bakü'ye askeri-siyasi baskı uygulayarak Hazar'da gerginliği yükseltmesinin birçok amacı bulunmaktadır. Bu amaçlar boru hatları stratejisinden İran'ın iç dengelerine kadar geniş bir çerçevede ele alınabilir. Ancak İran'ın bu girişimlerini bir toprak iddiasından çok Azerbaycan'a yönelik bir gözdağı olarak nitelendirmek doğru olacaktır. İran'ın bu eylemi, İran-Azerbaycan ilişkilerinde yaşanan en ciddi sorun olmuştur.

3.4. Demokratik Barış Teorisi

Demokratik Barış Teorisi, Soğuk Savaş sonrası rağbet gören bir güvenlik modeli olarak bundan önce de bazı araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. Bu nedenle yeni keşfedilen teori olarak bilinmemektedir.⁷⁹ Bu teorinin menşei Avrupa'nın aydınlatma döneminde Alman filozof Immanuel Kant tarafından “Sonsuz Barış”(1795) adlı kitapta ortaya konulmuştur. Kant'a göre, demokratik ve hukuksal anlayışlı cumhuriyetler tarafından oluşturulan ve giderek genişleyen bir birlik, uluslararası hukukun getirdiği prensipler çerçevesinde sonsuz barışa ulaşabilecektir.⁸⁰ Çünkü cumhuriyetçi siyasal yapının oluşturduğu mekanizma demokratik devletler arasındaki savaş eğilimini önleyebilmektedir. Demokratik olmayan devletlerarasındaki savaşlar ise o ülkenin diktatörünün kontrolsüz iradesine bağlıdır. 1919 yılında Joseph Schumpeter, demokratik kapitalizm barışı meydana getirir önerisini ileri sürmüştür.⁸¹ Michael W. Doyle'ye göre, demokratik ülkelerin savaştan uzak durmalarının sebeplerinden birisi yönetimin halka cevap vermesidir.

⁷⁸ Oğan, “Yeni Global Oyun...” <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=32&yazi=153>.

⁷⁹ David E. Spiro, The Insignificance of the Liberal Peace **International Security**, Vol.19, No.2 (Güz1994): 50.

⁸⁰ Immanuel Kant, **Perpetual Peace**, (Indianapolis: Liberal Arts Press,1957), 67.

⁸¹ Joseph Schumpeter, **Capitalism, Socialism, and Democracy**, (Cleveland: World Publishing, 1955), 19-23.

Savaş maliyeti yüksektir ve ülke ye zarar getirdiği için savaş kararı alan hükümetlerin bir sonraki seçimde mağlubiye uğraması söz konusu olacaktır. Bir başka sebep, demokratik ülkelerin savaşla ilgili diplomatik karar alma mekanizması şeffaftır, halk ve karar alıcılar savaşın getireceği maliyete hassastırlar. Bu nedenle karşılıklı sorumluluk savaşın engellenmesine neden olmaktadır. Bu ortak görüşü paylaşan ülkeler dışında demokratik ülkeler karşılıklı olarak barış yoluyla siyasal rekabete ve anlaşmazlığa çözüm arama özelliğine sahiptirler. Bu ortaklık anlayışı, ortak çıkarları da yaratmakta ve birlikteliği meydana getirmektedir. Demokratik ülkeler entegre olma yoluna koyulduğu zaman, aralarındaki problemleri tehdit veya savaş ile çözümlenmekten uzak kalacaklardır. Bu nedenle bazı araştırmacılar Michael W. Doyle'nin görüşünü uluslararası ilişkilerinin deneyimli teoreme yakın⁸² ve Soğuk Savaş sonrası dünya siyasetinin en anlamlı araştırması olduğunu ifade etmektedirler.

Soğuk Savaş sonrası Demokratik Barış Teorisi uluslararası ilişkiler alanında önemli bir çalışma olarak itibar görmeye başlamıştır. Batı dünyası Soğuk Savaş'ın başarısını liberal demokrat sistemine bağlamaktadırlar. Bruce Russett'in çalışması bu teorinin kuramsallaşma ve sistemleştirmesine büyük katkıda bulunmuştur.⁸³ Michael W. Doyle ve Bruce Russett, Demokratik Barış Teorisi'nin esas vekilleri olarak bilinmektedir.

Uluslararası güvenlik modeli olan Demokratik Barış Teorisi'nin temel savı;

1. Uluslararası İlişkilerde oluşan deneysel görüşe göre, demokratik ülkeler savaşmazlar;
2. Aralarında bir çatışma çıktığında bile kuvvet kullanmaz ve tehdit etmezler;
3. Despotik ülkeler arası veya demokratik ile despotik ülkeler arasında savaşa kolay girebilirler ve genellikle kuvvet yoluyla çözümlenmesini tercih ederler.⁸⁴

Yani demokratik ülkeler de savaşabilmektedir. Bruce Russett'e göre, demokratik olmayan ülke yöneticisi, kuvvet ve zorbalık yöntemleriyle demokratik

⁸² Jack S. Levy, "Domestic Politics and War" **The Origin and Prevention of Major Wars**, ed. Robert Rotberg ve Theodore K. Rabb. (New York: Cambridge University Press, 1989): 88.

⁸³ Bruce Russett, "Can a Democratic Peace Be Built?", **International Interactions**, Vol. 18, No. 3 (1993): 277.

⁸⁴ Michael Doyle, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", **Philosophy and Public Affairs** (Yaz 1983): 323-353.

ülkelere karşı çıktığında, demokratik ülkeler zorunlu olarak demokratik olmayan ülkelere karşı kuvvet kullanabilmektedir.⁸⁵

Demokratik Barış Teorisi'ne göre, demokratik olmayan hakimiyetler halk iradesi üzerinde inşa edilmemiştir, bu nedenle hükümeti de halkın iradesine vekil olamaz. Demokratik olmayan ülkeler halkın haklarına önem vermezler ve aynı şekilde diğer ülkelerin haklarına saygı göstermezler. Demokratik olmayan ülkeler, kendi halkının haklarına tecavüz ettiği için demokratik ülkelerin endişesini de arttırmaktadır. Genelde liberal ülkelerin ortaklığı barışa borçlu ise, demokratik olmayan ülkelerin ortaklığı da güvensizliğin içinde devam edeceklerdir.⁸⁶ Demokratik olmayan despotik yöneticiler güç ve fırsat bulduğu vakitte diğer ülkelere saldırabilirler. Bu nedenle demokratik ülkeler, demokratik olmayan ülkelere yönelik önleyici savaşı haklı saymaktadır, ancak demokratik ülkelere karşı saldırı yasa dışıdır.

Demokratik ile demokratik olmayan ülkeler arasında bir çatışma yaşandığında, demokratik olmayan ülkede bu yaklaşım olmadığı için kendinin sömürülmesi ve yok edilmesini önlemek için demokratik ülkeler daha sert uluslararası operasyona başvururlar. Demokratik ülkeler savaştan uzak kaldığı için, demokratik olmayan despotik liderler bu fırsattan yararlanarak tehdit ve şantaj yapabilirler ve demokratik ülkeleri zorlarlar. Bu nedenle demokratik ile demokratik olmayan ülkeler arasında çatışmalar yaşandığı zaman, demokratik ülkeler zorunlu olarak demokratik olmayan ülkelerle savaşa girmektedirler.

Demokratik Barış Teorisi'nin izahı normatif model (normative model) ile kurumsal model (institutional model) ya da kültürel model (cultural model) ile yapısal model (structural model) olarak tanımlanabilir. Normatif model, demokratik barışın sebebini demokratik ülkelerin benimsemiş olduğu düşün e ve kriterler üzerinde inşa edilmiştir. Ortak düşünce ye kriterleri sahip olan demokratik ülkeler, barışçı rekabet yoluyla siyasal uzlaşmaya giderler ve problemleri daha ortaya çıkmadan önce çözümlemiş olacaktırlar. Kurumsal modeli, demokratik barışın sebebini demokratik ülkelerin iç düzenin getirdiği sınırlamaya bağlamaktadır.

⁸⁵ Bruce Russett, **Grasping The Democratic Peace: Principles for a Post Cold War World**, (NJ: Princeton University Press, 1993), 35.

⁸⁶ Erkin Ekrem, "ABD'nin Demokrasi İhracı ve Demokratik Barış Teorisi" **Turuncu Devrimler** ed. Sinan Oğan, (İstanbul: Birharf Yayıncılık, 2006): 115.

Demokratik ÷lkelerde üst yöneticilerin savaşıa gidebilmek için hükümet üyelerinin veya yasama organlarının onayını alması gerektirmektedir. Yani demokratik ÷lkeler siyasal değeri ve yapı gibi özellikler nedeniyle savaştan uzak kalabilmektedir. Bu iki model ya da iki sınırlandırma modeli Demokratik Barış Teorisi'nin güç politikasına önem veren "Realizm Teorisi"yle temelden ayrılmaktadır. Nitekim "Neorealizm Teorisi'nin kuramcısı K. Waltz de ÷lkeler arasında güvenlik sorunuyla yüz yüze kalındığında rekabetin getirdiğı baskının ideolojik tercih ya da ÷lke içi siyasal basından daha önemli olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁴ Yani yaşam ve güvenlik tehdit altında kaldığında demokratik ÷lkelerin, demokratik ya da demokratik olmayan ÷lkelere yönelik uyguladığı politikasında fark yoktur.

Edward D. Mansfield ve Jack Snyder ikilisinin araştırmalarına göre; çatışmaların nedeni, çoğı zaman dönüşümlü ve bir yönetim tarzından diğeri yönetim tarzına geçiş döneminde meydana gelebilmektedir. Bu anlamda bir yönetim despotizme yönlendiğinde, savaşın ihtimalini meydana getirebildiğı gibi, bir yönetimin demokratikleşmeye doğru değişime gittiğinde yönetim de kavgacı olabilmektedir.⁸⁷

Çinli uzmanlar söz konusu teoriye karşıdırlar. Çin Sosyal Bilimler Akademisi Avrupa Araştırmalar Enstitüsü 1995 yılında Demokratik Barış Teorisi üzerinde bir konferans düzenlemiştir. Konferansta, ilgili uzman ve bilim adamları söz konusu teorinin mahiyeti ve demokrasi ile barış arasındaki ilişkiler konusunda analizler yapmıştır. Bazı Çinli uzmanlar, demokratikleşme sürecinde demokrasinin şiddet ve savaşlarla iç içe olduğunu ortaya koyarak Demokratik Barış Teorisi'nin tarihî olgudan tespit edilmesinin yanlış olduğunu ortaya koymuşlardır⁸⁸. Çinli uzmanların söz konusu teoriyi eleştirmesi, bu teorinin ABD politikalarına hizmet edebileceğini ve ABD'nin yeni müdahale politikasının aracı olabileceğı endişesi içinde olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Yani söz konusu teorinin bilimsel yönünü değil, fonksiyonel yönünü eleştirmektedirler.

⁸⁷ Edward D. Mansfield, "Democracy and War", **Foreign Affairs**, Vol. 74, No.3 (Mayıs/Haziran 1995): 80-83.

⁸⁸ Ekrem, **ABD'nin Demokrasi**, 117.

3.4.1 Clinton Hükümetinin Demokratikleştirme Politikası

Soğuk Savaşın sona ermesiyle demokratik barış görüşü ABD uluslararası ilişkileri alanında dikkat çekmeye başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Batılı siyasetçiler ve araştırmacılar demokratik Batı'nın bir zaferi olduğu kanaatine varmış ve Batı'nın liberal demokrasisi dünya çapında bir örnek teşkil ettiğini ileri sürmüşlerdir⁸⁹. Francis Fukuyama da ideolojik savaşın bittiğini ve dünyanın demokratikleşme yolunda devam edeceğini ileri sürmüştür. Fukuyama'ya göre, geçmişteki yıllarda bütün dünya şunu anlamıştır: Liberal demokrasi listemi, bir çeşit siyasal sistem olarak meşruluğunu ispat etmiştir, demokratik sistem, monarşiyi, faşizmi ve yakında yakın geçmişte komünizm ideolojisini yenmiştir⁹⁰. Bazı araştırmacılar, demokrasinin ihraç edilmesini Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dış politikasının esası olmasını önermişlerdir⁹¹ ve demokrasinin bugünkü çağın en saygın siyasal sistemi olduğunu tespit ederek 20. yüzyılı demokrasinin yüzyılı olarak değerlendirmektedir. Soğuk Savaş sonrası dünya konjonktürünün temelden değişime uğramasıyla ABD'nin bilim ve siyaset alanlarında ortak bir görüşü ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası hiçbir karşıt ideolojinin liberal demokratik sisteme meydan okuma cesareti yoktur ve demokratik ülkeler arasında savaş yaşanmayacaktır. Liberal demokratik sistem demokratik barışın güvencesidir, bu nedenle dünya çapında liberal demokrasinin yayılması ve ilerletilmesi, dünyanın sonsuz barışı anlamına gelmektedir.

Bu gelişmelerle ABD'nin demokratik barışa olan güveni daha da artmıştır. Demokratik barış artık ABD'nin güvenlik ve dış politikasıyla bütünleşmeye başlamış ve ABD'nin en önemli dış politika stratejilerinden birisi olmuştur. Böyle bir ortamda ABD Başkanı George Bush (1989–1993) Soğuk Savaş sonrası Yeni Dünya Düzeni düşüncesini ortaya atmıştır⁹². Bu stratejinin gerçekleştirilebilmesi için ABD'nin ve Batı dünyasının orta değeri olan demokrasiye ortak gayreti olan pazar ekonomisini dünyaya yaymayı hedeflemiştir. Bush Hükümeti, ABD'nin doksanlı yıllardaki temel çıkarları ve hedefleri siyasal ve ekonomide liberalleşme ve insan hakları ile

⁸⁹ Michael Freeman, **Human Rights, Asian Values, and the Clash of Civilizations**, Issue and Study, Vol. 34, Sayı:10 (Ekim 1998): 48.

⁹⁰ Fukuyama Francis, **The End of History and The Last Man**, (New York Avon Books 1992), 11.

⁹¹ Ekrem, **ABD'nin Demokrasi**, 119.

⁹² George Bush, "National Security Strategy of the United States", Washington, D.C.: White House, <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-91801S.htm> , (Ağustos 1991): 1-6.

demokrasinin yaygın olduğu bir dünyayı inşa etmek olduğu inancındadır. Bu yeni dünyada ABD'nin ideallerinin yaşayacağını ve verimli sonuç alabileceğini vurgulamaktadır. Bu nedenle Bush Hükümeti ortak değer ve ortak prensipleri temel alan yeni liberalizm birliğinin oluşturmasını amaçlamıştır.⁹³

Bill Clinton Hükümeti iç siyaset bakımından George Bush Hükümetiyle farklı olmasına rağmen, dış politika stratejisinde aynı düşünceleri paylaşmaktadırlar. Demokratik Barış Teorisi en çok bu dönemde tartışılmıştır. Demokratik genişleme doktrini de bu dönemde geliştirilmiştir⁹⁴. Bill Clinton 1993'te başkanlık koltuğuna oturmadan önceki bir seçim propaganda toplantısında ABD'nin yeni güvenlik yeminini beyan etmiştir. Clinton'a göre, dünya çapında özgürlüğü korumak ve demokrasiyi ilerletmek sadece ABD'nin köklü değerleri olmasından değil, aynı zamanda ABD'nin ulusal güvenliği için fevkalade önemli olduğu içindir. Çünkü küresel demokratikleşme devletlerarası barış içinde yaşama anlamına gelmektedir, özgürce düşüncelerini beyan etme ve karşılıklı ticaret engellerini aşmak demektir. Clinton, müttefiklerinin işbirliği ve demokrasinin dünyada yayılması ve oturmasını ABD'nin dış politikasının üç hedefinden biri olarak değerlendirmektedir. Clinton'a göre, diğer ülkelerin kendi devletlerini nasıl yönettiği ABD'yi ilgilendirmektedir. Demokratik ülkeler aralarındaki çatışmaları savaş yoluyla çözmezler. Demokrasi daima istikrarı sağlayan bir güçtür. Demokrasi çatışmalara şiddet dışı bir yöntem sunmaktadır. Clinton, Bush hükümetinin demokrasi mücadelesinde her zaman tereddütlü kaldığını eleştirmiştir.⁹⁵ Clinton'ın ABD Başkanı olarak ilk konuşmasında, ABD'nin dünyanın özgürlüğe ve demokratikleşmeye katkıda bulunacağını beyan ederek; ABD'nin en büyük gücünün düşünce gücü olduğunu ve dünyanın her yerinde bu tip düşüncelerin kabul edilmeye başlanmış olduğunu ileri sürmüştür.

Clinton hükümetinin birinci dönemindeki ulusal güvenlik danışman yardımcısı Anthony Lake de demokratik barış alanının genişletilmesinin, Soğuk Savaş sonrası ABD'nin çıkarı olması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü diğer ülkeler sağlıklı demokratik sistemi inşa ettiği ve pazar ekonomisine geçtiğinde ABD ancak, güvende kalacak, refah yaşatabilecek ve cezp edici güce sahip olabilecektir.

⁹³ Bush, **National Security**, 7-11.

⁹⁴ Douglas Brinkley, "Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine", **Foreign Policy**, Sayı 106 (Bahar 1997): 111-127.

⁹⁵ Ekrem, **ABD'nin Demokrasi**, 120.

Bu nedenle demokratik genişleme stratejisi uygulayacağını ifade etmiştir.⁹⁶ Anthony Lake Demokratik Genişleme Stratejisi'ni dört başlıkta açıklamaktadır:

1. Pazar ekonomisini benimsemiş demokratik ülkeler güçlendirilmeli;
2. Pazar ekonomisini benimsemiş yeni demokratik ülkelerle olan ilişkiler güçlendirilmeli
3. Liberal pazar ekonomisi ve demokratik olmayan ülkelerin liberalleşme sürecine destek verilmeli;
4. İnsan hakları sorunu hassas olan bölgelere demokrasi ve serbest piyasa götürmelidir.

Kısacası demokratik barış anlayışının Clinton Hükümeti'nin dış politika stratejisinin ana hedeflerinden birisi olduğu söylenebilir.

Temmuz 1994'te Clinton Hükümeti Ulusal Güvenlik Stratejik Raporunu yayınlanmış ve Genişleme Stratejisinin yerine Angajman ve Genişleme Stratejisini ortaya koymuştur. Angajman olmadan genişletmenin mümkün olmadığı görüşünde olan Clinton Hükümet, bu tezden yola çıkarak, küresel ve bölgesel gelişmeleri doğrudan iştirak etmenin yasal hale getirilmesini, özgür dünyanın sınırlarının genişletilmesini ve ABD'nin dünyadaki üstün konumunu tartışılmaz hale getirmeyi amaçlamıştır.⁹⁷ Raporda ABD'nin güvenlik, ekonomi ve küresel demokratik açılımının Washington'un dış politikasının üçayağını oluşturduğu ifade edilmiştir. Rapora göre; ABD'nin global çıkarlarının korunmasının en iyi yolu, küresel çatı demokratik ülkeleri çoğaltmak ve liberal pazar sistemine geçiş desteklemektir. ABD, bütün ülkelerin temel insan haklarına saygı göstermesini talep edecek ve uygun şartlarda bazı ilkelerin demokratikleşmeye yönelmesine destek verilecektir. Hatta Clinton Hükümeti Çin'in ileride uluslararası sisteme entegre olacağına ve demokrasi yolunda ileri adımlar atacağına da inanmıştır. Demokratik diplomasi artık ABD'nin güç politikasının önemli bir parçası haline gelmiştir. Çünkü demokrasi ile siyasal ve ekonomik liberalleşme dünya üzerinde ne kadar önem kazanırsa, ABD kadar güvenli olur, ABD halkı da o kadar refaha kavuşur.⁹⁸

⁹⁶Anthony Lake, "From Containment to Enlargement", **Vital Speeches of the Day**, Vol. LX, No.1 Ekim 15, (1993): 15.

⁹⁷Zalmay M. Khalilzad, **From Containment to Global Leadership? America and the World After the Cold War**, (Santa Monica, RAND, 1995), 35.

⁹⁸ Strobe Talbott, "Democracy and the National Interest", **Foreign Affairs**, Vol.75, No.6 Kasım-Aralık 1996): 47-49.

Clinton Hükümetinin Dışışleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott bir araştırmasında giderek birbiriyle dayanışma içinde olan bu dünyada, diğer ülkelerin siyasal yönetiminin iyi ya da kötü yönetimi ABD'nin çıkarlarını daha da ilgilendirmeye başladığını tespit ederek, demokrasi ile yönetilen ulus devletler birliği ne kadar büyük ve ilişkileri ne kadar sıkı ise ABD'nin de o kadar güvenli ve refahlı olacağı kanaatine varmıştır. Strobe Talbott'e göre Clinton Hükümeti Latin Amerika, Asya, Afrika, Orta Avrupa ile eski Sovyetlere bağlı olan bölgelerin demokratikleşmesine destek vereceğini iddia etmektedir. Amaç ise bugüne nispeten daha az masrafla ABD'nin uzun vadeli çıkarlarına yatırım yapmaktır.⁹⁹ ABD'nin siyasal ve toplumsal değeri olan demokrasi, ulusal güvenlik ve küresel çıkarlarının temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda dış politika aracını da oluşturduğunu görmek mümkündür. Demokratik ülkeler tarafından oluşturulan barış alanının sürekli genişlemesi ABD'nin ulusal güvenliğinin korunmasında önemlidir. Bu bağlamda ABD kendi ulusal çıkarlarını korumak için demokratik müdahaleyi yasal hale dönüştürmüştür.¹⁰⁰ Güvenlik ve dış politikada liberalizm yaklaşımını benimsemiş Demokrat Parti, yani Clinton Hükümeti, dış politika stratejisinde ulusal güvenlik, serbest ticaret ve demokratikleşme ile insan haklarına önem vermiştir. Ancak, bu politikaları uygularken realizmin etkisini de görmek mümkündür.

3.4.2. Bush Hükümetinin Demokratikleştirme Politikası

ABD Başkanı Geoge W. Bush daha seçim döneminde yani 19 Kasım 1999'da eski Başkan Ronald Reagan Kütüphanesi'nin açılış konuşmasında ABD'ye özel olan küresel bir güç olarak uluslararası arenada varolmaya devam etmesi çabası vurgulanmış ve ABD'nin küresel gelişmelerle ilgilenmesini, siyasal özgürlüğünü koruma ve ilerletmesini ve Avrupa ile Asya'daki demokratik ülkelerle işbirliğinin devam edeceğini belirtmiştir.¹⁰¹ Ancak, Bush'un başkanlık döneminde 11 Eylül olayı dolayısıyla, terörle mücadelede özellikle diktatör yönetimleri ortadan kaldırma hedefi hâkim olmuştur.

Washington, 11 Eylül sonrası ABD'nin ulusal ve küresel çıkarlarını tehdit edebilecek yeni düşmanları da tespit etmiş durumdadır. ABD Savunma Bakanlığının 8 Ocak 2002'de Kongreye sunduğu ve 9 Mart 2002'de The Los Angeles Times'ta

⁹⁹ Talbott, **Democracy and the**, 53-57.

¹⁰⁰ Khalilzad, **From**, 40.

¹⁰¹ Ekrem, **ABD'nin Demokrasi**, 122.

yer alan US Nuclear Posture Review (NPR) adlı gizli raporunda; Çin, Rusya, Kuzey Kore, İran, Irak, Libya ve Suriye'den oluşan yedi devlete, nükleer silahla karşılık verilebilir önerisi gündeme getirilmiştir.¹⁰² ABD Başkanı George W. Bush, 29 Ocak 2002'deki geleneksel ulusa seslenişinde; Irak, Kuzey Kore ve İran'ı, barışı tehdit eden "şer eksenini tanımlamıştır. 21 Mayıs 2002 tarihinde, ABD Hükümetinin yayımladığı Patterns of Global Terrorism 2001 adlı raporda şer ekseninde yer alan söz konusu üç ülkeye Küba, Libya, Sudan ve Suriye de ilave edilerek teröristlere destek veren, ABD'yi hem de dünya barışını ve güvenliğini tehdit eden yedi ülke tespit edilmiştir.¹⁰³

Bu politikasını pekiştirmek için ABD, güvenlik ve savunma alanında bir dizi yenilikler getirerek caydırıcılıktan önleyici vuruşa (pre-emptive strike) veya öncelikli vuruş sürecini başlatmıştır, Eylül 2002'de Başkan Bush'un Ulusal Stratejik Güvenlik Raporu'nun yayımlanmasıyla Washington, ABD'nin küresel stratejisine anti terörizmi de ilave ederek ABD önderliğinde yeni dünya düzenli oluşturma politikası yürütölmeye başlanmıştır.¹⁰⁴ Başkan Bush'un bu politikası ikinci dönem başkanlığında da devam etmiştir. Başkan Clinton döneminde olduğı gibi demokrasiyi ihraç etmeyle ilgili somut politikası olmamasına rağmen, Bush'un sürdürdüğü sert politika dünyaya demokrasi ihraç etme ilkesiyle çelişmemektedir, Nitekim daha önce Batı Almanya ile Japonya'da başarılı olduğı gibi Afganistan ve Irak'ta da demokratikleşmenin ilk adımı olan demokratik seçim gerçekleştirmiştir. Orta Doğı'daki birçok ülke de demokrasiye geçme yönünde sancılı da olsa bazı adımlar atmaktadırlar.

Başkan Bush'un 20 Ocak 2005'te ikinci dönem başkanlık yemin törenindeki halka hitabında konuşmasının genel teması özgürlük ve demokrasi olmuştur. Bush'un 17 dakikalık konuşmasında 27 kez özgürlük (freedom), 15 kez siyasal özgürlük (liberty) ve bir kez de demokrasi sözcüğü kullanılmıştır. Başkan Bush'un konuşmasında, ABD'nin güvenliğinin korunmasının tek yolu, diğör ölkelerin demokratikleşmesine bağılı olduğunu ve bu şekilde ABD toprağına olan tehdidin kaynağının yok edilebileceğı vurgulanmıştır. Dünyada cereyan eden özgürlük ile

¹⁰² Paul Richter, "U.S. Works Up Plan for Using Nuclear Arms", **The Los Angeles Times**, 9Mart, 2002 www.latimes.com.

¹⁰³U.S. Department of State Annunal Report, **Patterns of Global Terrorism 2001**, <http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/2001>.

¹⁰⁴ George W. Bush, **The National Security Strategy of the United States of America**, Washington D.C., The White House, (Eylöl 2002): 6, 15-16.

zorbalık mücadelesinde ABD'nin geride kalmayacağını ve uluslararası toplumla birlikte küresel demokrasiyi ilerletme yönünde çaba göstereceği ifade edilmiştir, Bush, ancak zorba yönetimlerin ortadan kaldırıldığında özgürlüğün sağlanacağı teşhisini ortaya koymuştur. Bu bağlamda özgürlük mücadelesine destek vereceğini ve zorba yönetimlere son verme hedefine ulaşmaya kadar bir kaç neslin çalışması gerektiğini belirtmiştir¹⁰⁵. Bush'un bu konuşmasında ABD politikasının hedefini ve çözüm yöntemini beyan etmiştir. Bush'un bu konuşması birinci başkanlık dönemi ile farklı olarak idealizm yaklaşımı sergilemiştir. Ocak 1961'de eski ABD Başkanı John F. Kennedy'nin başkanlık yemin konuşmasında özgürlük, yaşam ve başarıyı sağlamak için, ABD'nin her bedeli ödemeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Ocak 1981'de Ronald Reagan da ABD'nin özgürlüğün örnek ülkesi olduğunu ve özgürlüğe kavuşamayanlar için umut feneri olduğunu beyan etmiştir. Yine 1993'de Bill Clinton, ABD'nin dünyada demokrasi ve özgürlüğü elde etmek için mücadele edenlerle aynı ideali paylaştığını ve onların mücadelesini ABD'nin de mücadelesi; olarak gördüğünü bildirmiştir¹⁰⁶. Görüldüğü üzere, özgürlük ile demokratikleşme, öteden beri ABD'nin küresel politikasının bir parçasını oluşturmaktadır. Şimdi Bush Hükümeti de bu ideali devam ettirmektedir.

ABD'nin karşısında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana ilk kez büyük ülke merkezli anti-Amerikan ittifakının ortaya çıkışı ABD açısından kötü haber sayılabilir. Rusya ile Çin arasında ortak hedef arayışı bir tesadüf değildir. Çin ise aşırı ABD karşıtı serseri ülkelerle¹⁰⁷ örneğin İran gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmektedir. Bunun yanında emperyalizme karşı söylemi ile ABD'ye karşı duran Suriye, Kuzey Kore, Küba ve Venezüella gibi ülkeler de bulunmaktadır.

ABD Başkanı Bush'un "Birliğin Durumu" konuşmasında da büyük ölçüde demokratikleşme ve özgürlüğe önem vermiş ve bu ideali dünyanın her yerine yaymaya kararlı olduğunu vurgulamıştır. Başkan Bush, *"Dünyanın geniş bölgeleri kin içinde, diktatörlükler altında, nefreti körükleyen, cinayeti hoş gören ideolojilerin baskısıyla yaşadığı sürece, derecesi artan şiddet, en iyi savunulan sınırları bile aşar"*

¹⁰⁵ William Safire, "President Bush's Freedom Speech", **New York Times**, 22 Ocak, 2005 www.nytimes.com.

¹⁰⁶ Erkin Ekrem, **ABD'nin Demokrasi**, 121.

¹⁰⁷ İngilizcesi "Rogue States" olan bu kavram birçok uluslar arası teorisyen tarafından kullanılmaktadır. Bu tanımlama, dünya barışını tehdit eden, otoriter şekilde yönetilen insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi konulardan yoksun olan, terörizme destek çıkan ve kitle imha silahları üretme çabasına giren devletlere verilen genel addır.

ve herkes için ölümcül bir tehdit halini alır” şeklindeki açıklamasıyla, nefret ve kinin baskısını ortadan kaldıracak, diktatörlerin maskesini düşürebilecek, inançlı ve hoşgörülü insanları umutlarını güçlendirecek tek bir güç bulunduğunu ve bununda özgürlük olduğunu söylemiştir¹⁰⁸. 1993’te eski Başkan Clinton da seçim sırasında Bağdat’tan Pekin’e kadar diktatörleri yok ederek dünyaya demokrasi ve özgürlük getireceğini ifade etmiştir. Demek ki, Soğuk Savaş sonrası ABD’nin bu konudaki politikası aynı çizgide devam etmektedir. Bush, 11 Eylül 2001’de, Amerika’nın uğradığı terörist saldırıları kastederek; “Olaylar bizi tek bir sonuca götürüyor: Kendi ülkemizde özgürlüğün durumu, giderek artan bir ölçüde yabancı ülkelerde özgürlüğün ne derece başarılı olduğuna bağlıdır. Dünyamızda barış için başlıca umut, bütün dünyada özgürlüğün yayılmasında yatmaktadır” diyerek tespitini ortaya koymuştur. Başkan Bush, Amerika’nın, temel hedefi olan, dünyada baskıya, diktatörlüklere son verme amacı doğrultusunda, her ülkede ve her kültürde demokratik hareketler ve kurumların büyümesini destekleyeceğini açıkça dile getirmiştir. Dünyanın üçte ikisi demokrasiyi benimsemiştir.¹⁰⁹

Başkan Bush bu politikayı ikili ilişkilere bağlamaktadır: “Yabancı hükümetleri reform yönünde teşvik ederken kendilerine, ikili ilişkilerimizin iyi gitmesinin, kendi halklarının insanca muamele görmesine bağlı olduğunu açıkça belirteceğiz.” Diğer ülke ve halkların özgürlük ve demokrasi talebi karşısında ABD’nin desteğini alabileceğini de vurgulanmıştır: “Umutsuzluk içinde ve baskı altında yaşayan herkes bilmelidir ki; Amerika durumunuzu görmezden gelmeyecek, size baskı yapanları affetmeyecektir. Siz haklarınızı savunurken, yanınızda olacağız.” Ayrıca Başkan Bush, “Bu gece, buradan İran halkına sesleniyorum: Kendi özgürlüğünüz için ayağa kalktığınız zaman Amerika da yanınızda olacaktır,” diyerek İran’da bir demokrasi hareketine destek vereceğini ifade etmiştir. Başkan Bush, Amerika’nın eski Başkanlarından Abraham Lincoln’un sözlerini hatırlatarak, “Başkaları için özgürlüğü çok görenler, kendileri için özgürlüğü hak edemez; Tanrı buna izin vermez!” diye konuşmuştur. ABD Başkanı Bush’un bu sözleri, doğal olarak demokratik olmayan ülkelere yönelmiştir ve baskıcı rejimlere karşı demokratik eyleme teşvik etmektedir.

¹⁰⁸ Andrew Davison, **Conquering Hearts And Minds**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 203.

¹⁰⁹ Ekrem, **ABD’nin Demokrasi**, 122.

9 Mayıs 2005 tarihinde II. Dünya Savaşı yıldönümü kutlamalarına katılmak için Moskova'ya giden Başkan Bush, bu ziyaret öncesinde Baltıklara ve sonrasında ise Kafkasya'yı ziyaret etmiştir. Başkent Riga ve Tiflis'te geniş halk kitlelerine hitap eden ABD Başkanı Bush özgürlük ve demokratikleşmeye dikkat çekmiştir. Bush, Baltık devletlerin demokrasi modelinin bütün topluluklara örnek olduğunu söylemiş ve Gürcistan'ın da özgürlüğün feneri olduğunu vurgulamıştır¹¹⁰.

ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın 18 Ocak 2005'te, Kongre'nin Dış Politika Komisyonu'na verdiği bilgilere göre, ABD'nin dış politika hedefi, ortak değerleri paylaşan ülkelerle uluslararası sistemi oluşturmak, birlikte ortak çıkarlarını tehdit edenlere karşı koymaktır ve terörizme karşı mücadelede güçsüz kalma durumunu yenmektir. Bunun yanında küresel çapta özgürlük ve demokrasiyi yaymaktır. ABD ile ortak değerleri paylaşan ülkeleri tehdit eden Küba, Burma, Kuzey Kore, İran, Beyaz Rusya ve Zimbabve ile demokratik olmayan Büyük Orta Doğu coğrafyasındaki bazı ülkeler olarak tespit etmiştir. Değerler konusunda farklılık olan Çin ile ortak çıkarlar üzerinde açık, işbirlikçi ve yapıcı ilişkilerini geliştireceğini bildirmiştir¹¹¹.

3.5. Demokrasinin Dördüncü dalgasının Yeni Aracı: Sivil Devrimler

Devrimin birçok Hint-Avrupa dilindeki karşılığı kelime olan Revolution, Revolucion, Rivoluzione vs. orijinal anlamında gök cisimlerinin dönüş hareketlerini ifade eden bir astronomi terimidir. Bu kavram, 17. yüzyıldan itibaren sosyal ve politik altüstlüklerle de işaret etmekte kullanılır olmuştur. Kelimenin sözlüklerdeki karşılığı aşağı yukarı anlamı: kurulu bir hükümetin veya politik sistemin zorla ve tamamen yıkılması; toplumsal yapıda aniden meydana gelen, genellikle şiddetle yaratılan, radikal ve yaygın değişiklik; herhangi bir şeyde meydana gelen bütünsel ve bariz değişiklik ya da mekanik ve astronomide bir cismin kendi etrafında veya başka cisimler etrafında dönüşü anlamına gelmektedir.

Hint-Avrupa dillerinde, bu kelimenin toplumsal eylemdeki ahlaki değeri belirsizdir. Bilimde insanlık yararına cereyan eden önemli gelişmelere de bu

¹¹⁰ U.S. State Department **Bush Calls Baltic Democracies Models to Every Nation**, 7 Mayıs 07, 2005 <http://usinfo.state.gov/usinfo/Archive/2005/May107220959.html?chanlid=washfile>.

¹¹¹ Nicholas Kralev "US Seeks Candid, Constructive China Ties", **China Daily**, Ocak 19, 2005, http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005_01/19/content310402.htm.

kelimeyle işaret edilirken, Hitler ya da Mussolini’yi iktidara getiren olaylara da bu kelimeyle işaret edilmektedir. Bugünkü Türkçedeki “Devrim” ise, genellikle olumlu bir mealde kullanılmaktadır. Ancak, buradaki devrim türü şiddet içermeyen devrimdir. Batı literatürüne “non-violent revolution” olarak geçen bu yeni devrim türüne çok genel anlamıyla “Sivil Devrim” denilmektedir. Gürcistan ve Ukrayna’da yeni dalga bir yöntem gündeme gelmiştir. Seçimlerden önce siyasal oluşum iki kutuplu bir şekilde göstermekte ve bunlar Batı ve Rus yanlısı olarak ikiye ayrılmaktaydı. Yapılan seçimler sonunda eğer Batı yanlıları seçimi kaybederse, taraftarlarını sokaklara döküp, sivil itaatsizlik yöntemiyle seçimlerin tekrarını talep etmişlerdir. Tekrarlanan seçimlerde Batı yanlısı taraflar iktidara gelmişlerdir. Kuşkusuz ki bu coğrafyada daha önce rastlanmamış bir olgudur. Bu süreç içinde Gürcistan’da Saakaşvili yanlıları meclise ellerinde gül ile girdikleri için bu hareket literatüre “Gül Devrimi” olarak, Ukrayna örneğinde ise Batı yanlısı Yuşenko tarafları ise sokak gösterilerinde turuncu renkte atkı taktıkları için bu hareket de literatüre “Turuncu-Portakal Devrim” olarak geçmiştir. Bu olaylardan sonra bölgede bu tarz meydana gelecek hareketlere renkli ya da objesel isimler takılmaya çalışılmıştır. Burada sivil devrim kavramı, bu tarz hareketlere verilen ortak isim olarak kullanılmıştır.

Demokrasi mücadelesi amacıyla gerçekleştirilen devrimlerin ilk akla geleni, Fransız Devrimi’dir. Fransız Devrimi’nin temel sloganı haline gelen özgürlük, eşitlik, kardeşlik kavramları bu gün de sivil devrimlerde sıkça kullanılan sloganlar arasındadır. Fransız Devrimi’ni gerçekleştiren sınıflar Jean Jacques Rousseau, Montesquieu ve Voltaire gibi aydınlanma devri düşünürlerinden ilham alırken bugün Avrasya coğrafyasında gerçekleştirilen devrimlerin ilham kaynağı ve finansal gücünü George Soros ve diğer resmî destekli sivil toplum kuruluşları (STK) oluşturmaktadır. He ne kadar bugünkü sivil devrimlerin fiilî uygulamasında sürekli olarak Soros’a vurgu yapılmakta ise de aslında Soros’u “açık toplum” fikrine yönelten ünlü düşünür Sir Karl Popper olmuştur. Popper, Açık Toplum ve Düşmanları (1945) adlı eserinde liberal demokrasiyi savunup, totalitarizmin her türlü şeklini reddetmektedir. Popper’in bu manada demokrasi tanımı da gayet basittir: Demokrasi, “hükümeti şiddete başvurmadan (yani çoğunluk oyuyla) değiştirmemize imkân veren bir hukuk devletidir.”¹¹²

¹¹²Elizabeth Teauge, “Açık Toplum mu?”, **Yeni Forum**, (Şubat 1991): 45.

Bilindiği gibi tiranların devrilmesi ve demokrasinin yerleştirilmesi için uygulanan metotların başında, “sivil itaatsizlik” yöntemi gelmektedir. Devrime kadar varabilecek bir eylem silsilesinde amacı ve yöntemi bakımından sivil itaatsizlik özel bir kategori oluşturmaktadır. Kadim dönemlerden beri kullanılan bu metot, Batılı toplumlarda aktif olarak son 150 yılda sıkça başvurulan yöntemlerden birisi haline gelmiştir. Şiddete başvurmadan sivil yollarla toplumsal hedeflere ulaşılması amacıyla mevcut yönetimlere başkaldırı şeklinde formüle edebileceğimiz bu yöntemi başarılı bir şekilde kullanan toplumsal liderlerin başında Mahatma Gandi gelmektedir. Ancak tarih, sivil devrimlerle beraber sivil olarak başlayıp daha sonra çok kanlı neticeleri olan devrimlere de şahittir.¹¹³

Sivil Devrimin bir başka tanımı olan sivil itaatsizliği Hayrettin Ökçesiz şu şekilde tanımlamaktadır: “Hukuk normunun bilinçli olarak çiğnenmesi; edimcinin özel türde bir motivasyonu; edimin kamuya açık olması ve her geniş tanımda yer almasa bile- itaatsizliğin devrimsel olmayıp, aksine sisteme içkin bulunmasıdır.” Rawls ise “sivil itaatsizlik yasaları ya da hükümet politikalarının değiştirilmesini amaçlayan ve kamuya açık tarzda gerçekleştirilen şiddetsiz, vicdani ve aynı zamanda siyasi nitelikli, yasaya aykırı bir edimdir.” diye tanımlamıştır.¹¹⁴

Bütün bu tanımların ışığında sivil devrimleri günümüz şartları altında yeniden tanımlama ihtiyacı hâsıl olmaktadır. Zira bugün Avrasya coğrafyasında yaşanan ve genel olarak renkli/sivil devrimler olarak adlandırılan hadiselerin devrim kategorisine girip girmediği tartışmalıdır. Elbette ki, bu hadiseleri 1789 Fransız Devrimi (1789’dan 1794’e), 1905 ve 1917 Rus Devrimi ile kıyaslamamız mümkün değildir. Öyleyse Yugoslavya, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan gibi ülkelerde yaşanan hadiseleri ne olarak adlandırmamız gerekir? Bu soruya verilecek cevap tartışmalı olsa da günümüz şartlarına uyarlanmış sivil devrim veya STK destekli renkli devrim tanımı kullanılmaktadır. Evrensel değerler çerçevesinde demokrasinin yeterli olmadığı, Batı ile iyi ilişkiler içerisinde olmayan ve halkının büyük çoğunluğunun yönetimden rahatsız olduğu toplumların lider ve kadro değişimi ile neticelenen kitlesel hareketleri için sivil devrim tanımlaması yapılabilir. Bu tür sivil itaatsizlik eylemlerinde köklü bir değişiklik beklenmemektedir. Genel olarak yönetici

¹¹³ Şükrü Nişancı, **Sivil İtaatsizlik**, (İstanbul: Okumuş Adam Yayınevi, 2003), 24.

¹¹⁴ Sinan Oğan, “Yeni Dünya Düzeni ve Sivil Devrimler”, **Turuncu devrimler**, ed. Sinan Oğan, (İstanbul: Birharf Yayınları, 2006): 25.

elitler değişmekte, bu değişimde Batı yanlılığı ya da karşıtlığı ana ölçütlerden birisi olmaktadır. Bu tür toplumsal hareketlerde STK'lar önemli roller oynamaktadır. Lider değişimleriyle sonuçlanan ve küresel dengeler açısından önemli sonuçlar doğuran halk hareketleri, son günlerin moda tabiri olan “STK'ların” tanımlanması ve daha dikkatli değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu örgütlerin sınır tanımaz faaliyet alanlarına sahip olmaları ve siyasal sistemleri tehdit etme potansiyeline erişmeleri, yabancı STK'lar üzerinde oluşan baskı ve eleştirileri artırmıştır. Bu kapsamda “sivil toplum” ve “sivil toplum kuruluşlarına ilişkin bilgi vermek suretiyle, söz konusu potansiyelin tespit edilmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

Son günlerde çok sık dile getirilen “sivil toplum” Batı dünyasının toplumsal ve düşünsel gelişim süreci içerisinde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Rönesans çağında sivil toplum kavramı “doğal toplumun” karşıtı olan “örgütlü, rasyonel” anlamında kullanılırken, John Locke, devleti de sivil toplum kavramı içerisine alan bir tanımlama ortaya koymuştur. Jean Jacques Rousseau “sivil toplum” tanımlamasında genel iradeyi göz önünde bulundurarak bir tanımlama yapmaya çalışırken, Marx sorunu üretim şekline dayandırmayı tercih etmiştir.¹¹⁵

Sivil toplum farklı tanımlamalarla ve farklı aşamalardan geçerek günümüzde liberal değerler çerçevesinde tanımlanmaktadır. “Devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanların dışında kalan ve ekonomik ilişkilerin baskısından bağımsız olarak, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerle oluşturulan kurum ve etkinliklerle alanını tanımlar”.¹¹⁶ Bu tanımdan hareketle, günümüzde sivil toplum algılamasında devlet ve sivil toplum arasında kaçınılmaz bir çelişki-mücadele olduğunu söylemek mümkündür. Birinin etki alanının genişlemesi, diğerinin alanını daraltmaktadır. Ancak, modern toplum anlayışı içerisinde tercihin genel itibarıyla sivil toplumdan yana olması konusunda sessiz bir uzlaşıya varılmış görünmektedir. Tarihsel bir mirasla bugün sivil toplum kavramının genel hatları ve sınırları belirlenebilmişken, sivil toplumun temel aktörleri olan STK'lara ilişkin ortak bir tanım bulunamamıştır. Bu aktörlerin adlandırılması konusunda dâhi uzlaşma sağlanamamış ve farklı bakış açılarına uygun olarak “sivil toplum kuruluşları”, “sivil toplum örgütleri”, “üçüncü sektör”, “gönüllü kuruluşlar” veya “devlet dışı kuruluşlar” şeklinde

¹¹⁵ Gülnur Savan, **Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx**, (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1987), 43.

¹¹⁶ Mümtazer Türköne, **Siyaset**, (Ankara: Lotus Kitapevi, 2003).

adlandırılmışlardır. Genel düzeyde STK'ların devletten bağımsız olma, devlet aygıtının bir parçası olmama, kâr amacı gütmeme ve üyelerine ekonomik çıkar sağlamama özelliklerine sahip olması gerektiği ilkeleri üzerinde durulmaktadır. Diğer taraftan, STK'ların politik amaçlarının varlığı da inkar edilmemektedir.

Son dönemde gündeme gelen sivil toplum kuruluşları hakkında ciddi eleştiriler de mevcuttur. Söz konusu coğrafyalarda sivil devrimlerle gündeme gelen yabancı STK'ların faaliyetleri eskiye dayanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bu coğrafyada çöken ekonomik ve sosyal sistem, özellikle yabancı STK'lara geniş bir çalışma alanı yaratmıştır. Çalışma alanları teknolojik danışmanlıktan, insan hakları savunuculuğuna, medya kuruluşlarının eğitilmesinden bu ülkelerin demokrasiye hazırlanmasına kadar geniş bir alana yayılmıştır. Bu noktada, STK'ların, devletlerin doğrudan müdahale edemediği alanlarda dış politika aracı veya gizli servislerin uzantısı olarak kullanılabilme tehlikesi gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar Gürcistan, Ukrayna ve arkasından Kırgızistan'da meydana gelen devrimlerde yabancı STK'ların rolünün bulunmasıyla daha da artmıştır. Söz konusu STK'ların bir takım ortak özellikler gösterdikleri bilinmektedir. Öncelikle devrimlerde spekülasyonlara konu olan yabancı STK'ların çok geniş uluslararası bir ağa sahip oldukları gözlemlenmektedir. İlgi alanlarına giren ülkelerde temsilcilikleri olan bu yabancı STK'ların çalışmaları da yerel özellikler gözetilerek aynı şablonda sürdürülmektedir. Bu temsilcilikler bulundukları ülkelerde kadın sağlığından, eğitim programlarına kadar her alanda aktif faaliyet gösterirken özellikle demokratikleşme, insan haklarının korunması ve basın yayın özgürlüğü konularında etkin çalışmalar yürütmektedirler. Bu kapsamda muhalefet partileri ve gençlik örgütleriyle yakın temas halinde oldukları, özellikle devrimler sonrasında daha net anlaşılmaktadır. Sınırları dışında başka ülkelerde aktif faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına ilişkin en önemli eleştiriyi finansal kaynakları oluşturmaktadır. Özellikle sivil devrimlerde aktif rol aldığı iddia edilen yabancı STK'ların çeşitli devletler tarafından aktarılan fonlarla beslendiği iddiaları, "finanse eden yönetir" kuşkuğunu gündeme getirmekte ve bu örgütlerin çalışmalarının tedirginlikle karşılanmasına sebep olmaktadır.

STK'lar çoğulcu ve katılımcı demokrasiyi gerçekleştirmede önemli aktörlerdir. Bununla beraber STK'ların son dönemde birer dış politika aracı olarak kullanıldıklarına da şahit olunmaktadır. Özellikle arka arkaya üç ülkede yaşanan sivil

devrimler, yabancı STK'ların demokrasi ve sivil toplum adına kısmen devletlerce kullanıldığını gözler önüne sermiştir. STK'ların yabancı ülkelere girişinde ve çalışmalarında çeşitli kolaylıkların sağlanması, tamamı için geçerli olmamakla beraber bazı örgütler için ciddi şüpheleri ortaya çıkarmaktadır. “Açık toplum”, “piyasa ekonomisi”, “demokratikleşme”, “insan hakları” sloganları ile görmeye alıştığımız yabancı STK'ların, “talep edilen değişimin tetikleyicisi ve planlayıcısı” olma rolü tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır. Bu kapsamda ABD Dış İlişkiler Konseyi Danışmanı Jessica Tuckman Mathews'ın “STK'lar üzerinden ulus devletlerin yeniden biçimlendirilmesi söz konusu.” açıklaması dikkate değerdir.¹¹⁷

1982 yılında Sovyet Blok'unu yıkmak amacıyla dönemin ABD Devlet Başkanı Ronald Reagan tarafından kurulan NED (National Endowment for Democracy) bugün dünyada yürütülen demokratikleşme süreçlerinin arkasındaki ana güç olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁸ NED'in resmî görevi ABD politikalarını desteklemek için, uluslararası politik etkinlikleri planlamak, koordine etmek ve yürütmek olarak tanımlanmaktadır. Bugün NED dünya çapında yaklaşık 6 bin sosyal ve politik organizasyonu kontrol etmektedir. Resmi olarak NED 50 milyon dolarlık bir bütçeye sahiptir. Ancak, CIA ve diğer organizasyonlardan çok da fazla bütçeler temin edebilmektedir. Başkan Bush'un 20 Ocak 2004 yılında yaptığı konuşmada NED bütçesinin iki katına çıkarılacağını ifade etmesi ve bu kurumun önümüzdeki dönemde dünyada yürütülen demokratikleşme süreçlerinde esas rollerden birisini üstleneceğini belirtmesi dikkatleri bu kuruma çevirmiştir.¹¹⁹

Amerikan yönetimi tarafından kurulan sivil toplum örgütlerinin, düşünce üretim – think-tank, kuruluşlarının, şirketlerinin, diplomatlarının, konsoloslarının, akademisyenlerinin, istihbaratın ve medyanın yürüttüğü bu çalışmalar yıllardır devam etmektedir. STK'lar üzerinden yürütülen çalışmalarının odak noktası, hedef bölgelerde önceliğin otoriter yönetimlerden sivil gruplara geçişini sağlamak, olarak tanımlanmaktadır.¹²⁰

¹¹⁷ Oğan, **Yeni Dünya Düzeni**, 43.

¹¹⁸ NED 6 Kasım 1982'de STK olarak kurulmuştur. Bütçesi Kongre tarafından onaylanmaktadır. <http://www.ned.org>.

¹¹⁹ Hasan Yalçın, “NGO'lar: Küreselleşmenin Misyonerleri”, <http://home.anadolu.edu.tr/~mdevrim>.

¹²⁰ “Yeni Gladio, Cengiz Han Stratejisi, Pentagon'un Sivil Direniş Örgütleri”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 29 Mart 2005.

Otbor, Kmara, Pora ve Kel-Kel gibi gençlik örgütlerinin başta George Soros'un Açık Toplum Enstitüsü (Open Society Institute) olmak üzere National Endowment for Democracy (NED), U.S. Agency for International Development (USIAD), National Democratic Institute (NDI) ve International Republican Institute (IRI), National Democratic Institute for International Affairs - NDI, German Marshall Found, Soros Vakfı'nca da desteklenen, Belgrad merkezli Center for Nonviolent Resistance ve Freedom House gibi Batı menşeli STK'lar tarafından desteklendikleri görülmektedir.

ABD'nin "güdümlü demokrasiye geçiş" için kurduğu birçok örgütün parayla beslediği "hükümet dışı örgütler" (STK'lar) de artık "demokrasiyi yayma operasyonlarında yer almakta, kendi ülkelerindeki yönetimlere karşı ABD'nin örgütleriyle işbirliği yapmaktadırlar. ABD'nin Dış İlişkiler Konseyi (CFR) perdenin arkasındaki örgüttür ve bu sivil demokrasi operasyonlarını bu örgüt yönetmektedir. ABD'de örgütlenen Ulusal Demokrasi Fonu'nun başını çektiği, onlarca vakıf, konsey, enstitü, merkez adı altındaki örgütlenmiş seçkinler klüpleri, Uluslararası Kalkınma Ajansı (AID), şirketler, sendikalar, işadamları ve Batı Avrupa'nın bazı vakıf ve dernekleri doğrudan ABD hazinesinden ve Kongre kararıyla aldıkları bütçelerle dünyayı yeniden şekillendirmek için çaba sarf etmektedirler.¹²¹

3.5.1.Washington'un Dış Politika Aracı Olarak Sivil Devrimler

Lev Troçki'nin 1929'da yazdığı "Sürekli Devrim" kitabında ilk kez bahsettiği halk hareketleriyle gerçekleştirilecek devrimler şüphesiz ki Amerikalıların en büyük esin kaynaklarından birisini oluşturmuştur. Troçki'nin işçi sınıfı için düşündüğü bu fikirler, şimdi Soros tarafından finanse edilmiş ve Amerikan Hükümeti tarafından da siyasi ve diplomatik yollarla desteklenmiş renkli devrimler olarak karşımıza çıkmıştır.¹²²

İlimli dış politika örneği sergileyen Bill Clinton'dan sonra iktidara gelen Bush da önceleri ABD iç politikasına daha fazla öncelik tanımakta ve dış politikaya gereken önceliği vermemekteydi. Ancak 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırılar ABD'nin iç ve dış politikasını etkilediği gibi dünyanın

¹²¹ Mustafa Yıldırım, **Sivil Örümceğin Ağında**, (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004), 38.

¹²² Sinan Oğan, "NGO' Devrimleri", <http://www.turksam.org/tr/yazilar.anazi=66&kat=42> , 9 Ocak,2005.

da kaderini değiştirmiştir. Bu saldırılar tam da uzun süredir uygulamaya konulmayı bekleyen yenedünya düzeni ve demokrasi projesi çalışmaları için hayata geçirilme fırsatını ortaya çıkarmıştır. ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra dünyayı yeniden şekillendirme projelerini devreye sokması birçok komplo teorilerinin gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bu teorilerin en başlıcası ise, aslında ABD'nin 11 Eylül saldırılarını kendisinin planladığı yönündedir. Ancak, burada hiçbir zaman ispatlanamayacak olan 11 Eylül hadiselerinin planlı ya da plansız olması değil, olayın ardından yaşananların bir plan dâhilinde geliştiğinin görülmesi, uluslararası ilişkilerin geleceğinin tartışılması açısından daha önemlidir.

ABD Başkanı Bush, ikinci görev dönemine başlarken oldukça sert bir konuşma yaparak dünyayı yeniden tasarlayacağının mesajını vermeye çalışmıştır. Bu yenedünya düzeninin kurulmasında Bush en büyük silah olarak demokrasiyi seçmiştir. Nitekim Amerikan istihbarat örgütleri de Bush'un bu hedefleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmaktadır. Amerikan istihbaratının Başkanı John Negroponte 26 Ekim 2005 tarihinde yaptığı açıklamada; istihbarat servislerinin kilit hedeflerinden birinin, dünyada demokrasiyi yaymak isteyen Bush yönetiminin belirlediği büyük ulusal güvenlik resmine servislerin çabalarını daha fazla yansıtmak olduğunu kaydetmiştir.¹²³ Negroponte'nin Amerikan istihbaratında uygulamak istediği reformları ayrıntılarıyla yansıtan 20 sayfalık bir belgede özetlemektedir. Belge bununla birlikte, tökezleyen demokrasilerde Amerikan istihbarat servislerinin geniş çaplı hareketinin temellerini de atmak istemektedir.¹²⁴

Bu bakımdan referans alınması gereken bir başka metin, Başkan Bush'un Uluslararası Cumhuriyetçiler Enstitüsü'nde (International Republican Institute - IRI) yaptığı aşağıdaki konuşmadır.¹²⁵

“Bu zamanlar herkes için heyecan verici olmalı çünkü özgürlük dünyada eşi görülmemiş bir gelişme göstermektedir. Son 18 yıl içerisinde, Gül, Turuncu, Mor, Lale ve Sedir devrimlerine tanıklık ettik ve bunlar sadece birer başlangıçtır. Kafkaslar ve Orta Asya çevresinde umut,

¹²³ Oğan, **Yeni Dünya Düzeni**, 53.

¹²⁴ ABD Dışışleri Bakanı Condoleezza Rice, 2003 Ağustos'unda Washington Post gazetesinde "Ortadoğu'yu Değiştirmek" başlığıyla yayınlanan makalesinde, Fas'tan Basra Körfezi'ne kadar olan bölgede (Buna Kafkasları ve Türk cumhuriyetlerini de ilave etmek gerekir) 22 devletin değiştirileceğini yazmıştır. Rice, 22 devlet ve 300 milyon nüfusa sahip bölgedeki dönüşüm sürecinin zorlu olacağını, siyasi ve ekonomik değişimlerle haritaların değişeceğini belirtmiştir.

¹²⁵ “**President Attends International Republican Institute Dinner**” 18 Mayıs 2005 tarihli

Beyaz Saray Bildirisi,

Web Adresi: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/05/20050518-2.html>.

değişim beklentilerini hareketlendirmektedir ve değişim gelecektir. Büyük Orta Doğu çerçevesinde, kalpleri özgürlük için yanan yeni bir neslin doğuşunu görüyoruz ve ona sahip olacaklar. Özgürlük hayallerinin milyonlarca insan için gerçeğe dönüştüğü bu dönem, büyük ideallerin dönemidir. Fakat bu idealist amaçlara ulaşmak için, ülkelere özgürlüklerini güvence altına almalarında yardımcı olacak gerçekçi politikalara ve genç demokrasilerin elde ettiklerini pekiştirmelerine yardımcı olacak pratik stratejilere ihtiyacımız var.”

“Neredeyse her yeni demokrasi meydan okuma ve karışıklık döneminden geçer. Slovakya’da Kadife Devrim, özgürlük bütün olarak ele geçirilmeden önce neo-otoriler bir yönetimce takij edilmişti. Romanya’da komünist rejim 1989’da devrilmişti ve bugün komünist sonrası liderlik, canlı bir demokrasi kurmaya çalışırken, hâlâ miras olarak aldıkları yolsuzluğun kalıtlarıyla baş etmektedir. Ukrayna’da vatandaşlar bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, demokratik kazanımları sağlamlaştıran Turuncu Devrim için on üç sene beklemişlerdir. Bütün bu ülkelerin hâlâ yapması gereken bir sürü iş vardır fakat halk cesaretli ve liderleri de kararlıdır; bizim yardımımızla da sorunları yeneceklerdir.”

“ABD dünyadaki bütün dostlarını ve müttefiklerini bu onurlu neden için yardıma çağırmaya devam edecektir. Bugün bir sürü devlet pratik yardımlarla öne çıkmaktadır. Bu anlamda en aktif ülkelerden bazıları yakın zamanda Uranlıkla bizzat tecrübe yaşamış ülkelerdir. Macaristan, tecrübelerini ortaya çıkan yeni demokrasilerle paylaşmak için Uluslararası Demokratik Geçiş Merkezini kurmuştur. Litvanya, Batı Afganistan’da taşra yapılandırma takımını konuşlandırma hazırlıkları yapmaktadır. Slovakya, bir ülkenin diktatörlükten demokrasiye nasıl geçtiğini göstermek için Iraklı siyasi liderleri ülkelere getirmektedir. IRI’nın yardımıyla, Polonya, Litvanya ve Letonya -Beyaz Rusya’daki sivil toplum liderleriyle- Avrupa’nın son diktatörlüğüne özgürlük getirmek için çalışmaktadırlar.”

“Genç demokrasilerin başarılı olması ve bu özgür kurumları inşa edebilmeleri için bir sürü bireyin ve kurumların yardımını sıralamalıyız. Hükümet dışı kurumların, ABD hükümetinin ve dünyadaki özgür bütün ülkelerin önemli rolleri bulunmaktadır.”

ABD’nin geçmiş dönemlerde diktatör rejimlerle yakın işbirliği içinde olduğunu ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı J. Scott Carpenter da itiraf etmektedir. Carpenter yaptığı bir açıklamada şu ifadeleri kullanmıştır: *“Amerika geçmişte bölgedeki diktatörlerle çok yakın ilişki kurmuştur; ancak şimdi tutum değiştirmiştir. Artık diktatörlerin değil, özgürlük isteyen insanların yanında olacağız. Geçmişte bölgedeki otokratlarla ve diktatörlerle çok yakın ilişki kurduğumuz doğru.”* Dışişleri Bakanımız Condoleezza Rice, birkaç gün önce Kahire’de yaptığı konuşmada Amerika’nın bu konudaki tutumunun derişmekte olduğunu göstermiştir. Rice, *Artık diktatörlerin değil, özgürlük isteyen insanların yanında olacağımız vurgulandı. Biz bunu neden istiyoruz? Çünkü ulusal güvenliğimiz için kritik önemdedir.*” şeklinde görüş bildirmiştir.

Dönemin Amerikan Ulusal Güvenlik Danışmanı ve şimdiki Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice’in, 7 Ağustos 2003’te The Washington Post gazetesine verdiği demeçte, Büyük Orta Doğu Projesi ile Orta Doğu, Kuzey Afrika, Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasında yer alan 22 ülkenin rejimlerinin ve coğrafyalarının değişeceğini deklare etmiştir. Bu gelişmenin ardından, George W. Bush’un *“Yeni dönem savaşları, milletleri değil, rejimleri hedef alacaktır. Bu ise, caydırıcılığın*

daha fazla deneneceği anlamına gelmektedir."¹²⁶ şeklindeki beyanı bundan sonra sıranın hangi ülkelere gelebileceği yönünde bazı ipuçları vermektedir.

Uluslararası alanda “kamu diplomasisi” tabirinin daha sık kullanılmaya başlanmasıyla devletler arasında yürütülen diplomasinin yanında doğrudan halkları hedef alan ve devlet dışı aktörleri cephenin önüne süren bir anlayış da ön plana çıkmaktadır. Diktatörlüğün, 1989’dan sonra kural dışı hale gelmesi, devletlerin asıl aktörü olarak halkları merkeze yerleştirmektedir. Böyle olunca hükümet dışı kuruluşlar (STK), medya, üniversiteler ve en çok da özel sektör dış politika üzerinde ağırlığı olan aktörlere dönüşmektedir. Bu çerçevede ABD’de ve AB ülkelerinde “dış politikanın özelleştirilmesi” başlığı altında zengin bir tartışma sürdürülmektedir. Bugün artık dış yardımlar doğrudan muhatap alınan ülke hükümetleri yerine STK’lara yapılmaktadır. Dev bir küresel sektör haline gelen STK’ların sadece 35 bininin bir yıllık bütçesi 1,1 trilyon Amerikan Doları’na ulaşmaktadır. Bu kuruluşlarda yine dünya çapında 19 milyon profesyonelin görev aldığı dikkate alınırsa, uluslararası alanda nasıl bir güçten bahsettiğimiz daha iyi anlaşılır. Büyük bütçeler kullanan bu kuruluşların hiçbirisi masum sivil toplum örgütleri değiller; talimatları ve parayı hükümetlerden veya o ülkede pazarı olan özel şirketlerden almaktadırlar.¹²⁷

26 Mayıs tarihinde Rusya’da yayınlanan Kommersant gazetesi konuyu şu şekilde özetlemektedir: *“Boru Hattı Doğu’dan Batı’ya petrol taşımaya devam ederken, ‘renkli devrimlerin ruhu’ rezerv güzergâhı üzerinde dolaşmaya devam ediyor.”* Bu görüşü F. William Engdahl da desteklemektedir. Engdahl’a göre; Washington politikası demokratik veya yumuşak geçişlerle Çin’in Hazar ve elbette ki Kazakistan’daki petrol ve doğalgaz rezervlerine ulaşım yollarını kesmeyi hedeflemektedir. Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan’ın jeopolitik kontrolü Çin ve Orta Asya arasında kurulabilecek herhangi bir boru hattını kontrol etme imkânını sağlamaktadır.¹²⁸

3.6. Devrimlerin Ortak Noktaları

Bugün sivil devrimlerin adeta “el kitabı” haline gelen Prof. Dr. Gene Sharp’ın “Diktatörlükten Demokrasiye” (From Dictatorship to Democracy) ve yine

¹²⁶ Oğan, *Yeni Dünya Düzeni*, 43-46.

¹²⁷ Mümtazer Türköne, “Dış Politikanın İç Dinamikleri”, *Zaman Gazetesi*, 15 Ocak 2005.

¹²⁸ Oğan, *Yeni Dünya Düzeni*, 55.

“Şiddet içermeyen Hareketin Politikası” (The Politics of Nonviolent Action) isimli çalışmalarında 198 farklı sivil itaatsizlik eylem metoduna yer vermiştir. Sivil devrimlerin yapıldığı ve bu devrimlere aday ülkelerin dillerine çevrilen, bütün gençlik örgütlerinin internet sitelerinde orijinal ve çeviri metinleri bulunan bu kitap sivil devrimlerin nasıl yapılacağını detaylarıyla anlatmakta ve sivil devrimcilere yön göstermektedir. Robert Helvey’in başkanlığındaki Amerikan Albert Einstein Enstitüsü’nün mali desteği ile yayınlanan kitabın binlerce nüshası bugün Avrasya coğrafyası ülkelerinde dağıtılmakta, neredeyse bütün gençlik örgütlerinin sitelerinde yer bulmaktadır. Gene Sharp’a göre iktidar monolitiktir. Diktatörün kredisi azaldıkça ona itaatsizlik edecek olan bürokratların ve güvenlik güçlerinin sayısı da artar. Bu kitle kritik bir seviyeye ulaştığında ise diktatör iktidarı kaybeder. Muhafif güçler, işte bu anlayışa uygun nitelikte bir program uygulamalıdır.¹²⁹

Sharp, kitaplarında, sivil itaatsizlik ve uluslararası baskının diktatörlüklerin aşıl topuğu olduğunu ileri sürmektedir. Prof. Dr. Sharp bu amaçla 189 farklı eylem metodu önermektedir. Gene Sarp’ın uygulamayı önerdiği yöntem silsilesi şöyle özetlenmiştir; örgüt, slogan, medya, finansman, Seçimlere hazırlık gerilim artırma, memnun olmayanların bir araya getirilmesi, güvenlik güçlerinin kazanılması ve/veya tarafsızlaştırılması, sokak hakimiyeti ve sonuçtur. Bu yapıyı biraz daha açacak olursak; **Örgüt:** Öncelikle tek kelimelik vurucu bir örgüt ismiyle gençler ve öğrenciler arasında örgütlenme, **Slogan:** Basit ve etkileyici bir slogan oluşturma ve yayma. **Medya:** Ulusal ve uluslararası medya desteği, **Finansman:** Uluslararası vakıf ve sivil toplum örgütlerinin parasal desteği, **Seçimlere Hazırlık:** Seçimler halkın sokağa dökülmesi için en uygun dönemlerdir. Bunun için alt yapı çalışması yapmak. Seçimlerden altı ay kadar önce seçimlere hile karıştırılacağı şüphelerini yayarak seçimlere gölge düşürmek. Seçim sonuçları ne olursa olsun seçimlerin adil yapılmadığı ve seçimlere hile karıştırıldığı iddiasını gündeme getirmek. Seçimlere gözlemci olarak gelen Batılı uluslararası teşkilat temsilcilerinin bu iddiayı destekleyerek sorunun uluslararası arenaya taşınmasını sağlamak. **Gerilim Artırma:** Ekonomik manipülasyon yaparak bunalımı körüklemek. Etnik ve mezhepsel farklılıkları kaşımak. **Gayri Memnunları Toparlama:** Kitlelerin takip edebileceği tanınan insanları lider olarak öne çıkarma. Eski yönetimden dışlanmış popüler

¹²⁹ Muharrem Sarıkaya, “Diktatörlerin Aşıl Tendonları” “Sabah Gazetesi” , 27 Mart 2005 <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/03/27/yaz01-50-107.html>.

isimler uygun olabilir. Yönetime karşı olan tüm gayri memnunları bir çatı altında toplama. **Asker ve güvenlik güçlerini kazanma ya da tarafsızlaştırma;** Yönetimin yanında yer almamasını, en azından olaylara müdahale etmemesini, tarafsız kalmasını ve fiyat muhalefeti de açık bir şekilde destekleyerek askerî darbe görüntüsü de verilmemesini sağlamak. Böylelikle kitlelerin daha cesur davranması sağlanıyor, katılım artıyor. **Sokak Hâkimiyeti:** Taraftarların sürekli olarak sokakta tutarak yönetimin otoritesini ve iradesini kırmak. Bu gelişme yönetimi yalnızlığa iter, kendisine bağlı, güçlerin itaatsizlik oranında kritik düzeyin aşılmasını sağlar ve muhalefetin halk desteğini hızla artırır. **Sonuç:** Yönetimin (diktatörün) şiddet uygulanmadan kansız bir şekilde yıkılışıdır.

Doğu Avrupa'da başlayan ve bugün eski Sovyet coğrafyasına ve hatta Orta Doğu'ya sıçrayan devrimler birer şablon devrimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu devrimler her ne kadar halk hareketleri olarak gözüксе devrimlerin yapılış şekli ve Kırgızistan örneğinde olduğu gibi, birkaç; bin kişiyle baskıcı rejimlerin devrilmesi bu hareketleri nasıl isimlendirilmesi açısından bir kavram kargaşası yaşanmasına sebep olmuştur ve halen süregelmektedir.

Sivil devrimlerin genel olarak beslendikleri kaynakların benzerliği ve birçok hallerde ise aynılığı devrimlerle ilgili bazı genellemelerin ve benzer sonuçlara, ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bir zincirin halkaları olarak değerlendirebileceğimiz sivil devrimler, bir takım iç ve dış faktörlerin etkileşimiyle sonucu gerçekleşmektedir. Bir ülkede devrimden ya da devrim ihtimalinden bahsetmenin ilk şartı iç ve dış faktörlerin yeterince olgunlaşmış olmasıdır. Bu bakımdan devrimleri tecrübe etmiş ülkelerde, olayları doğuran iç ve dış faktörlerin pek çok miktarda birbirini tamamlar nitelikte olduğu görülmektedir. Devrimlerin neden ve sonuçlarını ayrıntılı izah etmek için öncelikle genel sistematik tanımlamaların ortaya konulması ve ardından pratikte yaşanan gelişmeleri ayrıntılı değerlendirmek faydalı olacaktır.

Özellikle Sırbistan (Yugoslavya), Gürcistan ve Ukrayna'da söz konusu olan devrimler tarihte gördüğümüz diğer devrim hareketlerinden dört kritik noktada ayrılmaktadır. Aslında bu dört kritik nokta son dönemde gündeme gelen demokratik dönüşümün de karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Birincisi bu devrimler bir savaş, ekonomik kriz ya da dış şok etkisi ile yaşanmamakta bir ulusal seçim sonucunda ortaya çıkmaktadır, ikincisi, devrimler yürürlükte olan anayasal düzene

bir başkaldırı şeklinde ortaya çıkmamakta yani siyasi oyunun kurallarının yeniden yazılması iddiasını taşımamaktadır. Devrimlerin üçüncü kritik özelliği, devrimler ülkede yetki ve otorite bütünlüğünü bir arada tutmak konusunda hiçbir tereddüt yaşamamakta aksine devrimciler bu konuda ekstra çaba harcamaktadırlar. Bu ülkelerde yaşanan demokratik dönüşümün ayırıcı özelliklerinden sonuncusu ise, devrimlerde şiddet kullanımını hedeflemenin söz konusu olmamasıdır.¹³⁰

Yukarıda ifade edilen özelliklere sahip bir dönüşümün yaşanması için Alfred Stepan, demokratik muhalefetin izlemesi muhtemel yolları ise şu şekilde ortaya koymaktadır:

- 1.Rejimle bütünleşmeye karşı direnmek,
- 2.Rejime karşı özerklik alanlarını korumak,
- 3.Rejimin meşruluğunu tartışmak,
- 4.Otoriter rejimin nelere mal olduğunu gündeme getirmek,
- 5.Güvenilirliği olan demokratik bir alternatif yaratmak.

Yugoslavya, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da yapılan sivil devrimler ayrıntılı olarak incelendiği zaman bu devrimlerin birçok ortak noktalara sahip olduğu pratikte de tespit edilebilmektedir. Seçimler, kadrolar, etnik ve dinî ayrılıklar savaşlar, yolsuzlukla mücadele sloganı, jeopolitik tercihler, dış güçler, gençlik örgütleri, medya, ortak imgeler gibi ortak noktalara ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, tespit dilen bu ortak noktalar bir genellemedir ve her sivil devrimde benzer özellikler bulunmayabilir açıklaması yapılacak genellemeler bu ana dek meydana gelmiş olan devrimlerde görülmüştür. Zira, sivil devrimler coğrafi konumunun da etkisiyle her ülkenin kendi iç ve dış şartları çerçevesinde şekillenmektedir.

Azerbaycan, Ermenistan, Kazakistan, Moldova, Beyaz Rusya, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan bu gelişmelerden farklı boyutlarda da olsa endişelenmekte ve muhalefetin, sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini daha yakından

¹³⁰ Gene Sharp, **The Politics of Nonviolent Action**. (Manchester: Extending Horizons Books, 1973), 45-49.

takip etmektedirler. Bu ülkelerde şimşekleri iyice üzerine çeken ve faaliyetleri ya kısıtlanan ya da kapatılan STK'lar, artık daha az dikkat çekecek, iyi tarım yapmanın yolları, ana-çocuk sağlığı gibi projeler yapmaya yönelmişlerdir.¹³¹

Devrimlerin birçok benzer yönlerinin yanında şüphesiz farklılıkları da bulunmaktadır. Ülkelerin bulundukları coğrafya, zenginlikleri, liderlerin tutumu, muhalefetin yapısı, etnik ve dinî yapı, diğer ülkelerin ilgisi ve tepkisi, ekonomik ve kültürel durumları farklılık arz etmektedir. Devrimin oluş biçiminde de farklılıklar olabilmektedir. Her zaman istenilen veya planlanan şekilde netice alınamamakta, bazen istenmeyen olaylar da olabilmektedir. Aynı zamanda devrimden sonra söz konusu ülkelerde farklı süreçler devam etmektedir.¹³²

3.6.1. Seçimler

Bir yönetimin demokratik olarak nitelendirilebilmesinin birinci şartı, bağımsız ve açık seçimlerle işbaşına gelmesidir. Bu nedenle sivil devrimlere neden olan iç ve dış baskı, söz konusu ülkelerde seçimler üzerinde yoğunlaşmış ve direnişle karşılaşması durumunda geniş katılımlı halk hareketlerine dönüşebilmiştir.

Nitekim şimdiye kadar gerçekleştirilen sivil devrimlerin tamamı bir seçim sonrasında ortaya çıkmıştır. Devrim deneyimini tadan her ülkede aynı senaryo gözlemlenmiştir. Düzenlenen seçimler hem uluslararası gözlemciler hem de seçmenler tarafından eleştirilmekte ve bu eleştiriler muhalefetin sokaklara dökülmesine neden olmuştur. Sivil itaatsizlik giderek genişlerken, mevcut iktidara yönelik uluslararası baskılar da giderek artmaktadır. Sonrasında ise durumun gidişatına göre ayaklanan halk parlamento, devlet başkanlığı, radyo TV binası stratejik noktaları ele geçirerek iktidara el koymaktadır. Ardından yapılan seçimleri ise elbette ki, devrimi yapan güçler kazanmaktadır.

Devrimin gerçekleştiği ülkelerde olayların bir seçim arifesinde başlaması, bölgede seçim zamanı gelen ülke yönetimlerinde haklı bir endişe doğurmaktadır. Sıranın kendilerinde olabileceği kuşkusu ile harekete geçen bu yönetimler

¹³¹ Türkmenistan'da bu STK'ların birçoğu 21 Kasım 2003'de çıkarılan bir kanunla kapatılıp mallarına el konulmuştur. Özbekistan ise Açık Toplum Enstitüsünün faaliyetlerini yasaklamıştır.

¹³² Gürcistan'da Şevardnadze siyaset sahnesinden tamamen çekilmiştir. Ukrayna'da Yanukoviç muhalefette kalarak siyasi mücadeleyi sürdürürken, Kırgızistan'da, Akayev ailesiyle birlikte Moskova'ya sığınmış bulunmaktadır.

muhalefete gözdağı vermekten çekinmemektedirler. Seçimler, sivil devrimlerin olmazsa olmaz şartlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple de bir sivil devrimin olup olmayacağı veya olma ihtimali mevcutsa bunun ne zaman olabileceğini tahmin edebilmek için o ülkelerin seçim takvimlerine bakmak gerekmektedir.

3.6.2. Kadrolar

Sivil devrimler bu eylemin en önemli unsurları olan kadrolar bakımından benzer özellikler taşımaktadırlar. Şimdiye kadar gerçekleştirilen her üç devrimde de iktidara gelen liderlerin hemen hemen hepsi önceki “devrilen” iktidar içinde önemli görevler üstlenmiştir. Ancak, çoğu genç ve orta yaşta olan bu liderler zaman içinde çeşitli sebeplerle iktidarlara ters düşerek hükümetten ayrılmış ve muhalefete geçmiş kişilerdir.

Gürcistan Devrimi’ni gerçekleştiren Mihail Saakaşvili daha önce Eduard Şevardnadze Hükümetinde Adalet Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Ancak Saakaşvili Şevardnadze rejiminin yolsuzluklara bulaştığını ve düzelmesinin de mümkün olmadığını ileri sürerek muhalefete geçmiş ve sonuçta bir zamanlar emri altında çalıştığı Şevardnadze’yi devirmiştir. Yine bu devrimin diğer önemli figürlerinden Nino Burçanadze daha önce Parlamento Başkanlığı yapmış, Zurab Zvaniya ise hem Parlamento Başkanlığı hem de Şevardnadze’nin partisi Gürcistan Yurtseverler Birliği’nde üst düzey görevlerde bulunmuştur.

Devrimin ikinci adresi Ukrayna’da da durum farklı olmamıştır. Viktor Yuşenko Leonid Kuçma yönetimindeki Ukrayna’da Başbakanlık görevinde bulunmuştur. Ukrayna Devrimi’nin Turuncu Leydi’si Yuliya Timaşenko’da Başkan Yardımcılığı gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Yine Parlamento Başkanı Litvin de önceki iktidarın önemli isimlen arasında yer almıştır.

Kırgız Devrimi bu geleneği bozmamıştır. Devrimden sonra Devlet Başkanlığına seçilen Kurmanbek Bakiyev, Akayev rejiminin Başbakanı olarak görev yapmıştır. Bakiyev aynı zamanda Kırgızistan Halk Hareketi lideridir. Bakiyev 2002’de güneyde yaşayan Özbeklerin ayaklanmasını çok sert bir şekilde bastırmış ve olayların sorumlusu olduğu gerekçesiyle istifaya zorlanmıştır. Bakiyev ile kurulan koalisyon neticesinde seçimlere girmeyen ve seçimler sonrası da Başbakanlık

görevine getirilen Feliks Kulov, Askar Akayev'in bütün güvenlik birimlerinden sorumlu Devlet Başkan Yardımcısı görevinde bulunmuştur. Felix Kulov yolsuzluk suçlamasıyla Akayev tarafından hapse gönderilmiştir. Kırgızistan'daki Sarı Devrim'in kadın kahramanı ve şimdiki Dışişleri Bakanı Roza Otunbayeva da yine aynı şekilde Akayev iktidarının BM temsilciliği ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini yapmıştır.

Devrimle işbaşına getirilen liderlerin genelde tamamı eski kadrolar olmalarına rağmen bu isimler cilalanarak yeniden iktidara, getirilmektedir. Yeni liderler, yeni bir leksikona da kavuşmaktadırlar. Sivil devrim yapmak isteyen liderlerin en çok kullandığı terimlerin başında demokrasi, insan hakları, reformlar, Batı ile bütünleşme, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele, coğrafi konumuna göre AB, NATO ve Batılı diğer kurumlara üyelik gibi hususlar gelmektedir.¹³³

3.6.3. Güvenlik Güçlerinin Tutumu

Sivil devrimlerin başarı şansı hiç şüphesiz ki; o ülkedeki, başta ordu olmak üzere, güvenlik güçlerinin tutumuna bağlıdır. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan örneklerinde ordu ve diğer güvenlik güçlerinin göstericilere neredeyse hiçbir müdahalede bulunmamaları devrimlerin başarı şanslarını artırmış ve neredeyse hiçbir ciddi hadisenin yaşanmamasına sebep olmuştur. Güvenlik güçlerinin iktidarın yanında yer almasının hangi sonuçlar doğurabileceği konusunda Özbekistan'da yaşanan hadiseler yeterince fikir vermiştir. Her ne kadar Andican'da başlayan hadiseler bir sivil devrim isteği olarak değerlendirilmese de İslam Kerimov'un, orduya, göstericilerin üzerine ateş açma emri vermesi üzerine yüzlerce gösterici öldürülmüştür. Bu durum ise bu coğrafyada zaten yeterince güçlü olmayan muhalefetin daha da sindirilmesine sebep olmuştur. Azerbaycan'da da seçimler öncesinde en önemli açmazların başında güvenlik güçlerinin iktidarın emrinde olması ve ülkenin Ermenistan'la savaş halinin devam etmesine rağmen bu güçlerin iç muhalefete karşı kullanılmasından çekinilmemesi gelmektedir. Aynı açmazın önümüzdeki süreçte sivil devrim beklentisi olan Ermenistan, Beyaz Rusya ve Türkmenistan gibi diğer ülkelerde de olması beklenmektedir.

¹³³ Sinan Oğan, "Gençlik Örgütlerinin Sivil Devrimlerdeki Rolü", **Turuncu devrimler**, ed. Sinan Oğan (İstanbul: Birharf Yayınları, 2006):78.

3.6.4. Kadın Politikacı Faktörü

Bu faktörün daha önceki her üç sivil darbede de önemli roller üstlendiği ve bir araya getirilen muhalif liderler arasında mutlaka önemli bir kadın liderin bulunduğu görülmüştür. Demokrasi adına yapılan sivil devrimlerde, kadın politikacı faktörü yine demokrasi adına muhalefete önemli bir görünüm sunmaktadır. Gürcistan'daki Gül-Kadife Devrim'de kadın politikacı rolünü daha sonra Parlamento Başkanı olan Nino Burcanadze, Ukrayna'daki Turuncu Devrim'de daha sonra Başbakan olan ve sonra da azledilen Yuliya Timoşenko ve Kırgızistan'da ise Sarı Devrim sonrasında Dışişleri Bakanı olan Roza Otunbayeva bu rolü oynamıştır.

3.6.5. Etnik ve Dini Ayrılıklar, Savaşlar

Sivil devrim yapılan ve/veya yapılmak istenen ülkelerde farklı etnik ve dinî kesimler mevcuttur ve bölgesel sorunlar yaşanmaktadır. Bu ülkelerin bazılarında bu sorunlar etnik ayrımcılığa ve sonunda sıcak savaşa dönüşmüştür. Devrimlerin söz konusu olduğu ülkelerde var olan siyasi gerginlik, devrimin tetikleyici unsuru olarak kullanılmaktadır. Yugoslavya'da ayrılan cumhuriyetlerle yapılan ve zaman zaman soykırıma dönüşen savaşlar, Gürcistan'da ayrılıkçı Güney Osetya ve Abhazya ile yapılan savaşlar ve Cevaheti-Ahıska sorunu, Kırgızistan'da Kuzey ve Güney arasındaki ekonomik ve politik temsilde farklılıklar bu türdendir. Yine Kırgızistan'da Özbek etnik azınlığın rahatsızlığı, Ukrayna'da Doğu-Batı bölgeleri arasında var olan Rus kökenliler ve Ortodokslar ile Katolikler arasındaki ayrılıklar da politik tercihlerde önemli bir rol oynamıştır. Azerbaycan'da Ermenistan ile savaş halinin devam etmesine sebep olan Yukarı Karabağ sorunu da bu kabilden önemli bir etkidir.

3.6.6. Yolsuzlukla Mücadele Sloganı

Sivil devrimlerde rejime karşı getirilen en büyük suçlama yoksulluk, yolsuzluk ve rüşvettir. Devrim yapmak isteyen güçlerin oluşturduğu argümanda söz konusu ülkede yoksulluk, yolsuzluk ve rüşvetin arttığı, ekonomik kaynakların belirli bir yönetici zümre tarafından paylaştırıldığı ileri sürülmüştür. Rüşvet bu ülkelerde sıradan bir olay haline gelmiştir ve rüşvetsiz hiçbir iş yapılmamaktadır. Uluslararası değerlendirme kuruluşları bu ülkeleri yoksulluk, yolsuzluk ve rüşvet sıralamalarında hep en ön sıralarda göstermektedir. Devrim yapmak isteyen muhalefet, yani yukarıda

sayılan bu üç unsur olan yoksulluk, yolsuzluk ve rüşvetle mücadeleyi en önemli görev olarak addetmektedirler.¹³⁴

Bu ülkeler ekonomik olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının zorluklarını halen üzerlerinden atamamışlardır. Söz konusu ülkelerde ekonomik reformlar gerçekleştirilememiştir. Söz konusu ülkelerde kurumsallaşmanın tam olarak sağlanamamış olması, istismara açık yapıları ortaya çıkarmaktadır. Bu koşullar altında yoksulluk ve yolsuzluk kaçınılmaz olarak ortaya çıkmakta ve iktidarlara karşı verilen mücadelede en önemli sloganlar bu konuya temas etmektedir.

3.6.7. Jeopolitik Tercihler ve Dış Faktörlerin Tetikleyici Rolü

Jeopolitik tercihler sivil devrimlerin yapıldığı ülkelerde en önemli faktörlerden birisidir. Küresel güçler arasında tercih yapan ülkelerin bu tercihleri iç politikalarını doğrudan etkilemektedir. Büyük bir tesadüfle sivil devrim yapılan ülkeler dış politikalarını Rusya Federasyonu eksenine oturtan ülkelerdi. Yugoslavya'da Slobodan Miloseviç ABD karşıtı ve Rusya yanlısı politikalar uygulamakta Slav Birliği gibi ifadeler kullanmıştır. Gürcistan'da Eduard Şevardnadze Doğu Bloku'nun yıkılmasında SSCB'nin son Dışişleri Bakanı olarak önemli roller oynamıştır. Nitekim İsrail'de yayınlanan Yediot Ahronot Gazetesine *"Oysa ben ABD politikalarının en büyük takipçisiydim. Irak konusunda desteğime ihtiyaç duyulduğunda bunu verdim. Burada olup biteni izah etmekte güçlük çekiyorum."* demekten kendisini alamamış ve *"Bana Soros darbe yaptı"*¹³⁵ diye serzenişte bulunmuştur.

Günümüzün tek süper gücü eski soğuk savaş silahlarını ve her şeyden önemlisi de demokrasi silahını sadece totaliter rejimlere değil, Washington'ın planlarına karşı sorunlar çıkaran hükümetlere karşı da kullanmaktadır. Gürcistan'daki Şevardnadze gibi müttefikler ABD'nin istediği her şeyi yaptılar ama bir önemli unsuru unutmuşlardır; partiyi sevmek önemli değil, önemli olan partinin sizi sevmesidir. Bu sebeple hadiseye daha geniş bir çerçeveden bakılması gerekir. Gürcistan Batı için son derece önemli bir ülkeydi ve halen bu böyledir ve burada yapılacaklar bundan sonraki ülkeler için iyi bir örnek olabilirdi. Bu sebeple de daha genç ve dinamik bir lider Şevardnadze'nin yaptıklarından daha fazlasını yapabilirdi.

¹³⁴ Oğan, **Gençlik Örgütlerinin**, 83.

¹³⁵ "Beni Soros Devirdi" 30 Aralık 2003 www.gurcuhaber.com.

Kaldı ki, Şevardnadze son dönemde Rusya ile ilişkilerini giderek geliştiren bir lider olmuştur. Bu detaylar bir sonraki bölümde daha detaylı incelenecektir.

Ukrayna'da jeopolitik tercihler seçimlerde karşı karşıya gelen her iki liderin tercihleriyle doğrudan örtüşmüştür. Zaten kimse de tercihlerini gizlememiştir. Viktor Yanukoviç dış politika tercihini Rusya'dan yana yaparken, Rusya da açıkça bu lideri desteklemiştir. Viktor Yuşenko ise Batı'nın adayı durumunda olmuştur.

Kırgızistan'da jeopolitik tercihler elbette önemli olmuştur. Ancak, burada terciler Ukrayna ve Gürcistan'daki kadar kesin değildir. Akayev'in tercihinin Rusya olduğu bilinmekteydi. Zaten Rusya'da Akayev'i desteklemiştir. Ancak Akayev'in karşısına çıkabilecek liderler tamamen Batıcı değildir. Hatta devrimin önemli liderlerinden Feliks Kulov'un ve Kurmanbek Bakiyev'in Rusya'ya olan sempatileri bilinmekteydi. Zaten ABD üslerinin Kırgızistan'dan çıkması yönünde açıklamalar yapan Bakiyev'in ABD ile ilişkilerinin sınırlarını görmek mümkündür. Tabi burada Bakiyev'e bu açıklamayı yapmaya mecbur kılan unsurların başında Çin ve Rusya gibi iki büyük komşudan gelen baskıları da unutmamak gerekir. Roza Otunbayeva'da Rusya'ya karşı iyi duygular beslemekle beraber Batı ile iyi ilişkileri bulunan bir liderdir. Kırgızistan'da koalisyon halinde sivil devrimi gerçekleştiren ekip içinde Devlet Başkanlığı görevini alan Kurmanbek Bakiyev'in Rusya ile de iyi ilişkilerine rağmen bir tercih yapma durumunda Batı'dan yana olması, buna rağmen Başbakan olan Feliks Kulov'un Rusya yönünde tercih kullanması Kırgızistan'ın geleceği açısından önemli göstergelerden birisi olacaktır.

Azerbaycan'da son dönemde İlhan Aliyev'in hükümet içinde Batı ile daha sıcak ilişkiler kurulmasından yana olan başta ekonomik Kalkınma Bakanı Ferhat Aliyev olmak üzere birçok üst düzey 4 bürokratı azletmesi hükümet içinde batı yanlısı ekibin zayıfladığını göstermiştir. Aliyev'in kendisinin de giderek Batı'dan uzaklaşması önümüzdeki dönemde bu ülkede bazı sorunların yaşanması sonucunu doğurabilir. Devrim yapılan ülkelerin belirlenmesinde, coğrafi konumları ve yakın geçmişleri önemli bir ayrıntıdır. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan, ABD ve Batı için jeopolitik jeostratejik, askerî ve enerji açısından önemlidir. Bu ülkeler geçmişte SSCB denetiminde olup ve Sovyetler dağıldıktan sonra da ağırlıklı olarak Rusya'nın kontrolünde bulunmaktadır. Ayrıca seçilen ülkelerdeki etnik, dinî, mezhep ve

bölgesel farklılıklar amaca uygun kullanılmaktadır.¹³⁶ Bu farklılıklar çok iyi değerlendirilmekte ve zamanı geldiğinde kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere, sivil devrimlerin yapılmasında jeopolitik tercihler ve özellikle de mevcut iktidarların ve onlara muhalif liderlerin Rusya ve ABD arasında yapacakları tercihler önem kazanmaktadır.

Devrimlerin bir diğer ortak yönü de bu ülkelerde bulunan elçilik mensuplarının yaptıkları çalışmalar ve muhalefete verdikleri açık destektir. Dört ülkedeki kadife devrimlerde başrolü, başkentlerdeki Amerikan elçileri oynamıştır.¹³⁷ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bazen arka planda bazen de bizzat müdahil olarak devrimlerde söz sahibi olmaktadır. Ayrıca ABD sözcüleri ve Batılı yetkililer de muhalefeti desteklerini açıkça beyan etmişlerdir. Devrilenler ise ABD'ye, Soros'a ve Batı'ya kızgınlıklarını ve kırgınlıklarını dile getirmişlerdir.¹³⁸

Devrimleri tetikleyen dış faktörleri bir bütün olarak düşünmek gerekmektedir. Bu bütünlük içinde küresel güçleri (ABD, AB gibi ülke ve topluluklar), bunlara destek veren bölgesel ülkeleri (Ukrayna devriminde oynadığı role göre Polonya, Yugoslavya için Hırvatistan), uluslararası kurumları (NATO, AGİT vb gibi), STK'ları (Soros'un Açık Toplum Enstitüsü, NED, IRI, USAID vb gibi) ele almak gerekmektedir.

Sivil devrimler birçok etkenin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Ancak, sivil devrimlerin tamamını dış güçlere bağlamak da yetersiz bir değerlendirmedir. Bazen o ülkelerin iç dinamikleri zaten böyle bir devrime elverişli şartları yaratabilmektedir. Bu şartlar uluslararası bağlantılarla da birleştiği vakit o ülkelerin tek hakimi olan şahsiyetler koltuklarını terk etmeye mecbur kalabilmektedirler. Gürcistan'da hayata geçirilen Gül devriminde önemli roller üstlenen Kmara Gençlik Örgütü'nün liderlerinden Giorgi Kandelaki ve Luka Tsuladze sivil devrimlerde dış güçlerin rolü konusundaki fikirleri ilginçtir.

¹³⁶ Ayça Ergun, "Demokrasiye Geçiş Çalışmalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", **Turuncu devrimler**, ed. Sinan Oğan (İstanbul: Birharf Yayınları, 2006), 125.

¹³⁷ Seçil Öraz-Deniz Kırcalı "Sivil Toplum Kuruluşlarının Eski Sovyetler Birliği Coğrafyasındaki Ülkelerin Demokratikleşmesine Etkileri" **Turuncu devrimler**, ed. Sinan Oğan (İstanbul: Birharf Yayınları, 2006): 172.

¹³⁸ Ergun, **Demokrasiye**, 130.

“Uluslararası toplumun rolü karışık mesajlar sayesinde tartışılır hale getirilmiştir. Bazıları değişimin dış güçler tarafından empoze edildiğini ve halkın isteği olmadığını iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre sadece Batılı halklar demokrasiyi anlama ve barışçıl değişim getirme kabiliyetine sahiptir. Bu yaklaşımı ırkçı bir yaklaşım olarak değerlendiriyoruz. Bu görüşler halkların değişim ve haklarını korumak için ne kadar uzun süredir beklediklerinin farkında olmayanlara ait olabilir.”¹³⁹

Yine Azerbaycan’da Azadlık bloku liderlerinden birisi olan Ali Kerimli’nin de Türk basınına verdiği bir demeçte benzer ifadeler kullanması demokratikleşme süreçlerinin ilgili ülkelerde ve bölgede algılanışı konusunda fikir vermektedir.

“Türkiye’de birçok kişi bölgede demokrasinin desteklenmesini ABD çıkarı ya da ABD emperyalizmi olarak görüyor artık. Oysa biz 1993’ten beri bu mücadeleyi sürdürüyoruz. Bu uğurda haislere girdik. Bu ABD değil bir Azerbaycan projesidir.”¹⁴⁰

Uygun ortamın dış faktörler tarafından tetiklenmesine sivil devrimlerin yaşandığı bütün ülkelerde şahit olunmuştur. Zaten aslında sivil itaatsizlik ve sivil devrimler içeriden uygun ortamın bulunmadığı ülkelerde yapılması mümkün değildir. Azeri ve Gürcü yorumları bunun en açık göstergesidir. Dış faktörler genelde sivil devrimlerde tetikleyici rol oynamaktadır.

3.6.8. Medya

Yazılı ve sözlü basın sivil devrimlerin adeta yaratıcısı ve mutlu sona ulaştırıcısı konumundadır. Çünkü medya sivil devrimlerde çok önemli bir görev üstlenmektedir. Bu basın yayın organları değişimin sesi ve yayın organı olmuşlardır. Soğuk Savaş yıllarında Batı’nın Sovyetler Birliği içindeki etnik gruplara yönelik kurmuş olduğu Radio Free Europe ve bugün Çin’e ve Doğu Türkistan’a yönelik Radio Free Asia gibi radyo yayınlarının önemi bugün de bilinmekte ve bu politikalar daha çağdaş ve mevcut duruma yönelik olarak sürdürülmektedir. Bu basın yayın

¹³⁹Levan Ramishvili “A Second Change For Post-Soviet Democracy?” 9 Haziran 2005 <http://www.eurasianet.org>.

¹⁴⁰ Aslı Aydıntaşbaş “Demokrasiye Karşı Bürokrasi” **Sabah Gazetesi** 18 Ekim 2005 <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/10/18/yaz40-50-107.html>.

organları neredeyse meydanlardan canlı yayın yaparak Batı'nın ilgisini bu ülkeye çekmekte, bilgiyi canlı tutmayı başarmakta, katılımcıların sayısını yayınları sayesinde her geçen gün artırmakta, yapılan renkli gösterileri ekrana ve sayfalarına taşıyarak görevini başarıyla yerine getirmektedir.

Eurasia Foundation (Avrasya Vakfı) 2003 raporunda, Gürcistan'daki demokrasi operasyonu değerlendirilirken bağımsız medyanın olayların anahtarı olduğu belirtilmiştir. Radyo ve TV istasyonları canlı olarak tartışmalar yayımlamış, gazeteler siyasi haberler yayınlayıp adaylar hakkında bilgi vermiştir. Aynı raporda Rustavi-2 adlı televizyon şebekesinin bölge yöneticisi Jano Zhvania yapılanı çok daha iyi açıklamaktadır. *“TV istasyonları halkı uyandırdı ve 2003'teki hedefe ulaşıldı. Yerel halk sorumluluk duydu ve olaylardaki yerini aldı.”* Özellikle Sırbistan devriminde bu ülkede ve genelde eski SSCB etki alanındaki ülkelerde çok sevilen Brezilya pembe dizileri o dönem dünyada en sevilen programlar Batılı sponsorlar vasıtasıyla satın alınarak devrim yanlısı TV kanallarında yayınlatılıp halkın ilgisi önce bu kanallara çekilmiştir¹⁴¹. Ardından ise film aralarında ve sonlarında sivil devrime destek olan ve destek çağrısında bulunan yayınlar yapılmaktadır. Bu rolü Gürcistan'da Rustavi-2 Televizyonu olduğu gibi, Ukrayna'da da Kanal 5 Televizyonu, Kırgızistan'da Respublica ve MSN Gazeteleri, ayrıca Bişkek'teki ABD dışişleri bakanlığının basımevi 60 değişik yayını basarak destek vermesi ve özel televizyon imkânı olmayan Sırbistan'da ise B- 92 Radyosu üstlenmiştir.¹⁴² Ayrıca devrime destek veren birçok gazete ve dergi yayınlanmaktadır.

3.6.9. Ortak İmgeler ve Gençlik Örgütleri

Yapılan devrimlere bulunan isimler ve bu devrimi simgeleyen öğeler özenle seçilmektedir. Bazen bu konularda tam bir ittifak yoksa da dünya kamuoyuna hoş gelecek bir isim ve renk bulunmaktadır. Meydanlarda devrimi simgeleyen renklerden bol miktarda görülmekte, basında da özenle seçilen bu isimlerle anılmakta ve bu şekilde tarihe geçmektedir. Yugoslavya'da devrime Miloşević iktidarına uyan bir isim, “Buldozer Devrimi” denmiştir. Ancak daha sonraki devrimlerde daha renkli isim ve simgeler kullanılmaya başlanmıştır. Kamuoyu üzerinde son derece etkili olan, hafızaya kolay yerleşen, söylenişi kulağa ve kullanışı dile kolay gelen, bütün

¹⁴¹ Öraz ve Kırçali, **Sivil Toplum Kuruluşlarının**, 175.

¹⁴² Ergun, **Demokrasiye**, 133.

dünya dillerine çevrilebilen bu isimlerden Gürcistan Kadife (Gül) Devrimi, Ukrayna Turuncu Devrimi, Kırgızistan ise Sarı veya (Lale-Limon) Devrimi isimlerini tercih etmiştir. Renk olarak Gürcistan'da gül, Ukrayna'da turuncu, Kırgızistan'da ise sarı renk seçilmiştir. Sivil devrime aday bir diğer ülke olarak görülen Azerbaycan'da devrime isim olarak karanfil ve renk olarak da Ukrayna ile aynı turuncu renk seçilmiştir. Yine aynı şekilde bu ülkelerde oluşturulan gençlik örgütlerinin birçoğunda benzer amblemlerin kullanıldığı görülmektedir. İlk olarak Yugoslavya'da Otpor örgütü tarafından kullanılan sıkılmış yumruk işaretinin daha sonra Gürcistan'da Kmara örgütünde ve diğer ülkelerdeki bazı örgütlerde de kullanıldığına şahit olunmaktadır.

Sivil devimlerin en önemli ortak özelliklerinden birisi de gençleri iyi bir şekilde örgütleyerek devrimlerin başat gücü olarak kullanmalarıdır. Devrim yapılması planlanan ülkelerdeki gençler, adları özenle seçilen gençlik teşkilatları etrafında bir araya getirilmektedir. Sivil Toplum Kuruluşları tarafından bu gençler eğitimden geçirilmekte, kendilerine iyi bir eğitim ve gelecek vaat edilmekte, cömertçe harcanan sıcak para da bu işsiz ve geleceğinden umutsuz gençler için çok cazip gelmekte ve sayıları hızla artmaktadır. Bu gençler sokak protestolarını, kamu kurumlarının kuşatılmasını, çadır kentlerin kurulmasını örgütlemekte ve eylem çeşitliliğini sağlamaktadırlar. Bu ülkelerde gençlik örgütlerinin yanı sıra başka örgütler de kurulmaktadır. Bu sivil kuruluşlar tüm il ve ilçelerde seçmenlere, oy kullanmaları, adaylar konusunda seçici, davranmaları ve verdikleri oylara; sahip çıkmaları konusunda eğitimler vermektedirler. Bu amaçla eğlendiren, eğlendirirken öğrenilen bildiriler, el broşürleri, radyo ve televizyon reklâmları hazırlamaktadırlar. Bu sivil toplum örgütünde çalışanlar, Batı tarafından finanse edilen, eğitimden geçirilmiş gönüllülerden meydana gelmektedir.¹⁴³

Sırbistan'da Sokak protestoları, "Direniş" anlamına gelen, Otpor öğrenci örgütü; Gürcistan'da, "Yeter" anlamına gelen Kmara örgütü yürütmüştür. Ukrayna'da da Sırbistan'daki Otpor ve Gürcistan'daki Kmara'dan eğitim alan gençler, "Zamanı Geldi" anlamındaki Pora grubunu oluşturmuşlardır. Benzer şekilde, Kırgızistan'da "Kel Kel Gençlik Örgütü" oluşturulmuştur. Bütün bu gençlik örgütleri başta Open Society Institute (OSI) olmak üzere, National Endowment for Democracy

¹⁴³ Oğan, **Gençlik Örgütlerinin**, 88-91.

(NED), US Agency for international Development (USIAD), National Democratic Institute ve International Republican Institute gibi Batı menşeli STK'lar tarafından desteklenmektedir.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Oğın, **Yeni Dünya Düzeni**, 73.

4.GÜRCİSTAN VE AZERBAYCAN ÜZERİNDEN SİVİL-RENKLİ DEVİRİM ANALİZİ

4.1. Devrimin Araçsal Analizi

SSCB'nin dağılması sonrası dünya siyaset sahnesine çıkan yeni cumhuriyetler yönetim biçiminin yapılanmasında başkanlık sistemini tercih etmişlerdir. Düşük kurumsallaşma düzeyi, demokrasi geleneğinin sınırlılığı, köklü siyasî partilerin yokluğu, totaliter ve tek partili bir yönetim geçmişi ile karakterize edilen bu cumhuriyetlerde, bir de devlet başkanına geniş yetkiler veren anayasal düzenlemeler yapılırca başkanlık sistemi yozlaştırılmıştır. Bunun içindir ki, bu tür sistemleri tanımlamak üzere “süper başkanlık” ya da “başkancı” kavramları türetilmiştir.¹⁴⁵ Bu betimleme, Gürcistan ve Azerbaycan için de geçerli olmuştur.

Bu tür sistemlerin başlıca özelliği, siyasal katılma yollarının büyük ölçüde kapalı olmasıdır. Bu ise siyasal iktidarların, seçimler ve anayasal kuralların normal işleyiş mekanizması ile değişimini belirsizleştirmektedir. Böyle sistemlerde iki tür iktidar değişikliğine tanık olunmaktadır: Birincisi veliaht yöntemi (Azerbaycan örneği), ikincisi ise devrim yöntemidir (Gürcistan örneği). Bu siyasal sistemde seçimler, ülkedeki güç dengelerinin siyasal sisteme yansımaları sağlamak anlamında işlevsel değil, daha çok veliahdın “onaylanması” anlamında göstermelik yapılmaktadır. Eski SSCB cumhuriyetlerinin iktidar değişimindeki bu ikilemden kurtulmak amacıyla 2003 seçimlerinde Gürcistan örneğinde, ABD tarafından yumuşak geçiş modeli hazırlanmıştır. Ne var ki, Şevardnadze'nin bu modeli bozmaya çalışması devrimi tetiklemiş ve model uygulanamamıştır. Gürcistan'da yaşanan iktidar değişikliği bu üç modelin üçünün de içinde yer aldığı bir sürecin sonucudur. Bugün devrimi yapanlar, daha önce veliahtlık mücadelesi vermiş, başaramayarak iktidardan ayrılmış, yumuşak geçiş modeli ile iktidara gelmeğe

¹⁴⁵ Kamil Ağacan “Gürcistan’da Örtülü Devrim” **Stratejik Analiz**, Sayı:45 (Ocak 2004): 38.

hazırlanırken devrimle iktidara gelmişlerdir. Devrim dalgalarının Gürcistan sonrasında Ukrayna ve Kırgızistan'da da görülmesi, bölgede seçim arifesinde olan tüm ülkeler açısından bu olgunun sırayla kendilerine geleceği düşüncesini güçlü kılmıştır. Ancak Azerbaycan, bu kıstasın dışında kalmıştır. Azerbaycan muhalefetin istediği renkli ve/veya sivil devrim ile tanışamamıştır. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da sivil devrimlere yol açan faktörler Azerbaycan'da oluşturul(a)mamıştır.

Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki gelişmelerinden, konuya ilişkin yapılan değerlendirmelerde genellikle, Sovyet Cumhuriyetlerinden birkaçının ismi sayılmakta ve ardından bu ülkelerde de renkli-sivil devrim yaşanabileceği ifade edilmektedir. Fakat bu değerlendirmelerin, ülkelerin baskıcı yönetimler tarafından yönetilmesi dışında, hangi nedene dayandığı açıklanmamakta, gerçekleşeceği ifade edilen süreçlerin geniş kapsamlı nedenleri ve süreçlerin nasıl olacağı konusuna değinilmemektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak, yukarıda ifade edilen klasik yaklaşımın terk edilmesinin, öncelikle devrimden nasibini alamamış eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde, özellikle Gürcistan ve Azerbaycan'da süreçleri yönlendiren önemli dinamiklere değinilmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür.

Eski Sovyet Cumhuriyetlerini bu konuda nelerin beklediği konusunda karar vermek için başlıca olarak şu konuların analiz edilmesi gerekmektedir: Siyasal kültür ve kurumsallaşma, ülkenin sorunları, iktidarın durumu, muhalefetin durumu, dış güçlerin durumu, kitle iletişim araçlarının durumu.

Değerlendirilecek ülkenin özellikle yakın tarihteki iç siyasal mücadelesinin niteliği büyük önem taşımaktadır. Ülkede siyasal kültürün, demokrasi kültürünün ve kurumlarının gelişmişlik düzeyi ile halkın siyasal sürece katılım oranı, iç gerginliğin kaderinin belirlenmesi açısından önemli etkenlerdendir. Devrimden nasibini almamış olan eski Sovyet Cumhuriyetlerinde devlet kurumlarının (özellikle güvenlik alanında) kadrolaşma ve yönetilme biçimi genelde partizanca olduğu için, sanki devletin değil de iktidar partisinin ya da “büyük lider”in kişisel kurumlarıymış gibi çalışırlar ve bu durum, muhalif güçlerin sandıkta ya da sokakta kazanma şansını ciddi biçimde zayıflatmaktadır. Bunlardan yakın tarihte iç siyasal gerginlik yaşanan ülkelerde, siyasal aktiflik düzeyi yüksek insanların önemli kısmının baskılar

nedeniyle ülkeyi terk etmiş olması muhalefetin potansiyelini zayıflatmaktadır. Buna genç nüfusun önemli kesiminin işsizlik nedeniyle yurtdışına gitmiş olmaları da eklenirse, muhtemel “devrimci” sayısının azlığı iktidarı rahatlatan öge olacaktır.

Ülkede yaşanan sorunların niteliği de siyasal sürecin kaderini etkileyebilmektedir. Örneğin, devletin varlığına yönelik belirgin tehditler olup olmaması, ülkedeki ekonomik hem yukarıda ifade edilen işsizliğin sonuçları hem de örneğin, özel işletmelerin az ve devlet kontrolünde olması, insanların genelde devlet kurumlarında çalışması, bu nedenle de muhalefeti desteklerse işini kaybetme riskiyle karşılaşması itibarıyla, etnik, dinî, kültürel ve ideolojik sorunların durumu da önemlidir. Bu tür sorunlar veya potansiyel sorunlar genelde iktidarlar tarafından kullanılarak demokratik sürece sınırlamalar getirilmektedir. Ama muhalefet de, bu sorunların tetiklenerek ülkede iktidarın kontrolünün azaltılması ya da sorunların, “yıllardır çözülemiyor” söylemiyle ülke gündemine taşınması suretiyle onlardan yararlanabilir.

İktidardaki güçlerin bütünlük düzeyi, liderin öncelikle kendi ekibi üzerindeki hâkimiyeti, ülke kamuoyunda ve dünyadaki imajı, muhtemel iç gerginlik sırasında onun kaderini belirleyecek etkenlerdendir. Demokrasinin tamamen gereksiz bir şey olduğuna inanılan ülkelerde liderin ülke kamuoyunda ve dünyadaki imajı arasında ters olmakla, kısmi demokrasinin olduğu cumhuriyetlerde bu ikisi büyük ölçüde örtüşmektedir ve liderin lehinde değildir. Muhtemel bir iç gerginliğin kaderini belirleyecek en önemli öğelerden birisi, iktidarın iktidar olma kararlılığıdır. Bu anlamda, her şeye ve herkese rağmen en önemli hedefim iktidarımı korumaktır ilkesiyle varlığını sürdürenlerin, dış askerî müdahale seçeneği dışında devrilmesi ihtimali pek de yüksek değildir.

Ülkelerde en çok şikâyet edilen husus muhalefetin birleşememesidir. İşin ilginç tarafı, normal demokratik bir ülkede dile getirilmesi anlamsız olan bu konuda, bu cumhuriyetlerdeki demokratik olduklarını iddia eden iktidarlar dâhi şikâyetle bulunmaktadırlar. Muhalif güçlerin tabanı, liderlerinin özellikleri, daha önceki siyasal süreçlerdeki kararlılık biçimi, bu arada özellikle başkalarının şikâyetlerini ortadan kaldırmak üzere sergileyecekleri birliktelikler, onların başarı şansını etkileyecektir. Bu ülkelerde, geniş olanaklara sahip iktidarların, oluşturdukları veya

yönlendirdikleri muhalif gruplar/liderler aracılığıyla muhalefetin genel çalışmalarını sabote etmesi nedeniyle, ancak ciddi dış destek, muhalefetin başarılı olmasını sağlayabilmektedir.

Dış güçlerin (önemli devletlerin ve uluslararası kuruluşların) ülkedeki sürece bakışı, müdahale edebilme potansiyeli ve kararlılığı da sürecin kaderini belirleyen etkenlerdendir. Küresel gerginliklerin bölgeye yansımalarının yanı sıra, önümüzdeki dönemde ABD ile beraber Rusya'nın, Avrupa devletlerinin, Çin'in, Türkiye'nin ve İran'ın da bu coğrafyada iç siyasal süreçleri yönlendirmek için çok boyutlu girişimlerde bulunacağı ihtimali durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu durum, önceki dönemlerde sadece ABD ile Rusya arasında manevra yaparak, ya da bölgede çıkarları bulunan devletleri dengeleyerek devamlılıklarını sürdüren iktidarların işlerini zorlaştıracak, dış destek arayışındaki muhalefet açısından alternatif bolluğu yaratarak onların şanslarını artıracaktır.

Bölge kamuoyu tarafından takip edilebilen kitle iletişim araçlarının durumu kritik aşamalarda en belirleyici öğelerden birisi olacaktır. Bağımsız gazetelerin yanı sıra, özellikle ülke içerisinde bağımsız ya da muhalefet yanlısı yayın yapan televizyon kanallarının varlığı muhtemel bir iç gerginlik sırasında iktidar değişikliği ihtimalini ciddi biçimde yükseltmektedir.

Yukarıda ifade edilen araçlardan birinin tek başına ele alınarak değerlendirme yapılması, yanlış sonuçlara götürebileceği gibi, ifade edilmeyen bazı araçlar ve etkenler de bölgedeki iç siyasal mücadelede belirgin rol oynayabilir. Ama genel olarak bakıldığında, yukarıdaki araçların örnek ülkedeki durumu değerlendirilerek o ülkede iktidar değişikliğinin ihtimaline ilişkin görüş ortaya konabilir. Gürcistan'da yukarıda sayılan altı sebepten birçoğu değişiklik yapılması yönünde geliştiği halde Azerbaycan'da durum bu yönde olmamıştır. Her iki ülkede de siyasal kültür ve kurumsallaşma bakımından eksikleri bulunmaktadır ve ülke sorunlarına bakıldığında gerek Gürcistan gerekse de Azerbaycan ekonomik sosyal ve siyasal sorunlara adeta boğazına kadar batmış durumdadır. Buraya kadar aynı örtüşen benzerliklere rağmen dış güçlerin tutumu, kitle iletişim araçlarının kullanımı ve muhalefetin oluşumu ve durumu gibi konularda farklılık oluşmuştur. Bu sebeptendir ki Gürcistan'da yaşanan renkli-sivil devrim, Azerbaycan'da

yaşanamamıştır. Bunun detaylı incelenmesi sonraki bölümlerde yapılacaktır. Öncelikle Sovyet sonrası dönemden seçimlere kadar olan kısma bakılıp daha sonra seçim ve devrim giden ya da gidemeyen durum incelenecektir.

4.2. Azerbaycan

4.2.1. Bağımsızlık Sonrası Siyasal Mücadele

1920 yılında Rusya tarafından işgal edilen ve sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulurken onun içerisindeki 15 cumhuriyetten birisi olarak yer alan Azerbaycan'da, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren bağımsızlık hareketleri yeniden güçlenmeye başlanmıştır. Başlangıçta Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ni kendisine birleştirme çabalarına yönelik tepkilerin ve kısmen de sosyal taleplerin ön planda olduğu gösterilerde, giderek bağımsızlık istekleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Ülke genelindeki ve özellikle de Başkent Bakü'deki gösterilerin giderek radikalleşmesi, 31 Aralık 1989'da ve Ocak 1990 başlarında iki Azerbaycan Kuzey ve Güney arasındaki sınırların göstericiler tarafından yıkılması sonrasında, 20 Ocak 1990'da SSCB Komünist Parti Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un emriyle Sovyet orduları Bakü'ye girmiştir.¹⁴⁶ Sovyet ordularının Bakü'de gerçekleştirdiği katliamlar bağımsızlık hareketlerini başlangıçta biraz zayıflatsa da, bir süre sonra gösteriler yeniden başlamış, iç ve dış gelişmelere paralel olarak 18 Ekim 1991'de, Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Daha öncesinde ise 23 Eylül 1989'da Egemenlik, 25 Mayıs 1991'de Ekonomik Bağımsızlık Yasası, 30 Ağustos 1991'de Bağımsızlık Bildirisi Azerbaycan Parlâmentosu tarafından onaylanmıştır.¹⁴⁷

Yakın dönem Azerbaycan iç siyasal mücadelesinin Azerbaycan bağımsızlığına kavuşma sürecindeyken 30 Eylül 1990'da yapılan parlamento seçimleri ile resmî nitelik kazandığı söylenebilir. Bu parlamento seçimlerine muhalefet katılmış, seçimlerin olağanüstü hal ve diğer antidemokratik şartlar altında gerçekleştirilmiş olmasına ve seçim sonuçlarının değiştirilmesine rağmen, 360 kişilik

¹⁴⁶ Audrey Altstadt, "Azerbaijan's Struggle Toward Democracy" **"Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and Caucasus"** ed. Karen Dawisha ve Bruce Parrot (Cambridge: Cambridge University Press, 1997): 117.

¹⁴⁷ Edmund Herzig, **The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan, and Georgia**, (London: The Royal Institute of International Affairs, 1999), 74.

parlamentoda 30 kişilik yer kazanmıştır.¹⁴⁸ 8 Eylül 1991'de ise devlet başkanlığı seçimi yapılmıştır. Devlet başkanlığı seçimleri muhalefetin çok büyük bir kısmı tarafından boykot edilmiş, fakat Zerdüş Elizade Azerbaycan Sosyal Demokrat Partisi (ASDP) adayı olarak, 28 Mayıs 1990'da Azerbaycan Parlâmentosu tarafından Azerbaycan Devlet Başkanı seçilmiş ve Azerbaycan Komünist Partisi 1. Sekreterliğini de yapmakta olan Ayaz Mütellibov karşısında seçimlere katılmıştır. Mütellibov, resmî rakamlara göre yüzde 98.5 oranında oy alarak seçimleri kazanmıştır.¹⁴⁹

Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) halkın seçimleri boykot ettiğini ve katılım oranının çok düşük olduğunu ileri sürerek, sonuçları tanımamıştır. Ayrıca, Elizade'yi seçimlere demokratik görünüm kazandırdığı gerekçesiyle kınamıştır.

1991'de, bağımsızlığını yeniden kazandığı sırada Azerbaycan, Ermenistan'ın saldırıları altında bulunmaktaydı. Bu saldırıları önleme konusundaki başarısızlıklar, iç politikaya ilişkin gelişmeleri de etkilemiştir. Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırıları karşısında devletin ordusu oluşturulmadığı için, gönüllü askerî birlikler ortaya çıkmış ve bu birlikler sadece Ermenistan cephesinde değil, zaman zaman Bakü cephesinde de yer almıştır. 25-26 Şubat 1992'de Azerbaycan'ın Hocalı Kentinde, Ermenistan kuvvetleri tarafından bölgedeki 366. Rus Tankçı Birliği'nin desteğiyle gerçekleştirilen soykırımı önleyememesi, o sıralar Azerbaycan Devlet Başkanı olan Ayaz Mütellibov'u istifaya götüren en önemli neden olmuştur.¹⁵⁰ Hocalı Soykırımı'nı önleyemediği gerekçesiyle muhalefetin başlattığı yoğun gösteriler sonucunda 5 Mart 1992'de, Azerbaycan'ın 30 Eylül 1990'da seçilmiş olan ilk Devlet Başkanı Ayaz Mütellibov istifa etmek zorunda bırakılmıştır. Mütellibov'un 14 Mayıs 1992'de yasadışı bir girişimle görevine geri dönme çabaları 15 Mayıs 1992'de yine yoğun gösteriler sonucu gerçekleşememiş ve Mütellibov ülkeyi terk ederek Moskova'ya gitmek zorunda kalmıştır.

Bu defa muhalif AHC, önce İsa Kamber ile parlamento başkanlığını, daha sonra ise AHC Başkanı Ebülfez Elçibey ile devlet bakanlığı seçimlerini kazanmıştır.

¹⁴⁸ Araz Aslanlı, "Azerbaycan'daki İç Politik Gelişmeler ve Ülkedeki Demokrasi Sorunu", **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 29, (Eylül 2002): 10.

¹⁴⁹ Nazim Cafersoy, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, (Ankara; ASAM Yayınları, 2000), 32.

¹⁵⁰ **age**, 41-42.

7 Haziran 1992'de yapılan devlet başkanlığı seçimini Elçibey seçime katılanların yüzde 59.4'nün oyunu alarak kazanmıştır. Seçimlerin birkaç gün öncesinden itibaren devlet televizyonu da dâhil medya araçlarını popülist söylemlerle iyi kullanan Nizami Süleymanov, oy oranını ciddi bir biçimde artırarak, yüzde 33 oranında oy almıştır.¹⁵¹

Elçibey'in bir yıllık iktidarına Azerbaycan Milli İstiklal Partisi (AMİP) sert muhalefet göstermiştir. Ancak AMİP Elçibey'i makamından indirme konusunda hedefine ulaşsa da, iktidara kendisi gelememiştir. 4 Haziran 1993'te, Gence Kentinde Albay Suret Hüseyinov komutasında başlayan ayaklanma, AHC iktidarını sona erdirmiş, iktidara bu defa eski Politbüro üyesi, darbe çıktığı sırada Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanlığı yapmakta olan Haydar Aliyev gelmiştir. Haydar Aliyev önce, 15 Haziran 1993 tarihinde Azerbaycan Parlamentosu Başkanlığına seçilmiştir. 3 Ekim 1993'te gerçekleştirilen başkanlık seçimini yüzde 99 oranında oy alarak kazanan Aliyev¹⁵², darbeyi fiilen başlatan Hüseyinov'u başbakan olarak atar fakat Ekim 1994'te bu defa kendisine karşı darbeye kalkıştığı iddiasıyla görevden almış, daha sonra da hapse attırmıştır. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş ve iç istikrarsızlıklar yaşayan bir ülkede iktidara gelmekten daha zor olanın, iktidarda kalmak olduğunu iyi bilen Aliyev, iktidara geldikten sonra adeta bunun gereğini yerine getirmiştir. Özellikle ilk yıllarda daha yoğun olmak koşuluyla medyaya sansür uygulanmaktadır. Çeşitli yöntemlerle uygulanan baskı halen devam etmektedir. Uzun süre, adeta yönetime karşı hiçbir yerde hiçbir eleştiri yapılamaz kuralı uygulanmıştır.

Bağımsızlığına kavuştuktan sonra Azerbaycan'da ilk parlamento seçimleri 11 Ekim 1995'te gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerden itibaren uygulanan yeni sisteme göre, Azerbaycan'da parlamento seçimleri ikili sistemle yapılmıştır. 125 kişilik Azerbaycan Parlamentosu'na, 100 milletvekili tek adaylı dar bölgeler üzere seçimi öngören majoritar sistemde 25 kişi ise ülke genelini tek bölge olarak ele alıp oyların partiler arasındaki dağılımına göre milletvekilliğinin de paylaşıldığı oransal sistemle seçilmiştir. Majoritar sistemde, Azerbaycan genelinde tek milletvekilinin seçilebileceği seçim bölgeleri oluşturulmakta, her bölgedeki adaylar arasından yüzde 50'den fazla oy alan bir kişi milletvekili seçilmektedir. Burada partiler değil, kişiler

¹⁵¹ Aslanlı, **Azerbaycan'daki**, 10.

¹⁵² Sinan Oğan, "Bir Aliyev Klasığı: Azerbaycan'da 5 Kasım Parlamento Seçimleri" **Stratejik Analiz**, Cilt 1 Sayı8, (Aralık 2000): 35.

yarışmaktadır. 18 yaşını doldurmuş vatandaşların oy kullanma, 25 yaşını doldurmuş vatandaşların ise seçimlere aday olarak katılma hakları vardır. Seçimler beş yıl aralıklarla yapılmaktadır.¹⁵³

İlk seçimlere, muhalefetin en önemli partilerinden olan Müsavat Partisi'nin katılmasına izin verilmemiştir. Resmî rakamlara göre kayıtlı seçmenlerin yüzde 86.1'nin katıldığı seçimlerde iktidar partisi YAP, ülke genelindeki oyların yüzde 76'sını alarak 25 kişilik oransal sistem kontenjanının 19'una sahip olmuştur.

Yine resmî rakamlara göre, seçimlere katılmış olan diğer yedi partiden sadece muhalif Azerbaycan Halk Cephesi Partisi (AHCP) ve Azerbaycan Milli İstiklal Partisi (AMİP) yüzde 8'lik seçim barajını aşabilmiş, her iki parti yüzde 12 oranında oy toplayarak, 25 kişilik kontenjandan 3'er milletvekilliği kazanmıştır. Ülke genelinde çoğulcu sistemle yapılan seçimlerde, 52 kişi bağımsız seçilmiştir. Daha sonraki dönemlerde çok sayıda bağımsız milletvekilinin YAP'a geçmesi ve parti değiştirme olayları nedeniyle meclis aritmetiğinde değişiklikler olmuştur.¹⁵⁴

11 Ekim 1998'de Azerbaycan'da üçüncü devlet başkanlığı seçimleri gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlere iktidarın adayı olarak Haydar Aliyev katılmış, muhalefet seçimlere katılma konusunda tutum birliğine tam anlamıyla varamamıştır. Muhalefetin en önemli adaylarından Ebülfez Elçibey (AHCP Başkanı), İsa Kamber (Müsavat Partisi Başkanı), Resul Guliyev (ADP Eşbaşkanı, eski Milli Meclis Başkanı), İlyas İsmayılov (ADP Eşbaşkanı) eski Adalet Bakanı ve Lale Şevket Hacıyeva (Azerbaycan Liberal Partisi Başkan eski Devlet Sekreteri), kendi aralarında "5'lik" olarak isimlendirilen bir yapı oluşturmuştur. Bu liderler seçim konusunda ortak tutum takınacaklarını açıklamıştır. Muhalefetin diğer bir temsilcisi, AMİP Başkanı Etibar Memmedov, diğerleriyle her hangi ittifaka yanaşmamış, seçim sürecinde kararları tek başına alacağını ve seçimlere katılacağını beyan etmiştir.¹⁵⁵

1998 devlet başkanlığı seçimlerine Aliyev, Memmedov ile beraber katılmıştır. Resmî rakamlara göre, kayıtlı seçmenlerin yüzde 78,9'nun katıldığı seçimlerde, Aliyev'in katılımcıların yüzde 76,1'nin oyunu alarak yeniden devlet

¹⁵³ Araz Aslanlı, "Devrimler Dalgası ve Azerbaycan" **Turuncu devrimler**, ed. Sinan Oğan (İstanbul: Birharf Yayınları, 2006): 292.

¹⁵⁴ Svante Cornell, **Small Nations and Great Powers**, (Richmond: Curzon Press, 2001), 35.

¹⁵⁵ Aslanlı, **Devrimler**, 297.

başkanı seçildiği açıklanmıştır. Resmî rakamlara göre, yüzde 11,6 oranında oy almış olan Memmedov, seçimleri kendisinin kazandığını iddia etmiştir. Uluslararası kuruluşların seçimler konusundaki görüşleri genelde olumsuz olmuştur.

5 Kasım 2000'de, Azerbaycan'da, ikinci defa parlâmento seçimleri gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁶ Seçim süreci yine gergin geçmiş, ilk başta sadece beş partinin seçimlere katılmasına izin verilmiştir. Fakat ülkenin en önemli partilerinden olan ADP ve Müsavat Partisi'nin seçimlere sokulmamasına yönelik dış ve iç tepkiler, bunun yanında seçimlerin boykot edilmesi tehlikesi nedeniyle, daha sonra Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Merkezi Seçim Komisyonu'na (MSK) müracaat ederek, tüm partilerin seçimleri sokulması yönünde karar alınmasını istemiştir. Esasında, demokrasi ve hukuki kuralları açısından tartışmalı olan bu sürecin ardından, MSK sekiz partinin daha seçimlere katılmasına izin vermiştir.¹⁵⁷ Seçimler süresince ve sonuçlarının yansıtılması konusunda ciddi gerginlikler yaşanmıştır. Resmî rakamlara göre, kayıtlı seçmenlerin yüzde 68'nin katılmış olduğu seçimlerde Yeni Azerbaycan Partisi (YAP) yüzde 62,3 oranında oy alarak, birinci parti olmuştur. Yine bu seçim de öne çekiler gibi uluslararası gözlemcilerin sert eleştirilerine maruz kalmıştır.

4.2.2. Azerbaycan Siyasal Yaşamında Önemli Bir Süreç 2003 Başkanlık Seçimi

15 Ekim 2003'te ise Azerbaycan iç siyasal mücadelesi açısından kilit noktalardan birisi sayılan dördüncü devlet başkanlığı seçimi yapılmıştır. Bu seçim süreç ve sonuçları itibarıyla çok tartışılmıştır. Seçimlere; Haydar Aliyev, İlham Aliyev, İsa Kamber, Ali Kerimli, Etibar Memmedov ile beraber toplam 19 adayın başvurusu kabul edilmiştir. Daha sonra, adaylardan Ali Kerimli, Etibar Memmedov lehinde, Haydar Aliyev, Yunus Aliyev ve Abutalib Semedov ise İlham Aliyev lehinde adaylıklarını geri çekmişlerdir. 4 Ağustos 2003'te başbakanlık görevine getirilen İlham Aliyev, seçime iktidarın tek adayı olarak, güçlü bir şekilde girme şansına sahip olmuştur.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Oğan, **Bir Aliyev Klasîği**, 34-44.

¹⁵⁷ Liz Fuller, "Why There is No Democracy in Azerbaijan" **Radio Free Europe Caucasus Report** www.rferl.org.

¹⁵⁸ Sinan Oğan, "NGO Devrimleri" **ASAM Günlük Küresel Değerlendirme Bülteni**, 29 Aralık 2004 www.asam.org.tr.

Muhalefet cephesinde uzun süre, seçimlere ortak adayla katılma konusu gündemde olmuştur. Bu doğrultudaki isteklerin, bazı yabancı devlet temsilcileri ve uluslararası kuruluşların yetkilileri tarafından da dile getirilmesi, muhalefetin seçime tek adayla katılmasının başarıya ulaşmaları açısından önemli bir adım olarak görülmüştür. Bu doğrultudaki görüşmeler, ADP, AHCP, AMİP ve Müsavat Partisi yetkilileri arasında aralıksız sürdürülmüştür. Görüşmelerin doruk noktasını ise, ADP Başkanı Resul Guliyev'in Azerbaycan'a gelememesi nedeniyle Londra'da yapılan toplantı oluşturmuştur. 23-24 Ağustos 2003 tarihlerinde gerçekleştirilen toplantıya Guliyev'in yanı sıra İsa Kamber, Ali Kerimli ve Etibar Memmedov katılmıştır.¹⁵⁹

İki gün süren görüşmeler sonucunda ortak adaylık konusunda karara varılamamış, fakat Demokratik İstikrar Paketi oluşturularak, bu çerçevede demokratik seçim için her türlü ortak girişimlerde bulunulacağı, Ekim başında adayların toplum içerisindeki nüfuz düzeyine göre, tek aday konusunun da karara bağlanacağı noktasında uzlaşmaya varılmıştır.

Ekim başlarında sürdürülen görüşmeler sonucunda tek adayın desteklenmesi konusunda sonuca, son anda Etibar Memmedov ile İsa Kamber arasındaki ufak uzlaşmazlık nedeniyle varılamamıştır. O sıralarda İsa Kamber'i desteklemek amacıyla Bakü'de ve Bakü dışında gerçekleştirilen gösterilere katılımın yüksek düzeyde olması, bağımsız kuruluşlarca yapılan araştırmalarda İsa Kamber'in en şanslı aday gösterilmesi gibi etkenler nedeniyle, Etibar Memmedov'un taviz vermesi gerektiği görüşü yaygın olmuştur.¹⁶⁰ Ancak Memmedov seçime Ali Kerimli'nin ve birkaç küçük partinin desteğini alarak ayrıca girme kararını sürdürmüştür. Bu arada, birkaçı ciddi 25 partinin ve çok sayıda sivil toplum kuruluşunun desteğini almış olan Kamber'e, seçime yaklaşık bir hafta kala ADP'nin destek vermesi, İlham Aliyev karşısında İsa Kamber'in şansının daha da arttığı şeklinde yorumlanmıştır. 15 Ekim gecesine doğru MSK Başkanı Mezahir Penahov tarafından, seçimin ilk sonuçlarına ilişkin yapılan açıklamada, seçimlere yüzde 71.54 oranında katılım gösterildiği, oyların yaklaşık yüzde 91'inin sayımı sonucunda İlham Aliyev'in yüzde 79,5, ikinci sıradaki İsa Kamber'in ise yüzde 12.6 oranında oy aldığı ifade edilmiştir.¹⁶¹ Resmî açıklamanın bu şekilde olmasına karşın, aynı saatlerde açıklama yapan İsa Kamber,

¹⁵⁹ Aslanlı, **Devrimler**, 297.

¹⁶⁰ Fazıl Qezenferoğlu: "ATET'in Bakı Bürosu Korrupsiyaya Uğrayıb" **Express Gazetesi**, 29 Nisan 2005. www.express.com.az.

¹⁶¹ Aslanlı, **Devrimler**, 297.

birçok seçim bölgesinde hile ve baskı yapılmasına karşın ellerindeki seçim protokolü örneklerine göre yaklaşık yüzde 60 oranında oy alarak kendisinin devlet başkanı seçildiğini ifade etmiştir.¹⁶²

20 Ekim 2003'te MSK Başkanı bir basın toplantısı düzenleyerek seçimin kesin sonuçlarını açıklamıştır. MSK Sekreteri İngilab Nesirov'un açıklamasına göre, toplam 5129 seçim bölgesinden 694'ündeki seçimler geçersiz ilan edilmiştir. Bu bölgelerden sahte olduğu açıklanan 673 bin 371 oyun, 601 bin 786'sının İlham Aliyev lehinde, 35 bin 366'sının ise İsa Kamber lehinde kullanılan oy olduğu ilan edilmiştir.¹⁶³ MSK, geçerli oyların yüzde 76.84'ünü almış olan İlham Aliyev'in seçimi kazandığını, en yakın rakibi İsa Kamber'in ise yüzde 13.97 oranında kaldığını açıklamıştır.¹⁶⁴

İktidar yetkilileri seçimin çok şeffaf ve demokratik bir ortamda gerçekleştirildiğini, sonuçların adil olduğunu, muhalefet partilerinin hemen hemen tümü ise, seçim sonuçlarına hile karıştırıldığını ifade etmiştir. Fakat muhalefetteki bazı küçük parti yetkililerinin sonuçları kabulleneceklerini açıklamalarına rağmen İsa Kamber, Ali Kerimli, Resul Guliyev ve diğer nüfuzlu siyasi liderler sonuçları tanımadıklarını, adil sonuçların ortaya konması için sonuna kadar mücadele edeceklerini ifade etmişlerdir.

Seçim günü Müsavat Partisi binası karşısında toplanmaya çalışan kalabalığa polisin müdahale etmesi üzerine, göstericilerle güvenlik güçleri arasında arbede yaşanmış, Türkiye'den gitmiş olan geçim gözlemcisinin de gözaltına alındığı olaylar, ABD'nin Bakü büyükelçisinin araya girmesi üzerine sona ermiştir. Seçimin ertesi günü Bakü sokaklarında seçim sonuçlarına hile karıştırılmasını protesto etmek isteyen halkla güvenlik güçleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bazı göstericilerin yaptığı taşkınlıklar nedeniyle sivil kişiler ve güvenlik güçleri arasından yaralananlar olmuştur. Daha sonra aralarında maskeli kişilerin de bulunduğu güvenlik güçleri, göstericilere karşı sert müdahalelerde bulunmuş, bir kişi ölmüş, 100'den fazla kişi yaralanmış, yaklaşık 600 kişi gözaltına alınmıştır.¹⁶⁵ Seçim konusunda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi

¹⁶² Ayrıntılı Bilgi için Bkz: 16 Ekim 2003 tarihli Yeni Müsavat Gazetesi www.yenimusavat.com.az.

¹⁶³ "Seçim Sonuçları" 535-ci Gazet 21 Ekim 2003 <http://www.525ci.com>.

¹⁶⁴ MSK'nın 25 Ekim 2003 tarihli kesin sonuçları için bkz: <http://www.cec.gov.az/az/rrotokol.htm>.

¹⁶⁵ Oğan, *NGO Devrimleri* 29 Aralık 2004 www.asam.org.tr.

(AKPA) Gözlemci Grubu'nun açıklaması eleştirilerle dolu olmuştur. Grubun Başkanı Peter Eicher, AGİT Heyetinin Başkanı Giovanni Kessler ve AK PA Heyetinin Başkanı Guillermo Martines Casan, 16 Ekim 2003'te Bakü'de seçime ilişkin ilk değerlendirmelerinde, birden fazla adayın olmasını, iktidarın eleştirilebilmesini ve yeni seçim yasasını olumlu gelişmeler olarak göstermekle beraber, seçim günü de dâhil, sürekli olarak sivillere karşı zor kullanılarak baskı kurulmasını, muhalefet taraftarlarının ve basının tehdit altında tutulmasını, medyada propaganda yapma konusundaki aşırı eşitsizliği, muhalefetten olan adayların, taraftarlarıyla görüşme yapma olanaklarının sınırlandırılmasını, oy sayımına müdahale edilmesini olumsuz yönler olarak göstermişlerdir.¹⁶⁶

Hazırlanan raporda, Azerbaycan'ın AGİT ve AK üyesi olması ve bu kuruluşlara üyeliği sırasında sorumluluklar üstlendiği hatırlatılarak, seçimin demokratik standartlara uygun olmadığı vurgulanmıştır.

Raporda, seçim bölgelerinin sade yüzde 69'unda oy verme sürecinin normal sayılabileceği, oyların sayılması sürecinin toplam seçim bölgelerinin en az yüzde 50'sinde olumsuz değerlendirildiği de ifade edilmiştir. Eicher Bakü'deki toplantısında, *“Seçim sürecini uzun zamandır izliyoruz. İlk geldiğimizde Azerbaycan'ın üstlendiği sorumluluklar çerçevesinde uluslararası standartlara uygun bir seçim süreci bekliyorduk, ancak maalesef hayal kırıklığına uğradık. Azerbaycan demokratik bir süreç geçirme şansını kaybetti.”* ifadelerini kullanmıştır.¹⁶⁷ Daha sonraki sürece bakıldığında, seçimi eleştirenlerin, tüm itirazlarına rağmen, İlham Aliyev' in başkanlığını sonuçları resmen veya fiilen kabullendikleri görülmüştür.

Diğer taraftan Azerbaycan'da iki defa (1999 ve 2004 yıllarında) belediye seçimleri de yapılmış, fakat Azerbaycan'da belediyeler pek önem verilmeyen kuruluşlar kategorisinde yer aldıkları için bu seçimler siyasal mücadele açısından önemli bir aşama oluşturmamıştır.

¹⁶⁶ Oğan, **NGO Devrimleri**, 29 Aralık 2004 www.asam.org.tr.

¹⁶⁷ AGİT'in 30 Ekim tarihli ilgili raporunun tam metni için bkz: <http://www.osce.org/documents/odihr/2003/10/806en.pdf>.

4.3. Gürcistan

4.3.1. Şevardnadze'nin Dönüşü ve Gürcistan Yurttaşlar Birliği

Şevardnadze 1992'de Moskova'dan ülkesine döndüğünde Gürcistan Devleti'nin varlığı sorgulanır durumda idi. Abhazya ve Güney Osetya Gürcistan'dan ayrılma yönünde karar almış, Acaristan ve Cavaheya fiilî durum sebebiyle merkezî otorite dışına çıkmıştı. Bunun yanında ülkede merkezî otorite kalmadığı gibi, hemen hemen eşit güçteki siyasî örgütler arasında yönetimin geleceği konusunda uzlaşa da sağlanamamıştı. Duruma hâkim olacak siyasî gücün yokluğu karşısında Şevardnadze bir kurtarıcı olarak karşılanmıştı. Komünist nomenklatura için o, Brejnev döneminin “altın çağı”nı hatırlatmaktaydı. Demokratik güçler onu “Berlin duvarını yıkan” lider, etnik azınlıklar ise Gamsahurdiya'nın¹⁶⁸ radikal milliyetçiliğine karşı alternatif olarak görmekteydiler.¹⁶⁹

Şevardnadze, her ne kadar uzunca bir süre Gürcistan'da yöneticilik yapmışsa da yeni duruma o da aşına değildi. SSCB Dışişleri Bakanlığı görevi için ülkeden 1985'te ayrıldığından beri çok şey değişmişti. Böyle bir ortamda kendisine bağlı bir siyasî parti kurmaya girişmesi, o günün koşullarında onun fiilî “devlet başkanlığı”nı kabul eden bütün siyasî güçlerden kimilerini dışlamasıyla ve son tahlilde kendisine karşı bir muhalif gücün doğmasıyla sonuçlanabilirdi. Bulunduğu makamın hukukîlik sorununun olduğu bir dönemde böyle bir gelişme iktidarın geleceği açısından risk taşımaktaydı. Bu sebeple de Şevardnadze, kendisine bağlı bir siyasî parti oluşturma yoluna gitmemiş, partiler üstü kimliğini muhafaza etmeye, birbiriyle daha keskin rekabet hâlinde bulunan çok sayıda siyasî güç arasındaki ilişkilerden yararlanarak iktidarını devam ettirmeye çalışmıştır.

Buna mukabil siyasî partilerin hepsi, Şevardnadze'nin halk nezdindeki popülaritesini kendilerine yöneltmek için onun kendileriyle birlikte olduğunu tebliğ etmeye başlamıştır. Bu durum 11 Ekim 1992 seçimlerine doğru daha şiddetli bir hâl almıştır. Öyle ki, Şevardnadze kendisinin herhangi bir hareket veya parti ile

¹⁶⁸ Zviad Gamsahurdiya, Ekim 1990'da genel seçimleri kazanan milliyetçi Yuvarlak Masa blokunun önderi olarak ilk önce fiili devlet başkanlığı görevini yürüten parlamento başkanlığına seçilmiş, ardından da Mayıs 1991'de yapılan devlet başkanlığı seçimlerini kazanarak Gürcistan'ın ilk devlet başkanı olmuştur. 1991 güzünde muhalefetin ayaklanması üzerine Ocak 1992'de ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır.

¹⁶⁹ Gia Nodia, **Political System in Georgia**, (Tbilisi: Caucasian Institute for Peace, Democracy and Development, 1998), 16.

özdeşleştirilmemesini açıklama ihtiyacı duymuştur. Partiler Şevardnadze'yi paylaşamayınca duruma ve onun şahsına özgü bir düzenlemeye gitmişlerdir. Buna göre genel seçimle seçilen ve hiçbir siyasî partiye bağlı olmayan parlâmento başkanlığı statüsü uygulamaya konulmuştur.¹⁷⁰ Buna uygun olarak da, seçimlerde partiler daha fazla sandalye kazanmak uğrunda birbirleriyle rekabet ederken, Şevardnadze fiilî olarak devlet başkanlığı görevini yerine getirecek parlâmento başkanlığı için rakipsiz olarak seçimlere katılmıştır.

Bu durum uzun sürmemiştir. Şevardnadze'nin Gürcistan'a dönüşü sonrasında ülkenin karşı karşıya olduğu toprak bütünlüğünün ve kamu düzeninin sağlanması gibi temel meselelerde gözle görülür bir değişikliğin gerçekleşmemesi nedeniyle Şevardnadze'ye olan mutlak inanç zayıflamaya başlamıştır. 1992 yılında başlayan Abhaz savaşında 1993 yılının sonlarından itibaren yaşanan yenilgi bu durumu daha da kuvvetlendirmiştir. Daha sonra Gamsahurdiya yanlılarının Samegrelo'da başlattıkları isyanın da etkisiyle Şevardnadze'nin, sorunların çözümünü Rusya Federasyonu'nda (RF) aramaya başlaması ve Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) üye olunması ertesinde, bağımsızlık mücadelesinde aktif rol almış ve uzlaşmaz tutumu ile tanınan siyasî örgütler muhalefet bayrağını kaldırmışlardır.

Durumun bu yönde değişmesi üzerine, Şevardnadze, daha önceki parti siyaseti dışında kalma stratejisinden vazgeçerek partileşmeyi, demokrasinin ve Gürcistan'ın demokrasi yolunda ilerlemesinin güvencesi olarak değerlendirmiş ve parlâmentoda kendisini destekleyecek bir çoğunluğa ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.¹⁷¹ GYB, bu ihtiyaçtan doğmuştur.

21 Kasım 1993'de kurulan GYB kendine özgü kuruluş sürecinden doğan, diğer partilerden kolayca ayırt edilebilir özellikler taşımaktadır. Her şeyden önce GYB iktidar partisi olarak doğmuştur. Deneyimli bir politikacı olan Şevardnadze'nin uzun süre iktidarda kalacağı rahatlıkla tahmin edilebilir olduğu için ona bağlı olarak kurulan "iktidar partisine" iktidarın nimetlerinden yararlanmak isteyenler yoğun ilgi

¹⁷⁰ Darrell Slider, "Democratization in Georgia", **Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus**, ed. Karen Dawisha, Bruce Parrott (Cambridge: Cambridge University Press, 1997): 178.

¹⁷¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Ağustos 1993.

göstermişlerdir. Dolayısıyla partinin kuruluşunda fırsatçı ve pragmatist eğilimler de ağırlıklı rol oynamıştır.

GYB'nin bir diğer özelliği ise, partinin kurucularının bireyler değil, örgütler olmasıydı. “Devlet başkanının” politikalarını destekleyen, ağırlıklı olarak genç entelektüellerin oluşturduğu Yeşiller Partisi, liberal aydınların oluşturdukları Dayanışma ve Refah Sivil Harekâtı ve sanayi yöneticileri ile eski Komünistlerden oluşan Tiflisliler Topluluğu, GYB'nin resmî kurucuları olmuştur.¹⁷² Sadece kuruluş değil, devamında da kolektif üyelikler olmuştur. Böyle bir yapıya dâhil olan bireyler de kendi ideolojik duruşlarına uygun olarak parti içi güç merkezlerine yönelmişlerdir. Bu ise GYB'ye bir parti olmaktan çok, şemsiye örgüt niteliği kazandırmıştır. Bu durum, daha sonraki süreçte her ne kadar GYB'yi oluşturan örgütler kendi örgütsel kimliklerinden sıyrılıp GYB üst kimliğini benimsemiş olsalar da, normal koşullarda hemen hemen tüm siyasî partilerde karşılaşılan parti içi gruplaşma olgusunun, GYB'de daha belirgin ve gruplar arası ilişkilerin daha keskin olmasına yol açmıştır.

Kasım 1993'te yapılan kongrede Eduard Şevardnadze, partinin genel başkanı; Yeşiller Partisi'nin kurucu başkanı ve dolayısıyla GYB'nin de kurucularından olan Zurab Jvaniya ise genel sekreter seçilmiştir. Kısa sürede GYB, Gürcistan'ın en popüler partisi hâline gelmiştir. Kuruluşundan günümüze kadar, Gürcistan'ın siyasî hayatı bu partinin egemenliği ile geçmiştir. 1995 ve 1999 yıllarında yapılan parlâmento seçimlerinde rakiplerini açık arayla geride bırakmış, ayrıca GYB Başkanı olarak Şevardnadze, 1995 ve 2000 devlet başkanlığı seçimlerini ezici çoğunlukla kazanmıştır.

4.3.2. Veliahtlık veya 2005 Uğruna Parti İçi Mücadele ve Ayrılımlar

GYB, kurulduğu tarihten sonra ülkede yapılan genel ve devlet başkanlığı seçimlerini kazanıp ülkenin politik hayatına ağırlığını koyarken, kendine özgü kuruluş sürecinden doğan özellikleri sebebiyle, parti içinde Şevardnadze'den sonra ikincilik uğruna, kamuoyuna pek yansımayan bir mücadele yaşanmaktaydı. Bu mücadele sürecinde parti içi gruplar başlıca iki kanatta pekiştiler:

¹⁷² Nodia, **Political System**,241; www.parliament.ge/ABOUT/election_99/1.htm.

· liderliğini Parti Genel Sekreteri ve aynı zamanda 1995 yılından itibaren Parlâmento Başkanlığını yürüten Zurab Jvaniya'nın yaptığı "Reformistler" Kanadı.

· liderliğini İçişleri Bakanı Kaha Targamadze'nin yaptığı "Muhafazakâr" Kanat.

Reformistler Kanadı görece olarak daha genç ve entelektüel üyelere sahipti. Bu kanat ülkede hızla liberal reformların yapılmasını talep etmekteydi. Muhafazakar Kanat ise, daha çok Şevardnadze'nin Gürcistan Komünist Partisi I. Sekreterliği yaptığı dönemden yakın diyalog içerisinde bulunduğu, Komünist Parti döneminde parti ve bürokrasinin değişik kademelerinde görev almış kişilerin ağırlıklı olduğu bir gruptu. Bu kanat, belli görüşü savunmaktan çok Şevardnadze'ye kişisel sadakatı ile tanınmıştır.

Şevardnadze 1998 yılına kadar bu iki kanat arasında dengeyi, Reformistleri ağırlıklı olarak parlâmentoda, Muhafazakarlara ise kabinede tutarak başarılı bir şekilde sürdürmüştür. 1998'den itibaren Reformistlerin kabinede etkili olma arzuları, Şevardnadze tarafından kabul görmemiştir.¹⁷³ Reformistlerin, partinin ve dolayısıyla da hükümetin "gerici" ve "yolsuzluklara" bulaşmış unsurlar sebebiyle reformları gereken düzeyde gerçekleştirememesini ileri sürmesi ve bunun da sorumlusu olarak kabineyi göstermesi üzerine parti içindeki mücadele su yüzüne çıkmıştır.¹⁷⁴ Özellikle Şevardnadze'nin 9 Nisan 2000'de ikinci kez devlet başkanlığına seçilmesinin ardından parti içi mücadele giderek şiddetlenmiştir.

Gürcistan Anayasası'nın 70/1 maddesi, devlet başkanının beş yıllık süre için seçildiğini belirttikten sonra aynı şahsın sadece iki kez art arda bu göreve seçilebileceğini hükme bağlamıştır. Bu ise, 2005 yılında Şevardnadze'nin devlet başkanlığından çekileceği ve yeni ismin bu makama oturacağı anlamına gelmektedir. Fakat bundan önce 2003 güzünde genel seçimler yapılacağından, her iki grup da bu seçimlerde başarılı olup devlet başkanlığı seçimlerini etkilemenin hesabını yapmaktaydı.

¹⁷³ Kakhi Kenkadze, "Georgia on the Eve of Local Elections", Harvard Weatherhead Center for International Affairs'de yapılmış seminer, 29 Mayıs 2002, <http://groong.usc.edu/world/ge/msg00377.html>.

¹⁷⁴ Liz Fuller, "Ministerial Appointment May Transform Georgian Political Landscape", **Caucasus Report**, Cilt 3, Sayı 39, 6 Ekim (2000), www.rferl.org.

Reformistlerin kabineye yönelik yolsuzluklarla ilgili eleştirilerinin Şevardnadze tarafından göz ardı edilmesi, bir süre sonra Şevardnadze'yi hedef hâline getirmiştir. Nitekim Eylül 2001'de Reformist Kanadın ağır toptanlarından Mihail Saakaşvili bir yıl önce atanmış olduğu Adalet Bakanlığı'ndan istifa etmiş ve istifasını, bu hükümetle birlikte yolsuzluklarla mücadele edilemeyeceğine dayandırmıştır. Yolsuzlukların arkasında Şevardnadze'nin olduğuna işaret eden Saakaşvili bununla da yetinmeyerek GYB'den umudunu kesmiş ve partiden ayrılarak yeni Ulusal Harekât'ı kurmuş ve iktidara karşı muhalefete geçmiştir.

Söz konusu iki grup arasındaki mücadelenin sonucu olarak hedef hâline gelen Şevardnadze, Eylül 2001 tarihinde Parti Başkanlığı'ndan istifa etmiş fakat parti üyeliğini devam ettirmiştir. Şevardnadze'nin istifasını takiben parti içinde yaşanan kriz, kısa bir süre sonra özel *Rustavi 2* televizyon kanalı etrafında yaşanan gerginlikle hükümet krizine dönüşmüştür.¹⁷⁵ Krizden çıkış, Şevardnadze'nin sadece hükümeti istifaya göndermesiyle değil, aynı zamanda Parlâmento Başkanı Zurab Jvaniya'nın da istifasıyla sonuçlanmıştır.

Görevlerinden istifa etmiş hizip liderleri, bu defa mücadelelerinin ağırlık merkezini Şevardnadze'den Eylül 2001'de boşalmış, ama henüz yenisinin seçilmediği GYB başkanlığı uğruna mücadeleye kaydırmışlardır. 22 Aralık 2001 tarihinde yapılan 4. Olağan Genel Kongre'de kanatlar arasında liderlik konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Partinin liderlik sorunu ancak 2 Haziran 2002 yerel seçimleri öncesi yargı kararıyla çözülebilmiştir. Açılan dava üzerine 20 Mayıs 2002'de Tiflis Şehir Mahkemesi, Zurab Jvaniya'nın GYB temsilcisi olarak yerel seçimlere katılamayacağına kanaat getirmiştir. Partiyi kontrol altında tutmasına olanak kalmadığını gören Zurab Jvaniya da “Yurttaşlar Birliği benim için öldü” diyerek GYB'den ayrılmış ve 17 Haziran 2002'de de Yeni Demokratlar Partisi'ni kurmuştur.

Yapılan kamuoyu araştırmaları ve 2 Haziran 2002 yerel seçimleri, parti içi iktidar mücadelesinin ve Şevardnadze'nin Parti Genel Başkanlığı'ndan ayrılmasının

¹⁷⁵ 30 Ekim'de Milli Güvenlik Bakanlığı görevlileri tarafından televizyona baskın düzenlenmiş, televizyon yönetimi konuyu seyircilerine duyurmuş ve bunun üzerine Tiflis'de gösteriler başlamıştır. Sivil Toplum Örgütleri ve muhalif milletvekillerinin yanısıra iktidar partisi GYB'nin muhalif kanadı da destek verince konu siyasetin gündemine oturmuştur.

partie giderek nüfuz kaybettirdiğini göstermiştir.¹⁷⁶ Partiden parlâmentoya seçilen milletvekilleri, ya diğer parti gruplarına dağılmış ya da yeni parti grupları oluşturmuşlardır. Böylece partinin parlâmento çoğunluğunu oluşturma vasfı ortadan kalktığı gibi, Şevardnadze'yi destekleyen parlamenterler de değişik gruplara dağılmıştır. Bu durum, partinin kuruluş amacı ile çelişir hâle geldiğinden, başta Şevardnadze olmak üzere, partinin muhafazakâr kanadını harekete geçirmiştir. Zaten Zurab Jvaniya ve Mihail Saakaşvili'nin kendi yandaşlarıyla birlikte ayrılması parti içi bölünmeyi ortadan kaldırmış ve daha homojen bir yapı oluşmasına olanak sağlamıştır. Yerel seçimlerden hemen sonra 29 Haziran'da toplanan 5. Olağanüstü Genel Kongre'de giderek artan oranda nüfuz kaybına uğrayan partinin bu durumdan kurtulmaya, parti grubundan ayrılan yeni grupların toparlanmasıyla yeniden parlâmento çoğunluğunu elde etmeye çalıştığı görülmüştür. Şevardnadze yaptığı konuşmada partinin ileride yapılacak parlâmento ve devlet başkanlığı seçimlerini kazanmasını görev olarak sunmuştur.¹⁷⁷ “Çatışmadan işbirliğine” sloganı ile gerçekleştirilen 5. Olağanüstü Genel Kongre'de Devlet Bakanı Avtandil Corbenadze Genel Başkanlığa seçilmiştir.

Ne var ki, bütün bu GYB'yi kurtarmaya yönelik girişimler Şevardnadze'ye istediği sonucu getirmemiş ve partiden ayrılmalar nedeniyle, iktidarı bir ölçüde sarsılmıştır. Ayrılmalar sonucunda Şevardnadze meclisteki salt desteğini yitirmiş, Anayasayı değiştirebilecek çoğunluktan yoksun kalmış, istediği kanunları ve değişiklikleri parlâmentodan geçirmekte zorlanmıştır. Bu da iktidar partisini ve Şevardnadze'yi, Azerbaycan'da ve Ermenistan'dakinden farklı olarak en azından hukukî bir belge-Anayasa ile -bağlı kılmıştır. Diğer taraftan GYB'den ayrılarak Ulusal Hareketi kuran, reformistlerin ağır toparlarından Saakaşvili, 2 Haziran 2002 yerel seçimlerinde Tiflis Belediye Başkanı seçilmiştir. Aynı zamanda reformistlerin lideri Zurab Jvaniya'nın parlâmento başkanlığından ayrılmasından sonra bu makama yine reformist kanattan, Jvaniya ve Saakaşvili grubu ile birlikte hareket eden Nino Burcanadze seçilmiştir. Şevardnadze, Burcanadze'nin parlâmento başkanlığına seçilmesine, çıkar farklılaşması yaratarak Jvaniya-Saakaşvili grubundan ayrılacağı

¹⁷⁶ 2 Haziran 2002'de yapılan belediye seçimlerinde nispi temsil yönteminin uygulandığı Tiflis'te GYB, oyların yalnız yüzde 2'sini alarak barajın altında kalmıştır. Yerel seçimlerin sonuçları için bkz. Anatoliy Gordienko, “Tbilisçi Otvernulis ot Vlasti”, **Nezavisimaya Gazeta**, 4 Haziran 2002; “Final Results of the Locals in Tbilisi Announced”, 10 Haziran 2002, www.civil.ge.

¹⁷⁷ Şevardnadze'nin konuşması için bkz. “Mı Doljni Dobitsya Pobedi ne Parlamentskih i Prezidentskih Vıborah”, **Svobodnaya Gruzia**, 1 Temmuz 2002.

umuduyla destek vermiştir. Hatta Şevardnadze tarafından 2005'e halef olarak görüldüğü, yani kendinden sonrasına hazırladığı pek çok kez değişik şekillerde Gürcü basınında tartışılmıştır. Fakat Şevardnadze yanılmıştır; desteği, Burcanadze'yi reformistlerden ayırmaya yetmemiştir. Burcanadze de Şevardnadze'ye muhalif olduğunu açıklamıştır. Böylece GYB içinde Şevardnadze sonrasına yönelik mücadele, Şevardnadze'nin en katı 3 muhalifini doğurmuştur. Parti içinde başlayan mücadele partiler arası mücadeleye dönüşmüştür. Bu bağlamda aslında devrimle sonuçlanan Şevardnadze ile Saakaşvili-Burcanadze-Jvaniya ekibinin mücadelesi, önde gelen muhalif partilerden biri olan İşçi Partisi Başkanı Şalva Natelaşvili'nin belirttiği gibi, bir aile içi mücadele olarak görülebilir.

4.4. Gürcistanda Açan “Güller” Azerbaycanda Kar Altındaki “Kardelenler”

4.4.1. Gürcistan'ın Gülü

2003 seçim süreci yeni seçim kanununa ilişkin tartışmalarla başlamıştır. Gürcistan'da uzun süredir kamuoyunda tartışılan yeni seçim kanunu 14 Ağustos 2003 tarihinde parlamento tarafından onaylanmıştır. Seçimlerin adil ve serbest gerçekleşmesine yönelik çok sayıda yeni düzenlemenin yer aldığı seçim kanununun devrimci niteliği, Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) yapısında yapılan değişiklikler olmuştur. Seçim sisteminin ve kültürünün henüz kurumsallaşmadığı eski SSCB cumhuriyetlerinde yapılan seçimlerin şaibeli oluşuna ilişkin dünya kamuoyunda genel bir kanaat vardır. Bu durum Stalin'in ünlü açıklamasına atfen “seçmenin kime oy verdiği değil, oyları kimin saydığı önemlidir” şeklinde özetlenebilir. Bu bağlamda seçimlerle ilgili en yetkili kurum olması itibarıyla “Yüksek Seçim Kurulu'na hakim olan iktidara da hakim olur” görüşü genel olarak kabul görmüştür. Buna uygun olarak da seçimlerin adil ve serbest yapılabilmesi için yapılan tartışmaların büyük ölçüde YSK'nın yapısı üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Haziran ayına kadar yapılan tartışmalarda YSK üyelerinin büyük ölçüde iktidar temsilcilerinden oluşmasına ilişkin bir ön kabul vardı. Fakat bu ölçünün ne olacağı, muhalefetin YSK'da hangi oranda temsil edileceği konusunda belirsizlikler bulunmaktaydı ve muhalefet temsil oranını artırmak için mücadele etmekteydi. Ne var ki, ABD'nin duruma müdahale etmesiyle gelişmeler bambaşka bir seyir izlemiştir. 5 Haziran 2003 tarihinde Tiflis'e gelen ABD Dışişleri eski Bakanı James Baker, Gürcistan Devlet

Başkanı Eduard Şevardnadze'ye seçimlerle ilgili bir paket sunmuştur. Bu pakette seçim takviminin bütün aşamaları ayrıntılı olarak ele alınmış, YSK'nın yapısı üzerinde durulmuştur. Buna göre 15 kişiden oluşan YSK'da iktidarın 5, muhalefetin ise 9 temsilci ile temsil edilmesi, YSK Başkanının ise AGİT'in önereceği 3 kişi arasından Şevardnadze tarafından atanması öngörülmekteydi. Şevardnadze'nin Amerikan tekliflerini kabul etmesiyle, bir anda tartışmalar yeni bir boyut kazanmış ve tartışma konusu 9 kişilik kotanın muhalefet arasındaki dağılımı üzerine odaklanmıştır.¹⁷⁸

14 Ağustos 2003 tarihinde kabul edilen yeni seçim kanunu YSK'nın yanında diğer pek çok noktada yenilikler öngören Baker Planı'nı içermiştir. Yeni düzenlemeyle; ülkedeki güç dengesinin siyasal sisteme yansımaları sağlamak ve böylece seçimin gerçek işlevini temin etmek hedeflenmekteydi. Gürcistan siyasî hayatına aşına herkes için bu, aynı zamanda Şevardnadze'nin parlâmentodaki eski etkin konumunu muhalefet lehine kaybedeceği anlamına da gelmekteydi.¹⁷⁹ Bu durum Şevardnadze'nin iktidarını her halükarda önemli ölçüde sınırlandırmış olacaktı. Ayrıca, 2005 yılında Şevardnadze'den boşalacak olan Devlet Başkanlığı için seçimler, muhalefet güçlerinin önemli ağırlığının bulunduğu veya çoğunluğu oluşturduğu bir parlâmentonun varlığı altında yapılacak ve Şevardnadze'nin "halefi" kendisi tarafından belirlenemeyecekti. Böylece eski SSCB cumhuriyetlerinde iktidar değişimleri için tartışılan "yumuşak geçiş"e önemli bir örnek sağlanmış olacak ve bu model diğer eski SSCB cumhuriyetlerinde de iktidar değişimleri için "Gürcistan modeli" olarak gündeme gelebilecekti. Aynı zamanda ABD Şevardnadze sonrası Şevardnadze'ye bırakmayarak, genç, dolayısıyla eski Sovyet sisteminden yetişmemiş, Batı'da eğitim almış, Amerika ile çok daha iyi ilişkileri olan yeni kuşak siyasetçilerin önünü açmış olacaktı.

Seçim süreci boyunca ABD, bu senaryoyu uygulamadaki ısrarını göstermiş ve Şevardnadze'nin bu senaryoyu uygulaması için Tiflis'e aralarında Dışişleri eski Bakanları James Baker, Strobe Talbott, Genelkurmay eski başkanı John Malhaz Şalikaşvili gibi ünlü isimlerin bulunduğu pek çok heyet göndermiştir. ABD Başkanı Bush da seçimlerden bir gün önce Şevardnadze'ye gönderdiği mektupta demokratik

¹⁷⁸ Kamil Ağacan "Gürcistan'da Örtülü Devrim" **Stratejik Analiz**, Sayı:45 Ocak (2004).

¹⁷⁹ "Former Georgian Rulling Party Barred From Local Elections", **Caucasus Report**, Volume 5, Number 16, 10 Mayıs (2002), <http://www.rferl.org/caucasus-report>.

seçimlerle ilgili isteklerini dile getirirken bunun hem Gürcistan'ın hem de Gürcistan-Amerikan ilişkilerinin geleceği için belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Bu seçimlerin yapılması için Washington'un 2,4 milyon Dolar tahsis ettiği muhtelif basında yer almaktadır. şevardnadze, ABD'nin bu senaryosunu başarıya götürecek Baker Planı'nı başlangıçta kabul etmiş, fakat hemen bundan kaçınmaya çalışmıştır. Ne var ki, baskılar karşısında bunun için pek şans bulamamış, Amerika'nın istekleri yeni seçim kanununa yansımıştır. Bu defa da şevardnadze "geleneksel" yöntemlerle bu senaryoyu bozucu oyunlara kalkışmıştır. şevardnadze'nin söz konusu senaryodan kaçınmasını iki faraziye ile anlamlandırmak mümkündür. Birincisi şevardnadze'nin 2005 seçimleri için yaptığı açıklamalarda samimi olmadığıdır. Seçimlere yaklařtıķa eğer sağlık durumu müsait olursa yeniden anayasal değişikliklerle devlet başkanlığını düşünüyor olabilir. İkinci faraziye ise yeni ekiple ilgilidir. Bir zamanlar kendi yanında çalışmış, daha sonra kendisine cephe almış -"ihamet etmiş" gençlerle-"dünkü ocuk"larla muhatap olmayı gururuna yedirememiş veya devlet başkanlığı süresince kazandığı ekonomik kazanımların garantilenmesi hususunda anlaşamayacağını düşünmüş yada ikisi bir arada gelişmiş olabilir.¹⁸⁰

Seçim süreci boyunca ABD, demokratik seçimler için bastırırken şevardnadze bu baskıları dengelemek için çareyi Moskova'ya yönelmekte bulmuştur. Özellikle yaz boyunca Rus enerji devlerinin Gürcistan piyasasına girişi ile sonuçlanan bir dizi anlaşmalar imzalamış, bu enerji devleri ile Moskova'da sağlam müttefikler edinmeye çalışmıştır. 1 Temmuz 2003 yılında Rus Gaz dağıtım şirketi Gazprom ile 25 yıllık bir stratejik anlaşma imzalamıştır. Ayrıca, 6 Ağustos 2003 tarihinde Rusya'nın elektrik şirketi UES Nordic, Tiflis'in elektriğini sağlayan Telasi'nin %75 hissesine sahip olmayı başarmıştır. İlk defa farklı bir gerekçeyle de olsa şevardnadze, ABD Büyükelçiliğini eleştirmiştir. Yine ilk defa şevardnadze'ye yakınlığı ile bilinen, toplumun bir grup ileri geleni tarafından yazılmış ve ABD Büyükelçiliği'nin ülkenin iç işlerine karışmasının eleştirildiği açık mektup Gürcü basınında yayınlanmıştır. En önemlisi ise hiç beklenmedik bir biçimde eski Devlet Bakanı (Başbakan muadili) ve Rusya'ya yakınlığı ile tanınan Hristiyan Demokratların lideri Vaja Lordkipanidze, şevardnadze'nin desteklediği Yeni Gürcistan seçim blokunun liste birincisi ilan edilmiştir. Bu, Lordkipanidze'nin seçimlerden sonra parlâmento başkanlığı veya devlet bakanlığı gibi önemli görevlere

¹⁸⁰ Ağacan, *Gürcistan'da örtülü*, 40.

getirileceğinin de işareti idi.¹⁸¹ Ayrıca, Baker Planı'nın en önemli özelliği olan, YSK'da muhalefetin çoğunluk oluşturması düşüncesini Şevardnadze, Acaristan lideri Aslan Abaşidze'yle yapılan ittifakla göstermelik hale getirmiştir. Şevardnadze adeta ABD tarafından "yaralanmıştır". ABD tarafından hazırlanan yumuşak geçiş planını alt üst edici nihai hamle ise hiç kuşkusuz ki, seçim sonuçları olmuştur. Özellikle Abaşidze'nin Demokratik Uyanış Birliği'nin öne çıkarılmasının Şevardnadze'nin sonunu hazırlayan tahrik edici bir gelişme olduğu söylenebilir.¹⁸²

Muhalefetin başından itibaren karşı çıktığı sonuçlarda kritik olanı; Demokratik Uyanış Birliği'nin yeri olmuştur. Şevardnadze karşıtı muhalefet, seçimlerin hemen akabinde usulsüzlükler ve hile nedeniyle Acaristan'daki seçimlerin iptal edilmesini talep etmekteyken resmî sonuçlara göre Demokratik Uyanış Birliği, seçimlerden ikinci olarak çıkmıştır. Şevardnadze Demokratik Uyanış Birliği'ni öne çıkararak çok yönlü bir hamlede bulunmuştur. Öncelikle bu hamleyle, muhalefetle Demokratik Uyanış Birliği'ni karşı karşıya getirmeyi hedeflemiştir. Bu, aynı zamanda Demokratik Uyanış Birliği'ni arkasına alarak dolaylı destek kazanması demektir. Şevardnadze, toplumda kendi yandaşlarının hızla azaldığının farkındaydı. Muhalefetin 4 Kasım'dan itibaren başlatmış olduğu gösterileri sokağa çıkarak karşı gösteriyle bastırarak yandaş yoktu. Fakat Demokratik Uyanış Birliği bunu sağlayabilirdi. Nitekim, Batum'dan araçlarla Tiflis'e taşınmış binlerce gösterici 18 Kasım'dan itibaren karşı gösterilere başlamıştı.¹⁸³

Abaşidze'nin öne çıkarılması, öncelikle muhalefette infiale yol açmıştır. Diğer taraftan iktidar blokundan özellikle İstihbarat Bakanı, Ulusal Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri gibi güvenlik alanının sorumlularının Şevardnadze'den kopmasına ve muhalefete yönelmesine neden olmuştur. Çünkü Abaşidze, Tiflis'ten bir tür ayrılıkçı olarak görülmekteydi. Bunlarla birlikte ABD'nin de tedirginliğini artmıştır. Demokratik Uyanış Birliği'nin ikinci olduğu resmî sonuçların kabulü her şeyden önce yukarıda betimlenen "yumuşak geçiş" modelini ortadan kaldırmaktaydı.¹⁸⁴ Diğer taraftan ise parlâmento çoğunluğunu oluşturamayan iktidar parlâmento faaliyetlerinde Rus yanlısı olarak bilinen Abaşidze'ye mahkum hale

¹⁸¹ **The Economist** 29 Kasım (2003): 25.

¹⁸² Oktay Tanrısever, "Gürcistan'daki Parlamento Seçimleri ve Gürcistan'ın İstikrarı Açısından Önemi" **2023**, , Sayı 31,15 Kasım (2003): 24.

¹⁸³ **age**, 27.

¹⁸⁴ Liz Fuller, "Georgia Prepares for Extraordinary Presidential Ballot", **Caucasus Report**, 2 Ocak 2004, <http://www.rferl.org/caucasus-report>.

gelecekti. Böylece ABD'nin önünde iki tercih vardı: ya resmî sonuçlar kabul edilecek ve “yaralanmış” Şevardnadze'nin Amerikan karşıtı tutumuna boyun eğilecek, ya da 2005 için planlanan operasyon öne alınarak, Şevardnadze devrimle iktidardan uzaklaştırılacaktı. Washington ikinciyi tercih etmiştir. Böylece, senaryonun ilk halinde Şevardnadze'nin iktidardan uzaklaştırılması söz konusu değilken, Şevardnadze'nin ABD tarafından hazırlanan senaryoyu bozmaya çalışması kendi sonunu getirmiş, bazı basın organlarının “kadife devrim” diye nitelendirdiği ABD destekli örtülü operasyon sonuca ulaşmıştır.¹⁸⁵

4 Ocak 2004'te yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde sonuç pek de sürpriz olmadı. Seçimde 5 aday yarışırken, Şevardnadze'nin de oy verdiği Ulusal Hareket Partisi'nin lideri Mikhail Saakaşvili, seçimden büyük bir zaferle çıktı. Seçimlerde Saakaşvili'nin yanı sıra Teimur Shashiashvili, Kartlos Gharibashvili, Roin Liparteliani ve Zaza Sikharulidze yarıştı. Mikail Saakaşvili'nin oyların % 86,41'ini aldı, oyların %0,32'si geçersiz sayıldı, diğer dört aday ise % 1'lik bile oy alamadı. Böylelikle, komünist nomenklatura için Brejnev döneminin “altın çağı”nı hatırlatan, demokratik güçler için “Berlin duvarını yıkan”, Perestroikanın gülen güzü Şevardnadze devri kapanmış oldu.

4.4.2. Azerbaycan'da Kar Altında Kalan Kardelenler

Azerbaycan'da 6 Kasım 2005 tarihinde yapılacak olan parlamento seçimleri bölgede yaşanan değişimler göz önüne alındığında merakla beklenen bir gelişme olmuştur. Gürcistan ve Ukrayna'dan sonra seçim sırası Azerbaycan'a gelmişti. Son dönemin modasının bu ülkede yaşanıp yaşanmaması son derece merakla beklenen bir konu olmuştur. Birçokları artık sıranın Azerbaycan'da olduğunu düşünüp yapılacak devrime isim bulma (Kardelen, Nar, Turuncu vs) telaşına girmişti.

Muhalefet de bu rüzgârı arkasına alıp yapılan seçimler Aliyev dönemine son vererek demokratikleşme dalgasından ülkelerinin de pay alması gerekliliğine inanmıştır. Haydar Aliyev yönetiminin sihirli formülü “iktidar içinde uyum, muhalefette kargaşa” olarak tanımlanabilir. Ne var ki, ilham Aliyev'in iktidara gelmesiyle tam tersi bir manzara oluşmuştur. İktidar içindeki değişik çıkar çevreleri

¹⁸⁵ “Gürcistan'da Kadife Devrim veya Erken Doğum I” ASAM Günlük Küresel Değerlendirme, Rusya-Ukrayna Masası, 13/01/2004 <http://www.avsam.org/gunlukbulten>.

birbiriyle kıyasıya mücadele ederken, muhalefet partileri bir araya gelmeyi başarmıştır. Bugün Azerbaycan muhalefeti başlıca iki seçim bloğuyla seçimlere katılmıştır. Bunlar “Azadlık” ve “Yeni Siyaset” (YeS) seçim bloklarıdır. Azadlık Seçim Bloğu, Müsavat (İsa Kamber), Azerbaycan Halk Cephesi (Ali Kerimli) ve Demokrat Partilerden (Resul Guliyev) oluşmuştur. Bu üç parti muhalefet cephesindeki en güçlü ve en köklü partilerdir. Şubat ayında Uğur bloğu adıyla bir araya gelen bu üç parti, daha çok “Üçler Grubu” olarak adlandırılmaktaydı. 11 Haziran’da alınan kararlar adını “Azadlık” şeklinde değiştirmiş, simge olarak “turuncu” rengi ve “karanfili” seçmiştir.¹⁸⁶

Diğer küçük muhalif partiler, başlangıçta Azadlık bloğunun kendilerini dışlamasına içerlemişlerse de, bu duruma alışkanlık gösteren birkaç istisna dışında, durumu kabullenmiş ve Azadlık bloğunu dışarıdan desteklemeye karar vermişlerdir. Bunun en güzel örneği 2003 devlet başkanlığı seçimleri öncesinde İsa Kamber’i desteklemek üzere kurulan “Bizim Azerbaycan” bloğunun “Azadlık” bloğunu desteklemeye devam etmesidir.¹⁸⁷

Azadlık bloğu 115 seçim bölgesinde ortak aday belirlemiş, diğer bölgelerde ise dışarıdan destekleme yoluna gitmiştir. Bu adaylardan biri de, Azerbaycan’da belli kemikleşmiş oyunun ötesinde saygınlığı olan Milli Birlik Hareketi Başkanı ve Liberal Parti’nin manevi önderi Lale Şevket Hacıyeva’dır. Bu gelişme sonrasında Milli Birlik Hareketi ile “Azadlık” bloğu seçim sürecinde ortak hareket etme konusunda ittifak oluşturmuştur. Diğer önemli seçim bloğu YeS ise, Azerbaycan Sosyal Demokrat Partisi (Ayaz Mutallibov-Araz Alizade), Azerbaycan Milli İstiklal Partisi (Ali Aliyev) ve Milli Hareket Partisi’nin yanı sıra 70 kadar sivil toplum kuruluşunun ve çok sayıda eski politikacının bireysel üyeliği ile oluşmuştur. Bununla birlikte bloğun kurucusu ve önde gelen ismi Eldar Namazov’dur. Blok, belirgin bir siyasi görüşe sahip değildir. Zaten üyelerinden de anlaşıldığı gibi, geniş bir yelpazeyi içinde bulundurmaktadır. Blok, “Otoritarizmden Demokrasiye Geçiş Hakkında Toplumsal Sözleşme” adlı bir program hazırlamış ve bu program temelinde teşekkül etmiştir. Blok, amacını “Azerbaycan’daki mevcut otoriter, klan temeline dayalı ve yolsuzluklara batmış siyasi sistemi değiştirmek ve demokratik sistem yaratmak” olarak

¹⁸⁶ Sinan Oğan, “Azerbaycan’da 6 Kasım Seçimleri ve Sivil Devrim” 26 Ekim 2005 <http://www.turksam.org.tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=578>.

¹⁸⁷ Age.

açıklamıştır. Başlangıçta bu blok içinde yer alan Lale Şevket Hacıyeva'nın daha sonra ayrılması ve blok içindeki ağırlığı olan bazı isimlerin iktidardaki çıkar çevreleri ile ilişkilerine dair söylentiler, bloğun kuruluş aşamasındaki popülaritesini azaltmıştır. Seçime bu atmosferde hazırlanan Azerbaycan, 6 Kasım'da yapılan seçimlerde iktidar için alışılmış, muhalefet için yine alışılmış ama zamanın ruhuna ters düşebilecek şekilde sonuçlanmıştır.¹⁸⁸

Yapılan parlamento seçimlerinin sonuçlarına göre, iktidardaki Yeni Azerbaycan Partisi (YAP) 56, bağımsızlar 43, Azatlık Bloğu 6 sandalye kazanmıştır. Merkez Seçim Komisyonu (MSK) ve Anayasa Mahkemesi tarafından bazı bölgelerdeki seçim sonuçlarının iptal edilmesi sonucu 10 milletvekilliğinin belirlenmesi daha sonraya bırakılmıştır. 115 milletvekilinin seçildiği Milli Meclis'te Anavatan ve Vatandaş İşbirliği partileri 2'şer, Ümit, Sosyal Refah, Demokratik Reformlar, Bütün Azerbaycan Halk Cephesi, Büyük Kuruluş ve Vatandaş Birliği partileri de 1'er milletvekili ile temsil edilmeye hak kazanmıştır. Öte yandan, ülkenin en büyük iki muhalefet grubu olan Müsavat (Eşitlik) Partisi lideri İsa Kamber ve Halk Cephesi (AHCP) lideri Ali Kerimli, aday oldukları bölgelerde seçim sonuçlarının iptal edilmesi nedeniyle milletvekili seçilememiştir. Mevcut seçim sonuçları Azerbaycan'da muhalefet cephesinde bugüne kadar görülmeyen bir tabloyu çıkarmıştır. Başta Azadlık Bloğu olmak üzere muhalefet, seçim sonuçlarını tanımadığını duyurdu. Yeni Siyaset Bloğu ve Liberal Parti'nin yanı sıra ülkedeki hemen hemen tüm muhalif partiler de seçim sonuçlarını tanımadıklarını açıkladı ve seçim sonuçlarına karşı Azadlık Bloğuyla birlikte mücadele edeceklerini bildirmiştir. Ayrıca, çok sayıda bağımsız aday da bu mücadeleye katıldığını duyurmuştur. Seçim sonuçlarından memnun olmayan çevreler Azerbaycan Demokratik Cephesi'nin oluştuğunu açıklamış ve anayasal çerçevede mücadeleye başlamıştır.

Azerbaycan Parlamento seçimleri AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) tarafından “uluslararası standartlara uymadığı” gerekçesi ile eleştirilmiştir. AGİT adına açıklama yapan Heyet Başkanı ve ABD Kongre Üyesi Alcee L. Hastings, “*Azerbaycan'daki parlamento seçimleri demokratik seçimler için gerekli bazı AGİT taahhütleri ve Avrupa Konseyi standartlarını karşılamamıştır*”

¹⁸⁸ Aslanlı, **Devrimler**, 304.

açıklamasında bulunmuştur.¹⁸⁹ ABD Dışışleri Bakanlığı da benzer bir açıklama yapmış ve AGİT'in görüşlerine katıldığını ifade etmiştir. Bununla beraber bazı ülkelerden gelen gözlemci heyetler seçimlerin son derece demokratik geçtiğini ileri sürmüşlerdir.

Rusya Federasyonu'ndan gelen gözlemciler, kalabalık bir heyetle seçimleri gözlemleyen BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) heyeti, İran gözlemci heyeti ve nihayet Türkiye'den giden milletvekili heyeti tarafından seçimler "adil" olarak nitelendirilmiştir. Hatta Türkiye'den giden Marmara Grubu seçimleri Türkiye'ye örnek olarak sunmaktan çekinmemiştir. Türkiye adına dengeli bir açıklama Dışışleri Bakanlığı'ndan gelmiştir. Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan, Azerbaycan seçimlerinde bazı bölgelerde usulsüzlük yapıldığının tespit edildiğini, seçim sonuçlarına itiraz süreci çerçevesinde bu usulsüzlüklerin sonuçlarının giderilmesinin yararlı olacağını kaydetmiştir.

4 milyondan fazla kayıtlı seçmenin bulunduğu Azerbaycan'da seçimlere katılım yüzde 46 civarında olmuştur. Bu rakam diğer demokrasilerle karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmasına rağmen, Azerbaycan'daki önceki seçimlere göre yüksek olarak nitelendirilebilir. 125 üyeli Millî Meclis için önce yaklaşık 2200 kişi aday olmuş, ancak daha sonra çekilmeler ve iptallerle bu sayı 1541 kişiye inmiştir. Seçimler uluslararası gözlemci akınına uğramıştır. Yaklaşık 1486 yabancı gözlemci seçimleri izlemek için Azerbaycan'a gelmiştir.

AGİT'in seçimlerin "uluslararası standartlara uymadığı" yönündeki açıklaması, ardından Azerbaycan Hükümetini demokratik adımlar atmaya çağırması ve bu doğrultuda miting yapmak isteyen muhalefete müdahale edilmemesini istemesi muhalefeti cesaretlendirmiştir. Muhalefet seçimlerde yapıldığı ileri sürülen usulsüzlüklerin giderilmesi için 9 Kasım 2005 tarihinde şehrin dışında yer alan bir meydana yaklaşık 30 bin taraftarıyla büyük bir gösteri düzenlemiştir. İktidar partisi olan Yeni Azerbaycan Partisi karşı gösteri yapmakta gecikmemiştir. Bu amaçla iktidar partisi 10 Kasım'da yaklaşık 15 bin taraftarını aynı meydana toplayarak "Zafer" mitingi düzenlemiştir.

¹⁸⁹ "Azerbaycan Seçimleri, AGİT ve Demokrasi", **Türksam Günlük Değerlendirme**, 15 Kasım 2005 <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=613>.

6 Kasım parlamento seçimlerinde sadece birkaç sandalye kazanmanın hezimetini yaşayan ancak Batı'nın seçimlere hile karıştığı yönündeki suçlamaları ile güçlenen Azerbaycan muhalefeti, örneği geçmişte Ukrayna'da yaşanan Turuncu Devrim ve Gürcistan'daki Gül Devrimi gibi barışçı bir isyan başlatmaya karar vermiştir. Ancak kampanyanın ilk haftasından sonra hüsrana uğrayan ve pek çok destekçi, muhalefetin güç kaybettiğinden endişelenmeye başlamıştır.¹⁹⁰ Eylemcilerden Ahmet Şahidov, *"Meydanda kalmaya hazırız; sadece muhalefet liderlerinin bir sözünü bekliyoruz. Ancak bize zamanın henüz gelmediğini beklememiz gerektiğini söyleyip duruyorlar"* şeklinde ifadesini belirtmiştir.¹⁹¹

Muhalefet liderleri ise sabır çağrısında bulunmuşlar ve ilerleyen günlerde ve haftalarda bir dizi sokak yürüyüşü ile bir devrim için ivme yaratmak istediklerini söylemişlerdir. Azadlık bloğunun siyasi stratejisti Musat Gassably, *"Gürcistan ve Ukrayna'dan daha dikkatli olmamız gerekir çünkü bu ülkelerin aksine Azerbaycan hükümeti halkına karşı güç kullanmaya istekli. Destekçilerimizin dövuıldüğünü ve hastanelerde süründüklerini görmek istemiyoruz"* şeklinde görüş belirtmiştir.¹⁹²

Fariz İsmailzade'ye göre, Azerbaycan muhalefeti barışçı bir devrim organize etme görevi için yeterli değildir. Gürcistan ve Ukrayna'nın aksine muhalefetin güçlü bir lideri olmaması, iç çekişmelerden mustarip, mali açıdan zayıf ve basına ulaşım imkânları olması devrim ihtimallerini yok etmiştir. Kısaca ABD devrimi desteklediğine dair bir işaret vermemiştir.¹⁹³

Öte yandan Azerbaycan için ABD kadar önemli bir devlet de Türkiye'dir. Azerbaycan muhalefeti Türkiye'den de destek beklemiş fakat umduğu desteği bulamamıştır. 6 Kasım seçimleri sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'ndan iki resmî açıklama yapılmıştır. 7 Kasım 2005 tarih ve 168 no'lu açıklamada, "Azerbaycan'da Parlamento seçimleri 6 Kasım tarihinde gerçekleştirilmiştir. Uluslararası camianın büyük ilgi gösterdiği seçimler Türkiye tarafından da yakından izlenmiştir. Bu çerçevede, tarafımızdan AGİT bünyesinde 52

¹⁹⁰ Michael Mainville "Muhalefet Eylemcileri Devrim Başlatmak İstiyor" **Washington Post Gazetesi** 16 Kasım 2005. Ayrıca bu dökümana <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=629> adresinden de ulaşılabilir.

¹⁹¹ Ariel Cohen "Azerbaycan Entrikası" **Washington Post Gazetesi** 26 Ekim 2005 Ayrıca bu dökümana <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=595> adresinden de ulaşılabilir.

¹⁹² Age.

¹⁹³ Mainville **Muhalefet Eylemcileri...**

gözlemci görevlendirilmiştir. Ayrıca, AKPM, AGİT-PA ve NATO-PA Türkiye Grubu üyesi Sayın Milletvekillerimiz ile bazı Türk sivil toplum kuruluşları seçimleri izlemiştir. Seçimlerin olaysız bir şekilde gerçekleştirilmiş olmasından memnuniyet duyuyoruz. Resmi seçim sonuçları ile başta AGİT gözlemcileri olmak üzere seçim gözlemcilerinin raporları seçimlerin cereyan tarzına ışık tutacaktır. Bu değerlendirmelerden bağımsız olarak Azerbaycan’da sükunet ve istikrarın korunması başlıca temennimizdir.” denilmiştir. 9 Kasım 2005 tarih ve 170 no’lu ikinci ve son açıklamada ise “6 Kasım’daki Azerbaycan Parlamento seçimleriyle ilgili olarak, AGİT-PA, AKPM, NATO-PA, AP ve AGİT ODIHR Bakü Seçim Misyonları Başkanları tarafından 7 Kasım tarihinde düzenlenen ortak basın toplantısında yapılan açıklamalar, seçimlerin düzenlenmesinde bazı alanlarda ilerlemeler sağlanmış olmakla birlikte, ön bulguların seçimlerin bazı uluslararası standartları karşılamadığı değerlendirmesini yansıtmıştır. Seçim öncesinde, çok sayıda adayın kayda alınması, partilerin medyadan yararlanma imkanlarının artırılması ve 11 Mayıs ve 25 Ekim tarihlerinde yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle seçimlerde şeffaflığı garanti altına almaya yönelik olarak getirilen çok sayıda önlem, 6 Kasım seçimlerinin Azerbaycan’da daha önce düzenlenen seçimlere oranla uluslararası standartlara daha fazla yaklaşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, özellikle bazı bölgelerde usulsüzlükler yapıldığı tespit edilmiştir. Seçim sonuçlarına itiraz süreci çerçevesinde bu usulsüzlüklerin sonuçlarının giderilmesi kuşkusuz yararlı olacaktır. Arzumuz, son seçimlerin, kardeş Azerbaycan’ın demokrasi ve istikrarının güçlendirilmesine katkıda bulunmasıdır. Kardeş ülke olarak temennimiz Azerbaycan’daki tüm siyasi partilerin vatanseverliğin gerektirdiği sorumluluk duygusuyla geleceğe yönelik olarak daha müreffeh ve çağdaş bir Azerbaycan’ı müştereken inşa için çalışmalarıdır.” denilmiştir.¹⁹⁴

Her iki resmî açıklamada da görüldüğü gibi Türkiye, 6 Kasım seçimleri ile Azerbaycan’ın demokrasiye doğru bir adım atmasından memnuniyet duymakla beraber seçim usulsüzlüklerin giderilmesi talebiyle net bir tavır almaktan da kaçınmamıştır. Böylece, Türkiye, Azerbaycan’da 15 Ekim 2003 tarihinde yapılan devlet başkanlığı seçimleri sonrasında ortaya koyduğu devletten devlete ilişkilerin bozulmamasını ön plana koyan tavrını değiştirdiğini, Azerbaycan’ın demokrasiye doğru attığı adımları desteklediğini ortaya koymuştur. Türkiye’nin Azerbaycan’da

¹⁹⁴ Hasan Kanbolat, **ASAM Günlük Değerlendirme**, 10 Kasım 2005, www.asam.org.tr.

demokratik süreci destekleyen söz konusu resmî açıklamalarına rağmen, Azerbaycan muhalefet liderlerinden Müsavat Partisi Genel Başkanı İsa Kamber 9 Kasım'da gerçekleşen muhalefetin ilk mitinginde *“parlamento seçimleri sırasında Türkiye'den gelen bazı gözlemcilerin Rusya ve İranlı gözlemcilerle ağız birliği ederek, kardeşliğe yakışmayan bir tavır sergilediğini ve Türkiye'yi temsil etmeyen bu kişilere neden izin verildiğini”* sorarak Türkiye'deki bazı çevrelerden memnuniyetsizliğini yüksek sesle dile getirmiştir.¹⁹⁵ Görüldüğü gibi İsa Kamber, seçim yenilgisinin faturasını İlham Aliyev yönetiminin anti-demokratik uygulamaları ve seçim hileleri ile birlikte Türkiye'ye de çıkarmak istiyor gibi bir tavra yönelmiştir.

Karanfilleri açamayan Azerbaycan'da en önemli göstergelerden birisi seçimlere katılım oranında gözlemlenmiştir. Yaklaşık seçmenlerin yarısı seçimlere katılmayarak, Yerleşik sisteme inançları olmadığını göstermiştir. Bunda, bundan önceki seçimlerde muhalefetin bir araya gelemeyişinin ve cılız bir sestən öteye büyük bir etkisi olmuştur. Ayrıca seçimlerde büyük bir zafer kazanan Aliyev iktidarının sokak gösterilerine izin vermemekte ve güç kullanımında kararlı olması, muhalefetin halkı ikna edecek lider etrafında toplanamaması ve Gürcistan ve Ukrayna'daki gibi medya desteğinden yoksun olması muhtemel devrim olasılığını ortadan kaldırmıştır.

Bunun ötesinde, aslında biraz da bölgesel ve küresel aktörler ışığında, olayı incelediğimiz zaman Gürcistan örneğinden farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Gürcistan'da Şevardnadze son dönemde Rusya ile yakınlaşma içine girmiş, neredeyse kendisinden sonraki dönem için Rusya'nın da desteğini almış olan Aslan Abaşidze'yi işaret etmiştir. Fakat Azerbaycan'da durum böyle olmamıştır. Aliyev herhangi birini işaret etmediği gibi muhalefet de Azerbaycan'ın tüm sorunlarına mukavemet gösterecek iradeyi gösterememiştir halka samimi gelmemiştir.

Gürcistan örneğinde Rus-Amerikan mücadelesi yaşanırken Azerbaycan'da bu ikili mücadeleye İran ve hatta Türkiye'de dahi olmuştur. İran'ın kuzeyinde, sayısı birçok kaynağa göre farklılık gösteren fakat en iyimser tahminlere göre de bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti nüfusundan fazla sayıda Azeri nüfus yaşamaktadır. Bu durum bu iki ülkeyi komşu yapmanın ötesine götürmektedir. Azerilerin ve

¹⁹⁵ Mustafa Balbay, “Azerbaycan'da Herkes İstikrara Oynadı” 11 Kasım 2005 <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=617>.

İranlıların da Şii olduklarını unutmamak gerekir. Etnik ve mezhepsel ortaklıklar söz konusudur.¹⁹⁶ Aynı şekilde Türkiye de Azerbaycan'la ortak etnik dinsel özelliklere sahiptir.

İran ve Türkiye'ye etnik ve mezhepsel bağlılıkları bulunan Azerbaycan, Rusya ile ABD arasında da mesafeli bir politika izleme yoluna gitmiştir. Elbette ki, Azerbaycan'ın İran'a komşu olması, Ermenistan ile savaş halinin devam etmesi, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın (BTC) işleme açılması ve Gebele'de Rusya'nın bir radar üssüne sahip olmasının yanı sıra ABD'ye de iki yeni radar üssü tahsis etmesi, Azerbaycan'ın konumunu hassaslaştırmaktadır.¹⁹⁷

Azerbaycan'ın Gürcistan'dan belki en büyük farkı, yer altı kaynaklarına ev sahipliği yapıyor olmasıdır. Gürcistan ise mevcut taşıma hatları üzerinde sadece bir güzergâh konumundadır. Bir krizde ya da bir yangında “kurtarılma önceliği” Azerbaycan'ındır. Bu sebeplerdir ki, Azerbaycan Gürcistan'a göre daha kırılgan ve önemlidir. Yukarıda saydığımız tüm bu sebepler mevcut iken ABD Azerbaycan'da sonuçlarını tam olarak kestiremediği, hem de Aliyev hanedanıyla çok ciddi sorunlar yaşamazken, bölgedeki sistemi değiştirmeyi göze almamıştır, gerek duymamıştır. Son tahlilde ABD, demokrasinin önemi var ama bir yere kadar asıl önemli olan istikrar anlayışını benimsemiş ve Azerbaycan'ın her ne kadar seçim usulsüzlükleri de olsa mevcut sistemin devamından yana duruş sergilemiştir.

¹⁹⁶ Kimilerince Azerbaycan'ın, İran'ın kuzeyinde Azerbaycan sınırına komşu bölgede yaşayan (bu bölge Azerilerce Güney Azerbaycan olarak da tabir edilmektedir) nüfus ile birleşme arzusu olduğu iddia edilmektedir. Ancak her ne kadar iki bölgede de Azeri nüfus olsa da, bu iki unsur çok farklı kültürler ile yoğrulmuştur. Azerbaycan Azerileri uzun seneler boyunca SSCB altında, İran Azerileri ise buna farklı olarak Şah ve Mollalar rejimi altında yaşamışlardır. Azeri olmaları dışında ortak noktaları pek yok gibidir ve de bu olgu olası bir birleşmeyi çok zorlaştırmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz, Brenda Shaffer, **Borders and Brethren Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity**, (MIT Press 2002).

¹⁹⁷ OĞAN, **Azerbaycanda 6 Kasım**, 26 Ekim 2005, www.turksam.org.

5.SONUÇ

Rusya Federasyonu sınırları boyunca ve bu ülkenin bir zamanlar “arka bahçesi” olarak gördüğü ülkelerde gerçekleştirilen sivil devrimlerin Sovyetler Birliği'nin yasal mirasçısı olan Rusya Federasyonu'na da sıçrayabileceği tartışılmaktadır. Eski Sovyet coğrafyasında sivil devrim beklentisi içinde olan rejimler Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da yaşanan sivil devrimlerden her geçen gün daha fazla dersler çıkarmaktadırlar. Bu durum ise Rusya dahil eski Sovyet coğrafyasındaki liderlerin sivil devrime hazırlıklı olmaları sonucunu doğurmakta, zaman geçtikçe sivil devrimlerin gerçekleştirilmesi giderek güçleşmektedir. Bu manada, Rusya Federasyonu'nun da dersini iyi çalıştığı görülmektedir. Moskova BDT üyesi müttefikleri ülkelere sivil devrimleri önlemeye yönelik başta istihbarat olmak üzere çeşitli konularda destek vermektedir. Rusya'nın bu manada son desteğinin Azerbaycan'da ciddi oranda hissedildiği görülmektedir. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı sivil devrimlerde yönlendirici etkisi olduğu düşünülen AGİT'e gözlemci göndererek onun kararlarına etki etmeye çalışmıştır. AGİT'in özellikle seçim sürecinde başta gözlem misyonu olmak üzere AB adına küresel politikalarda rol oynamaya başladığı ve sivil devrim sürecinde ABD ile dirsek temasında benzer misyonlar yürüttüğü anlaşılmaktadır. ABD ve AB adına AGİT'in son dönem politikalarında ana eksen Avrasya ülkeleri oluşturmaktadır. Rusya Federasyonu kendisinin de renkli-sivil devrim hareketlerinin sıçramaması için ülke içinde ve komşu ülkelerde yoğun tedbirler almış ve hatta Duma'dan STK'ları kısıtlayan bir kanun dahi çıkarmıştır. Kremlin'e sivil toplum örgütlerini kapatma yetkisi tanıyan yasa hükümete, spor kulüplerinden insan hakları savunucularına tüm sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini, mali yapılarını yakından izlem fırsatı tanımaktadır. Yasaya göre, Rusya'nın egemenliğine ya da bağımsızlığına ters düşen faaliyetlerde bulunmaları durumunda bu kuruluşların kapatılması gündeme gelebilecektir. Olası sivil devrimleri engellemek için Rusya bir taraftan BDT'nin mevcut liderlerine olan desteğini sürdürürken, diğer taraftan da uluslararası camiaya

BDT ülkelerinin içişlerine karışmamaları yönünde uyarılarda bulunmaktadır. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov bir konuşmasında bu “uyarılarını” şu cümlelerle açıklamıştır,

“Demokratik prensiplerin evrensellesmesini engelleyen ve demokrasiyi savunmak manşeti altında önümüze çıkarılan başka faktörler vardır. Bunlar; başka ülkelerin içişlerine karışmak, üzerilerinde siyasi baskı kurmak ve sivil hak ve özgürlükler ve seçim süreçlerini tayin ederlerken bu diğer ülkelere çifte standart uygulanmasıdır. Bu tarz uygulamalara sık sık başvuranlar, sadece demokratik değerlere olan güveni sarstıklarının ve bu değerleri bencil jeostratejik çıkarları için kullandıkları bir pazarlık aracına çevirdiklerinin farkına varmalılardır. Tarih demokrasinin dışarıdan zorla kabul ettirmekle olmayacağını kanıtlamaktadır. Yürürlükte olan rejimi güçle değıştirme çabaları sadece o ülkedeki durumu daha da düzensiz hale getirmeye yarar. Demokratik kurumlar o ülkenin millî temelleri üzerine kurulmalıdır; bununla birlikte uluslararası topluluk bu süreci destekleyecek uygun koşullar oluşturarak yardım etmelidir. Her ülkenin var olan geleneklerine ve demokrasiyi geliştirmekte seçtiği yollara saygı göstermelidir; bunlar her ülke tarafından, “Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi” içinde belirtilen temel değerler temel alınarak kurulmuştur.”¹⁹⁸

Doğal olarak Rusya Federasyonu’nun bu tepkilerine karşılık ABD, demokratikleşme çalışmalarına devam etmektedir. Her ne kadar Rusya Savunma Bakanı Sergey İvanov, “demokrasinin bir bahçeden çıkarılıp diğerine ekilecek bir patates olmadığını” söylese de, Amerika’nın gözünde demokrasi ister sivil darbeler isterse de askerî metotlarla olsun mutlaka ihraç edilmesi gereken bir ürün olarak görülmektedir. Önümüzdeki dönemde içinde bulunduğumuz coğrafyanın ABD’nin yeni sivil devrimlerine sahne olmaya devam etmesi olasıdır. ABD, bunun için bir yandan eski Sovyet etki alanında faaliyetlerini yoğunlaştırırken diğer yandan da bu bölgeden edindiği tecrübeyle devrimleri Orta Doğu’ya yaymaya çalışmaktadır. Ancak burada ince bir ayrıntının olduğu da unutulmamalıdır. ABD, BDT coğrafyasındaki devrimleri Sivil Toplum Kuruluşları ve “Think-Tank”lar ile yapmaya çalışırken, Orta Doğuda işin "Think" kısmına pek yer vermemekte ve "Tanklarla" yapma yolunu seçmektedir. Orta Doğu’da demokratikleşme denildiğinde Irak’ta yapılan bombalı saldırılar ya da canlı bombalar sonucunda ölen sayıları binleri aşan masum insanlar akla gelirken demokrasi kavramına kötü anlamlar yüklemektedir. Aksine Gürcistan’da demokratikleşme sonucunda yüzünü Batıya dönen bir liderin ülke başına geçmesi dünya kamuoyunda yapılan işi daha sevimli göstermektedir. Bu belki de George Soros ile mevcut ABD yönetiminin arasında ki görüş farkını açık şekilde göstermektedir. Soros, Bush’un 11 Eylül olaylarını kullanarak dünyayı terörizme etmeye çalıştığını ve böylelikle asıl amacı demokratik ve liberal değerleri yaymak olan ABD’nin bu rolünü baltaladığını iddia etmiştir.

¹⁹⁸ Okan Yeşilyurt, Belkis Ulusoy, “Avrasya Coğrafyasında Sivil Devrimler ve Rusya-ABD Mücadelesi”, “**Turuncu Devrimler**” ed. Sinan Oğan, (İstanbul: Birharf Yayıncılık, 2006): 135

Bunu yanında Soros, Bush'un ve yeni muhafazakârların dünyayı giderek artan bir şiddete maruz bıraktığını söylemektedir. “Bush yönetimindeki Amerika dünya için bir tehlikedir” diyen Soros'a göre, Bush'un 11 Eylül sonrası uluslararası topluluğa "ya bizimle ya da bize karşısınız" diye seslenmesi, Nazi ve Sovyet yönetimlerini anımsatmaktadır.

Bush yönetimini dünyaya dehşet saçmakla suçlayan Soros'un tespitleri önemlidir. Ama Soros hayata geçirilmek istenen demokrasi projesini değil, bu yolda izlenen yöntemi, savaşı eleştirmektedir. Hatta Soros'un asıl rahatsızlık duyduğu konunun, Amerika'nın Irak'a saldırması ile Bush'un Amerikan çıkarlarını ifşa etmesi olduğuna dair görüşler de mevcuttur. Buna göre Soros yıllardır kurduğu STK'lar ağı vasıtasıyla Amerika'nın kendileriyle dost, "demokratik" rejimler kurma misyonunu üstlenmişken ve Amerikan projelerini usulca hayata geçirirken Bush birdenbire bütün planı ortaya sermiştir. Soros'un rahatsızlık duyduğu temel konu da budur.¹⁹⁹

İster Bush yönetimindeki ABD yönetimi, ister önümüzdeki dönemde iktidara gelmesi muhtemel olan Demokrat Parti önderliğinde isterse de George Soros liderliğinde yapılan bu sivil ya da renkli devrim kisvesi altında sunulan “demokratikleştirme paket programları” aslında küresel güçlerin “büyük oyunları” ya da nüfuz mücadelelerinden öteye gidememektedir. Sovyet döneminde Rus güdümündeki bu bölgeler, SSCB sonrasında bağımsızlarını kazanmış, bulundurdıkları yer altı kaynakları ve-veya stratejik konumları sebebiyle de 1990'lı yıllarından sonundan itibaren küresel ve bölgesel güçlerin dikkatlerini hep üzerlerine çekmişlerdir.

Unutulan yahut dikkat çekilmeyen bir nokta, demokrasinin kısa sürede oluşmasının veya standart beden bir elbise gibi her ülkeye önerilmesi demokrasiyi tam anlamıyla etkin kılmamasıdır. Bakıldığında Hem Azerbaycan hem de Gürcistan, demokrasiyi oluşturacak sosyal, politik ve hatta ekonomik düzeye ulaşmakta çok zorluk çekmişlerdir. Sovyet döneminin baskısını üzerinden 1990'lı yıllarda atan bu iki ülke, bağımsızlıktan bu güne kadar, iç savaşlar, darbeler, siyasi mücadeleler ve ekonomik sıkıntılarla yüz yüze kalmıştır. Demokrasiyi oluşturacak bir siyasi kültür bulunmadığı gibi bu konuda da herhangi gerçekçi bir hareket olmamıştır. Dışarıdan

¹⁹⁹ Neil Clark. “George Soros NS Profile”, <http://mind-fully.org/WTO/2003/George-Soros-Statesman2.jun.03.htm> 2 Haziran 2003.

bakıldığında bu ülkelerin Sovyet baskısından kurtulması, seçimlerin sonunda yüzünü batıya dönmüş insanların iktidarda olmaları demokrasi adına atılmış adımlar olarak görülebilir fakat durum böyle değildir. Yaşanan gelişmeler sistemde tamiratı uzun sürecek bir çöküşü meydana getirmiştir. Gözler önüne serilen bu çöküntünün özünde bu devletlerin hukuk devleti olmayı becerememiş olması yatmaktadır. Güçlü olmayı ceberut olmakla karıştıran bir toplumsal ve idari kültürde bu tarz çöküşlerin yaşanması normaldir. Bu nedenle buradaki eksiklik esas olarak devletin, düşman belleyip yakaladıklarına işkence etmeyi çok iyi becerirken; modern devletin olmazsa olmaz özelliklerinden vergi toplama işini ya da bireyin güvenliğini korumayı hala becerememektedir. Kısacası yönetimler adil, şeffaf ve etkin olamamışlardır. Günümüzde devletin güçlü olmasının ölçüsü hukuk sınırları içinde kalarak hukukun üstünlüğünü sağlamaktan, toplumla etkileşim içinde olarak onun enerjisinden beslenmekten ve kurallarını uygulayabilmekten geçer. Küreselleşme döneminde küçülen veya kalkınmadaki ekonomik ağırlığı azalan devlet idari olarak daha da etkili ve becerikli olmak zorundadır. Hantal devlet nasıl güçlü değilse hatta tersine o hantallık nedeniyle ciddi zaafılara sahipse, küçük devlet de zayıf devletle eşanlamlı değildir. Toplum ile devlet arasındaki itişmenin ana nedeni bu ülkelerdeki merkeziyetçi, kendi kurallarına uymayı zül addeden, içe kapalı, imtiyazlarını kıskançça korumaya odaklı bir devlet anlayışıdır. Bunun çaresi devleti külliyen reddetmek değildir. Toplum, devletin alternatifi, onun yerine ikame edilebilecek unsurlar da değildir. Kaldı ki güçsüz bir devletin sivil toplumu da ancak bir yere kadar etkili veya güçlü olabilir. Devletin modern anlayışa uygun şekilde örgütlenmediği, sorumluluk taşımadığı ve kendi kurallarını ihlal ettiği bir ülkede modern toplumun etkisi değil cemaatçiliğin sultanı gündeme gelmektedir.

Azerbaycan ve Gürcistan genelinden Sovyet coğrafyasındaki yeni devletlere baktığımızda bu devletler sahip oldukları yer altı kaynaklarının ve/veya jeostratejik konumlarının rantını elde etmekte yetinir ve bundan gayrı bir çabaya girişmezler ise bu ülkeler, mevcut kaynaklarının ve/veya bulundukları konumlarının önemi bittiğinde yanlarında şimdi buldukları destekleri bulamayacaklardır. Bu sebeple bu avantajlarından dışında kendilerine özgü siyaset arayışı içinde olmalı ve toplum birey ilişkisi yeniden sorgulanmalıdır.

Benzer kaygıyı Türkiye de Soğuk Savaş ve sonrasında yaşamıştır. Türkiye mevcut stratejik konumunun ve etrafındaki çetrefilli yapıyla olan etnik ve dinsel

bağlılıklarının kazancını Soğuk Savaş yılları boyunca elde etmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrasında durum öncesi kadar da aynı olmamıştır. En basit örnekle birçok uzmanın görüşüne “Türkiye olmadan başlanamaz” denilen İkinci Irak Savaşı, Türkiye olmadan başlamış, ilerleyen süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinde nelerin yaşandığı da herkesçe bilinmektedir. Öte yandan Japonya, İkinci Dünya Savaşı sonunda mağlup olmuş ve ABD tarafından hazırlanan anayasasıyla yeniden kendini inşa etmiştir. Ancak ne yer altı kaynaklarına ne de kendi konumuna güvenen Japonya, bugün dünya ekonomisine yön veren büyük güçlerden birisi haline gelmiştir.

Son kertede Azerbaycan’da başa geçen Muttalibov, Elçibey, Haydar Aliyev Başkanlığı (Suret Huseyinovun Başkanlığı) ve İlham Aliyev’in Gürcistan’da ise Gamsakhurdia, Şevardnadze ve Saakaşvili’nin iktidara gelmelerinde demokrasinin gereği olan siyasal sürecin ne denli işlediğine bakarsak bu kişiler Batı veya Rus taraftarı oldukları sebebiyle iktidar mücadelesi yaşamışlardır. İktidara gelmeleri ve iktidardan uzaklaşmalarında ülke vatandaşları kadar belki de daha fazla dış güçlerin etkisi görülmektedir. Sovyet döneminde “Planlı Ekonomi” modelini yaşayan ve bekalarını burada arayan devletler şimdi Planlı Ekonomi’den bir anlamda yaşadıkları sıkıntılı tecrübelerle “Planlı Demokrasiye” geçmiştir. Oysa gerçek anlamda bir demokrasinin yaşanır hale gelmesi için devletin tüm kurumlarının sağlam şekilde çalıştığı, vatandaş kavramı ve birey-toplum arasındaki ilişkinin yeniden tanımlandığı, hukukun üstünlüğüne tüm bireylerin inandığı ve gelir dağılımında uçurumlar olmayan, vatandaşların bütün haklarını gözetten bir sosyal devlet anlayışının tam anlamıyla yerleşmiş olması gerekmektedir. Bunun da yaşanılan bu sorunlar göze alındığında bunun gerçekleşmesi şimdilik mümkün değildir. Bu iki ülke bu yönde atmadığı sürece bu tarz renkli devrimlerle ileride de karşılaşmaları muhtemeldir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arslan, Faruk. **Petrol İmparatorluğundaki Güç Savaşları, Hazar'ın Kurtlar Vadisi**, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2005.

Brzezinski, Zbigniew. **"Büyük Çöküş"** Ankara Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1990.

_____. **"The grand chessboard : American primacy and its geostrategic imperatives"** New York, NY Basic Books, 1997.

Cornell, Svante E. **Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus**, London: Curzon, 2001.

Davison, Andrew. **Conquering Hearts And Minds**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Dawisha, Karen, Parrot, Bruce, **"Conflict Cleavage and Change in Central Asia and Caucasus"**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

Dokuzlar, Bircan. **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz (Orta Asya'dan Avrupa'ya)**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

Fukuyama Francis. **The End of History and The Last Man**, New York: Avon Books 1992.

Herzig, Edmund. **The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan, and Georgia**, The Royal Institute of International Affairs, Londra, 1999.

Heywood, Andrew. **Political Theory**, London: McMillan Press, 1999.

Huntington, Samuel. **"Üçüncü Dalga"**, Ankara: Kıta Yayınları, 2007.

Kant, Immanuel. **Perpetual Peace**, Indianapolis: Liberal Arts Press, 1957.

Khalilzad, Zalmay M. **From Containment to Global Leadership? America and the World After the Cold War**, Santa Monica, RAND, 1995.

Kleveman Lutz, **Yeni Büyük Oyun, Orta Asya'da Kan ve Petrol**, Hür Güldü (Çev.), İstanbul: Everest Yayınları, 2004.

Kona, Gamze Güngörmüş. **Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.

- Kut, Şule, Özcan, Gencer. **“Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde 90’lı Yıllar; En Uzun On Yıl”** Boyut Yayınları, 1998 İstanbul.
- Levy, Jack S. **“Domestic Politics and War” In The Origin and Prevention of Major Wars.** New York: Cambridge University Press, 1989.
- Nazim Cafersoy, **“Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası”**, Ankara; ASAM Yayınları, 2000.
- Nişancı, Şükrü. **Sivil İtaatsizlik**, İstanbul: Okumuş Adam Yayınevi, 2003.
- Nodia, Gia. **Political System in Georgia**, Tbilisi, Caucasian Institute for Peace, Democracy and Development, 1998.
- Oğan, Sinan. **“Turuncu Devrimler”**, İstanbul: Birharf Yayıncılık 2006.
- Raşid, Ahmed. **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun**, Osman Akınhay (Çev.), İstanbul: Everest Yayınları, 2001.
- Russett, Bruce. **Grasping The Democratic Peace: Principles for a Post Cold War World.** NJ: Princeton University Press, 1993.
- Sarıbrahimoğlu, Lale. **Gizli Belgelerle Boru Hattı Bozgunu, Kurt Kapanında Kısır Siyaset**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1997.
- Savan, Gülnur. **Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1987.
- Schumpeter, Joseph. **Capitalism, Socialism, and Democracy**, Cleveland: World Publishing, 1955.
- Shaffer, Brenda. **“Borders and Brethren Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity”** MIT Press 2002.
- Sharp, Gene. **The Politics of Nonviolent Action.** Manchester: Extending Horizons Books, 1973.
- Türköne, Mümtazer. **Siyaset**, Ankara: Lotus Kitapevi, 2003.
- Yergin, Daniel. **Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Karman Tuncay (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.
- Yıldırım, Mustafa. **Sivil Örümceğin Ağında**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.
- Yüce, Çağrı Kürşat. **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.

Makale ve Araştırma Raporları

Ağacan, Kamil. **“Gürcistan’da Örtülü Devrim”** Stratejik Analiz, Ocak 2004 Sayı:45.

Arda Aygöl, Çağla Biçel ve Banu Şennur Özdemir, “Güvenlik”, **Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, Gamze Güngörmüş Kona (Der.), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

Ardıcı, Nuray Ömür, Başaran Sertuğ ve Kadiri, Meryem “Ekonomi”, **Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, Gamze Güngörmüş Kona (Der.), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

ASAM, Günlük Küresel Değerlendirme, Rusya-Ukrayna Masası, 13/01/2004 “Gürcistan’da Kadife Devrim veya Erken Doğum I” <http://www.avsam.org/gunlukbulten>.

Aslanlı, Araz “Devrimler Dalgası ve Azerbaycan” **Turuncu devrimler**, Sinan Oğan (Der.), I. Baskı, İstanbul: Birharf Yayınları, 2006.

_____ **“Azerbaycan’daki İç Politik Gelişmeler ve Ülkedeki Demokrasi Sorunu”**, Stratejik Analiz, Cilt 3, Sayı 29, Eylül 2002.

Audrey Altstadt, **“Azerbaijan’s Struggle Toward Democracy”** Karen Dawisha ve Bruce Parrot (Der) “Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and Caucasus” Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Ayça Ergun, “Demokrasiye Geçiş Çalışmalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, **Turuncu devrimler**, Sinan Oğan (Der.), I. Baskı, İstanbul: Birharf Yayınları, 2006.

Aydın, Mustafa. “Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, II. Cilt, Baskın Oran (Der.), II. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Balbay, Mustafa. **“Azerbaycan’da Herkes İstikrara Oynadı”** 11 Kasım 2005 <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=617>.

Brinkley, Douglas. **Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine**, Foreign Policy, Sayı 106 (Bahar 1997).

Clark, Neil. “George Soros NS Profile”, <http://mind-fully.org/WTO/2003/George-Soros-Statesman2.jun.03.htm> 2 Haziran 2003.

Cornell, Svante E. “Kafkasya ve Orta Asya’daki Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar”, http://www.kafkas.org.tr/perspektif/kafkaslar_ve_ortaasyada_ortakliklar_.htm ; [15 Ekim 2006].

Doyle, Michael. **Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs**, *Philosophy and Public Affairs* Yaz 1983.

Dragadze, Tamara. “Azerbaijan and the Azerbaijanis”, **Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus**, Svante E. Cornell (Ed.), London: Curzon, 2001.

- Erkin Ekrem, “ABD’nin Demokrasi İhracı çabaları ve Demokratik Barış Teorisi”. Sinan Oğan (Der.) “**Turuncu Devrimler**”, İstanbul: Birharf Yayıncılık 2006.
- Freeman, Michael. **Human Rights, Asian Values, and the Clash of Civilizations**, Issue and Study, Vol. 34, Sayı:10 Ekim 1998.
- Fuller, Liz “**Georgia Prepares for Extraordinary Presidential Ballot**”, 2 Ocak 2004.
- _____. “**Why There is No Democracy in Azerbaijan**” Radio Free Europe Caucasus Report www.rferl.org.
- _____. “**Ministerial Appointment May Transform Georgian Political Landscape**”, *Caucasus Report*, Cilt 3, Sayı 39, 6 Ekim 2000, www.rferl.org.
- Gülen, Gürcan S. “Fosil Yakıtlarla Yaşamaya Devam”, **Dünya Enerji**, Yıl:3, Sayı:27, Ocak 2003 <http://www.rferl.org/caucasus-report>.
- Kanbolat, Hasan. ASAM Günlük Değerlendirme, 10 Kasım 2005, www.asam.org.tr.
- Krauthammer, Charles. “**Democracy Has Won**” Washington Post National Weekly Edition, Nisan 3-9, 1999.
- Lake, Anthony. **From Containment to Enlargement**, *Vital Speeches of the Day*, Vol. LX, No.1 Ekim 15, 1993.
- Mansfield, Edward D. **Democracy and War**, Foreign Affairs, Vol. 74, No.3 Mayıs-Haziran 1995.
- Oğan, Sinan. “**Azerbaycan’da 6 Kasım Seçimleri ve Sivil Devrim**” 26 Ekim 2005 <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=578>.
- _____. “*Güney Kafkasya’da Yeniden Başlayan veya Bitmeyen Soğuk Savaş*” Stratejik Analiz Sayfa Cilt 26, Sayı 13, Mayıs 2001.
- _____. “**Azerbaycanda 6 Kasım Seçimleri ve Sivil Devrim**” 26 Ekim 2005, www.turksam.org.
- _____. “**Bir Aliyev Klasığı: Azerbaycan’da 5 Kasım Parlamento Seçimleri**” Stratejik Analiz, Cilt 1 Sayı8, Aralık 2000.
- _____. “Gençlik Örgütlerinin Sivil Devrimlerdeki Rolü”, **Turuncu devrimler**, Sinan Oğan (Der.), I. Baskı, İstanbul: Birharf Yayınları, 2006.
- _____. “**NGO Devrimleri**” ASAM Günlük Küresel Değerlendirme Bülteni, 29 Aralık 2004.
- _____. “Yeni Dünya Düzeni ve Sivil Devrimler”, **Turuncu devrimler**, Sinan Oğan (Der.), I. Baskı, İstanbul: Birharf Yayınları, 2006.
- _____. “**NGO' Devrimleri**”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.anazi=66&kat=42> , 9 Ocak, 2005.

_____**“Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü”**
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=32&yazi=153> ; [15 Ekim 2006].

Öraz, Seçil – Kırçali, Deniz. “Sivil Toplum Kuruluşlarının Eski Sovyetler Birliği Coğrafyasındaki Ülkelerin Demokratikleşmesine Etkileri” **Turuncu devrimler**, Sinan Oğan (Der.), I. Baskı, İstanbul: Birharf Yayınları, 2006.

Pamir, Necdet. “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, **Stratejik Analiz**, Aralık 2005.

Parrot, Bruce “Perspectives on Postcommunist Democratization”, Karen Dawisha ve Bruce Parrot (Der), **“Conflict Cleavage and Change in Central Asia and Caucasus”**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

Ramishvili, Levan. “A Second Change For Post-Soviet Democracy?”9 Haziran 2005 <http://www.eurasianet.org>.

Russett, Bruce **Can a Democratic Peace Be Built?**, International Interactions, Vol. 18, No. 3 (1993).

Slider, Darrell “Democratization in Georgia”, Karen Dawisha, Bruce Parrott (der), **Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus**, Cambridge University Press, 1997.

Spiro,David E. **The Insignificance of the Liberal Peace** International Security, Vol.19, No.2 Güz 1994.

Talbott, Strobe. **Democracy and the National Interest**, Foreign Affairs, Vol.75, No.6 Kasım-Aralık 1996.

Tanrısever, Oktay. “Gürcistan’daki Parlamento Seçimleri ve Gürcistan’ın İstikrarı Açısından Önemi” 2023, 15 Kasım 2003, Sayı 31.

Teague, Elizabeth. **Açık Toplum mu?**, *Yeni Forum*, Şubat 1991.

Tuncer İdil; “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, Derleyen, Şule Kut, Gencer Özcan **“Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde 90’lı Yıllar; En Uzun On Yıl”** İstanbul: Boyut Yayınları, 1998.

Yeşilyurt, Okan, Ulusoy, Belkıs, “Avrasya Coğrafyasında Sivil Devrimler ve Rusya-ABD Mücadelesi”, **“Turuncu Devrimler”** ed. Sinan Oğan, (İstanbul: Birharf Yayıncılık, 2006)

Gazete ve Dergi Haberleri

“Beni Soros Devirdi” 30 Aralık 2003 www.gurcuhaber.com.

“Mı Doljını Dobitsya Pobedi ne Parlamentskih i Prezidentskih Vıborah”, *Svobodnaya Gruzıya*, 1 Temmuz 2002.

“Seçim Sonuçları” 535-ci Gazet 21 Ekim 2003 <http://www.525ci.com>.

“Yeni Gladio, Cengiz Han Stratejisi, Pentagon'un Sivil Direniş Örgütleri”, Yeni Şafak Gazetesi, 29 Mart 2005.

16 Ekim 2003 tarihli Yeni Müsavat Gazetesi www.yenimusavat.com.az.

Anatoliy Gordienko, “Tbilisçi Otvernulis ot Vlasti”, *Nezavisimaya Gazeta*, 4 Haziran 2002; “Final Results of the Locals in Tbilisi Announced”, 10 Haziran 2002, www.civil.ge.

Ariel Cohen **“Azerbaycan Entrikası”** Washington Post Gazetesi 26 Ekim 2005.

Aslı Aydıntaşbaş **“Demokrasiye Karşı Bürokrasi”** Sabah Gazetesi 18 Ekim 2005 <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/10/18/yaz40-50-107.html>.

Cumhuriyet Gazetesi, 31 Ağustos 1993.

Fazıl Qezenferoğlu: **“ATET'in Bakı Bürosu Korrupsiyaya Uğrayıb”** Express Gazetesi, 29 Nisan 2005. www.express.com.az.

http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005_01/19/content310402.htm.

Michael Mainville **“Muhالیf Eylemciler Devrim Başlatmak İstiyor”** Washington Post Gazetesi 16 Kasım 2005.

Muharrem Sarıkaya, **“Diktatörlerin Aşıl Tendonları”** Sabah Gazetesi , 27 Mart 2005 <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/03/27/yaz01-50-107.html>.

Mümtazer Türköne, **“Dış Politikanın İç Dinamikleri”**, Zaman, 15 Ocak 2005.

Nicholas Kralev **US Seeks Candid, Constructive China Ties**, *China Daily*, Ocak 19, 2005.

Paul Richter, **U.S. Works Up Plan for Using Nuclear Arms**, The Los Angeles Times, 9Mart, 2002 www.latimes.com.

The Economist 29 November 2003.

William Safire, **President Bush's Freedom Speech**, *New York Times*, 22 Ocak, 2005 www.nytimes.com.

Bildiriler

“Former Georgian Rulling Party Barred From Local Elections” 10 May 2002, Volume 5, Number 16, <http://www.rferl.org/caucasus-report>.

“Russia Pushing Chechen Bypass for Baku-Novorossisk Line”, **Oil and Gas Journal**, Vol. 97, Issue. 46, 15 November 1999; <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspcnf.html> ; [11 Kasım 2006].

“The Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) Brief History”, <http://www.opec.org/aboutus/history/history.htm> ; [9 Kasım 2006].

“Turkey’s Interests and the US Perspective on Caspian Sea Oil and Gas Pipelines”, <http://www.wws.princeton.edu/wws401c/1998/sarah.html> ; [15 Ekim 2006].

AGİT’in 30 Ekim tarihli ilgili raporunun tam metni için bkz: http://www.osce.org/documents/odihr/2003/10/806en_pdf.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi”, <http://www.denizcilik.gov.tr/mevzuat/dosyam/denizhukuku.pdf> ; [18 Mart 2007].

George Bush, “**National Security Strategy of the United States**”, Washington, D.C.: White House, <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-91801S.htm> , Ağustos 1991.

George W. Bush, **The National Security Strategy of the United States of America**, Washington D.C., The White House, Eylül 2002.

Hasan Yalçın, “**NGO'lar: Küreselleşmenin Misyonerleri**”, <http://home.anadolu.edu.tr/~mdevrim>.

International Energy Outlook 2006, <http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/oil.pdf> ; [25 Ekim 2006].

Kakhi Kenkadze, “**Georgia on the Eve of Local Elections**”, Harvard Weatherhead Center for International Affairs’de yapılmış seminer , 29 Mayıs 2002, <http://groong.usc.edu/world/ge/msg00377.html>.

MSK’nın 25 Ekim 2003 tarihli kesin sonuçları için bkz: <http://www.cec.gov.az/az/rrotokol.htm>.

Necdet Pamir, “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, **Türkiye’nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenlik Politikasına Etkileri Sempozyumu**, Harp Akademileri, İstanbul, 10 Mart 2006, ss. 11 – 13, <http://www.asam.org.tr/temp/temp15.pdf>, [15 Ekim 2006].

President Attends International Republican Institute Dinner 18 Mayıs 2005 tarihli Beyaz Saray Bildirisi, Web Adresi: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/05/20050518-2.html>.

Türksam Günlük değerlendirme, **Azerbaycan Seçimleri, AGİT ve Demokrasi** 15 Kasım 2005 <http://www.turksam.org.tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=613>.

U.s. Department of State Annunal Report, **Patterns of Global Terrorism 2001**, <http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/2001>.

U.S. State Department **Bush Calls Baltic Democracies Models to Every Nation**, 7 Mayıs 07, 2005 <http://usinfo.state.gov/usinfo/Archive/2005/May107-220959.html?chanlid=washfile>.

ÖZGEÇMİŞ

9 Ağustos 1981 Yılında Balıkesir’de dünyaya geldim. Balıkesir’de başladığım ilköğretim eğitimimi Bursa’da tamamladım. Lise eğitimimi Bursa Erkek Lisesi’nde tamamladıktan sonra, 1998 yılında, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi lisans bölümüne girmeye hak kazandım. 2003 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi’nden mezun oldum. Lisans tezimi, “Bağımsızlık Sonrası Rusya-Gürcistan İlişkileri” üzerine yazdım. Aynı senenin Ağustos ayında Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi’nde 1 ay süre ile eğitim aldım ve bu eğitimin sonunda “Stalin Dönemi Kafkasya’da Yaşanan Zorunlu Göçler” üzerine bir çalışma yaptım. Eylül 2004 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler yüksek Lisans programına girmeye hak kazandım. Halen bu programda eğitimimi sürdürmekteyim.